

Regeringens proposition

1984/85: 56

med förslag till lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia;

beslutad den 1 november 1984.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga de förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll.

På regeringens vägnar

OLOF PALME

MATS HELLSTRÖM

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen läggs fram förslag till en ny lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia. Bland nyheterna i lagen kan särskilt nämnas förbud för svenska juridiska personer att ge lån till sydafrikanska staten eller dess myndigheter och att ställa säkerhet för sydafrikanska statens eller dess myndigheters skulder. Det blir också förbjudet för svenska juridiska personer att bidra till att egendom hyrs av ett sydafrikanskt eller namibiskt dotterföretag genom s. k. finansiell leasing. Vidare föreslås skyldighet för svenska juridiska personer att lämna uppgifter om löner och anställningsvillkor samt sociala förhållanden för de anställda i sydafrikanska eller namibiska dotterföretag. Uppgiftsskyldighet skall även gälla för indirekta företagsförvärv samt för överlåtelser och upplåtelser av patent och tillverkningsrätter till sydafrikanskt eller namibiskt företag. Regeringen föreslås också få ett bemyndigande att införa förbud mot sådan tekniköverföring till Sydafrika eller Namibia när detta med hänsyn till vissa omständigheter är påkallat.

Handläggningsordningen i fråga om ansökningar om undantag från förbudet mot investeringar m. m. ändras så att ansökningar kommer att behandlas gemensamt vid ett tillfälle årligen.

Vidare föreslås att en möjlighet öppnas för företagen att efter regeringens medgivande tills vidare företa bl. a. ersättningsinvesteringar under förutsättning att företagen åtar sig att se till att detta inte leder till en utvidgning av verksamheten i Sydafrika och Namibia. Ett sådant medgivande kan kompletteras med ytterligare villkor.

Slutligen föreslås inrättande av en tillsynsfunktion.

Den nya lagen föreslås träda i kraft den 1 januari 1985.

Vid sidan av förslaget till ny Sydafrikalag framläggs förslag till ytterligare åtgärder som sammantagna innebär en klar framflyttning av Sveriges positioner i kampen mot apartheid.

Förslag till

Lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia

Härigenom föreskrivs följande.

Investeringsförbud m. m.

1 § Svensk juridisk person får inte

1. mot vederlag förvärva rörelse som drivs i Sydafrika eller Namibia eller del av sådan rörelse.

2. mot vederlag förvärva aktier eller andelar i ett sydafrikanskt eller namibiskt företag eller obligationer eller andra för den allmänna omsättningen avsedda skuldförbindelser som ett sådant företag utfärdat,

ge ett sådant företag tillskott av pengar eller annan egendom som är avsedd att användas i dess verksamhet,

ge ett sådant företag penninglån eller annan kredit med en löptid över två år, eller

ställa säkerhet för ett sådant företags skulder med en löptid över fem år.

3. ge penninglån eller annan kredit med en löptid över två år till sydafrikanska staten eller dess myndigheter eller ställa säkerhet för sydafrikanska statens eller dess myndigheters skulder med en löptid över fem år.

Svensk juridisk person får inte heller genom handling eller underlåtenhet bidra till att åtgärder som anges i första stycket vidtas av utländskt dotterföretag.

2 § Svensk juridisk person får inte genom handling eller underlåtenhet bidra till att

1. anläggningstillgångar anskaffas i sydafrikanskt eller namibiskt dotterföretag, eller

2. egendom hyrs för att stadigvarande brukas eller innehas i ett sydafrikanskt eller namibiskt dotterföretags rörelse, om hyresavtalets löptid är anpassad till egendomens ekonomiska livslängd (finansiell leasing).

Utän hinder av förbuden i första stycket får årligen tillgångar anskaffas och egendom hyras till ett sammanlagt värde av högst 100 000 kronor. Undantaget får inte möjliggöra en utvidgning av verksamheten.

3 § Med dotterföretag i 1 och 2 §§ avses sådan juridisk person i vilken en svensk juridisk person direkt eller genom annan juridisk person

1. äger så många aktier eller andelar att den har mer än hälften av rösterna för samtliga aktier eller andelar, eller

2. på grund av aktie- eller andelsinnehav eller avtal ensam har ett bestämmande inflytande och en betydande andel i resultatet av verksamheten.

Investeringsplan och redovisning

4 § Svensk juridisk person som själv eller genom utländskt dotterföretag driver rörelse i Sydafrika eller Namibia skall årligen upprätta en investeringsplan för denna rörelse med angivande av finansieringsmetoder.

Regeringen får meddela närmare föreskrifter om sådan investeringsplan.

5 § Svensk juridisk person som själv eller genom utländskt dotterföretag driver rörelse i Sydafrika eller Namibia skall årligen till den myndighet som regeringen bestämmer redovisa hur verksamheten i dessa länder utvecklas. Redovisningen skall avse

1. produktion, omsättning, antal anställda, företagna investeringar och andra sådana förhållanden som har betydelse för kontrollen av hur denna lag efterlevs,

2. löner och anställningsvillkor samt sociala förhållanden för de anställda.

Regeringen får meddela närmare föreskrifter om sådan redovisning.

Undantag från investeringsförbud m. m.

6 § Regeringen kan för visst fall medge undantag från förbuden i 1 eller 2 § för sådan svensk juridisk person, som sedan den 1 juli 1979 själv eller genom utländskt dotterföretag driver rörelse i Sydafrika eller Namibia. Undantaget får inte göra det möjligt för sökanden att utvidga sin verksamhet i Sydafrika eller Namibia.

Ett medgivande om undantag får återkallas eller ändras om de uppgifter på vilka det grundats var oriktiga.

7 § Ansökan om undantag enligt 6 § skall avse samtliga de investeringar som sökanden vill göra och all den egendom som denne vill hyra under det kommande verksamhetsåret. Sådan ansökan skall ges in till den myndighet som regeringen bestämmer före utgången av det kalenderår som föregår verksamhetsåret. Regeringen får för visst fall medge undantag från denna bestämmelse, om det föreligger särskilda skäl.

Särskilda åtaganden

8 § Regeringen får medge en sådan juridisk person som avses i 6 § rätt tills vidare att utan hinder av förbuden i 1 och 2 §§ ersätta anläggningstillgångar och hyrd egendom samt göra sådana investeringar och hyra sådan egendom som förbättrar arbetsmiljö och arbetsförhållanden för de anställda, om denne åtar sig att inte härigenom utvidga sin verksamhet i Sydafrika och Namibia. Medgivandet får återkallas om verksamheten utvidgas eller det i övrigt föreligger särskilda skäl.

Ett medgivande får förenas med villkor.

Tekniköverföring m. m.

9 § Svensk juridisk person skall i den omfattning och till den myndighet som regeringen föreskriver lämna uppgifter om

1. överlåtelse eller upplåtelse av patent eller tillverkningsrätt till ett sydafrikanskt eller namibiskt företag,

2. förvärv av utländskt företag som äger aktier eller andelar i ett sydafrikanskt eller namibiskt företag.

Regeringen får meddela närmare föreskrifter om uppgiftsskyldigheten.

10 § Regeringen får föreskriva att svensk juridisk person inte får överlåta eller upplåta patent eller tillverkningsrätt till sydafrikanskt eller namibiskt företag utan tillstånd av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

Tillsyn

11 § Tillsyn över efterlevnaden av denna lag och av föreskrifter och villkor som meddelats med stöd av lagen utövas av den myndighet som regeringen bestämmer.

Tillsynsmyndigheten får ålägga svensk juridisk person att tillhandahålla sådana uppgifter och handlingar som behövs för tillsynen. Ett åläggande får förenas med vite.

Ansvarsbestämmelser m. m.

12 § Den som bryter mot 1 eller 2 § eller mot föreskrift som har meddelats med stöd av 10 § döms, om gärningen skett uppsåtligen, till böter eller fängelse i högst två år eller, om gärningen skett av grov oaktsamhet, till böter eller fängelse i högst sex månader. I ringa fall skall inte dömas till ansvar.

För anstiftan av eller medhjälp till brott som i första stycket sägs döms inte till ansvar.

13 § Till böter döms den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet

1. underlåter att fullgöra skyldighet enligt 4 §, 5 § första stycket 1 eller 9 § första stycket 1, eller

2. vid fullgörande av skyldighet som avses i första punkten eller 11 § andra stycket lämnar oriktiga uppgifter, om åtgärden innebär fara i bevishänseende.

14 § Svensk medborgare, vilken som företrädare för en svensk juridisk person har utom riket brutit mot 1 eller 2 § eller mot föreskrift som har meddelats med stöd av 10 §, döms enligt denna lag och vid svensk domstol, även om 2 kap. 2 eller 3 § brottsbalken ej är tillämplig.

15 § Utbyte av brott enligt denna lag skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart oskäligt.

Egendom som använts såsom hjälpmedel vid brott enligt denna lag kan förklaras förverkad, om det är påkallat till förebyggande av brott eller det i övrigt föreligger särskilda skäl. Detsamma gäller egendom med vilken tagits befattning som utgör brott enligt denna lag. I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

16 § Beslut av tillsynsmyndigheten enligt denna lag får överklagas hos kammarrätten genom besvär.

17 § Åtal för brott enligt denna lag får väckas endast efter förordnande av regeringen eller den regeringen bemyndigar.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985.
 2. Genom lagen upphävs lagen (1979: 487) om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia.
 3. I fråga om ansökan om undantag enligt 6 § för investering och hyra under år 1985 gäller äldre bestämmelser.

UTRIKESDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1984-11-01

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden I. Carlsson, Feldt, Sigurdsen, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Bodström, Göransson, Dahl, R. Carlsson, Hellström, Thunborg, Wickbom

Föredragande: statsrådet Hellström

Proposition med förslag till lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia

1 Inledning

Lagen (1979: 487) om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia trädde i kraft den 1 juli 1979. Med stöd av regeringens bemyndigande den 30 oktober 1980 tillkallade dåvarande chefen för handelsdepartementet en särskild utredare¹ med uppdrag att företa en genomgång av tillämpningen av lagen och att kartlägga möjligheterna att vidga sanktionerna mot Sydafrika. Den 10 december 1981 beslöt regeringen att med oförändrade direktiv överlämna uppdraget till en kommitté. Denna, som antog namnet Sydafrikakommittén², avlämnade i juni 1984 betänkandet (SOU 1984: 52) Svensk Sydafrikapolitik. Betänkandet har remissbehandlats.

Till protokollet i detta ärende bör fogas dels kommitténs sammanfattning av betänkandet som *bilaga 1*, dels kommitténs lagförslag som *bilaga 2*, dels en förteckning över remissinstanserna och en sammanställning av remissyttrandena som *bilaga 3*.

Jag kommer i det följande att redovisa Sydafrikakommitténs överväganden och förslag. Jag kommer därvid att i väsentliga drag följa uppställningen i betänkandet. Under avsnitt 2.1 tar jag upp utgångspunkterna för den svenska Sydafrikapolitiken och redogör för den internationella utvecklingen på skilda fronter. Jag går också igenom den svenska Sydafrikalagen och dess hittillsvarande effekter och berör frågan om handelsrestriktioner. Under avsnitt 2.2 redovisar jag slutsatser och motiv för en fortsatt aktiv

¹ Justitiekanslern Bengt O. Hamdahl.

² F. d. ambassadören Sverker Aström, ordförande, och riksdagsledamöterna Jan Bergqvist, Olle Göransson, Birgitta Johansson, Sture Korpås och Bo Lundgren samt direktören Olle Wästberg.

och skärpt svensk Sydafrikapolitik. Avsnitten 2.1 och 2.2 motsvarar i huvudsak kap. 2–7 i betänkandet.

Under avsnitt 2.3 behandlar jag mitt förslag till ny lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia. Detta avsnitt motsvarar betänkandets kap. 8–11. Slutligen går jag under avsnittet 2.4 igenom Sydafrikakommitténs övriga överväganden och förslag som jag inte tagit upp tidigare, således den del som återfinns i 12 kap. i betänkandet.

2 Allmän motivering

2.1 Utgångspunkter

2.1.1 Utvecklingen i Sydafrika och södra Afrika från år 1978

I Sydafrikakommitténs betänkande lämnas en utförlig redogörelse för utvecklingen i Sydafrika och i södra Afrika efter år 1978. Den täcker de väsentligaste inslagen i utvecklingen och belyser förhållanden som är särskilt intresse vad gäller den miljö i vilken de svenska företagen i Sydafrika har att verka. Kommittén konstaterar i sin sammanfattning att apartheidpolitiken består och skärps.

Samtliga remissinstanser ansluter sig till Sydafrikakommitténs grundvärderingar beträffande den sydafrikanska apartheidpolitiken. Flertalet remissinstanser har inte heller riktat någon invändning mot betänkandets beskrivning av de faktiska förhållandena. *Industriförbundet* anser dock att kommittén tonat ned eller inte redovisat sådana omständigheter som talar för att en uppluckring och ett upphävande av apartheid skulle kunna ske genom minskad konfrontation och fredlig samverkan mellan de olika befolkningsgrupperna. Man hänvisar härvid främst till de förändringar som skett inom näringsliv och arbetsmarknad sedan mitten av 1970-talet.

Det är riktigt att just på arbetsmarknadsområdet vissa förändringar har kunnat accepteras av de vita. Den snabba framväxten av en svart fackföreningsrörelse som ägt rum sedan början av 1970-talet och som resulterat i nya fackliga rättigheter och avskaffandet av lagar och bestämmelser om s.k. job reservation är dock i stor utsträckning en följd av de svarta arbetarnas egen kamp snarare än arbetsgivarnas initiativ. Dessa reformer kan ingalunda entydigt bedömas såsom steg i rätt riktning. Samtidigt med dessa har nämligen lagstiftning och förslag till åtstramningar rörande "influx control", förbud mot fackligt politiskt agerande och villkor för registrering av svarta fackföreningar genomförts. Förändringarna på arbetsmarknaden kan således bättre betecknas som ett led i moderniseringen av apartheid.

Huvuddragen i apartheidsystemet består och skärps. Hemlandspolitiken, som utgör den kanske viktigaste grundstenen i apartheidpolitiken, påskyndas och befästs trots ett hårdnande motstånd. Ca 3,5 miljoner svarta har tvångsförflyttats från "vita områden" och ytterligare 2 miljoner

hotas av förflyttning. Allteftersom hemländerna blir självständiga kommer de svarta att förlora sitt sydafrikanska medborgarskap och i praktiken bli utlänningar i sitt eget land. Redan har 9 miljoner svarta på detta sätt fråntagits sitt sydafrikanska medborgarskap och hänvisats till misär och underutveckling i hemländerna. Avsaknaden av arbetstillfällen och försörjningsmöjligheter i hemländerna medför att flertalet arbetsföra tvingas söka sin utkomst i "vita" områden. Apartheidregimens skäl för denna politik är ekonomiska, politiska och ideologiska. Ekonomiskt innebär den att de vita får nära tillgång till en stor arbetskraftsreserv samtidigt som regimen slipper ifrån sitt sociala och ekonomiska ansvar för de svarta. Överskottet på utbildad arbetskraft kan på detta sätt förflyttas från de "vitas" områden när den inte längre behövs. Genom de svartas "avnationalisering" förväntar sig de vita att komma ifrån de svartas krav på nationellt medbestämmande och därigenom kunna begränsa konfrontationen med de svarta. Politiken syftar till att främja stamtänkandet och därmed splittringen av de svarta i Sydafrika. Ideologiskt överensstämmer hemlandspolitiken med apartheidsystemets rasistiska ideologi. Det finns i dag inga tecken på att hemlandspolitiken skulle avskaffas eller ens uppmjukas.

Andra tendenser i utvecklingen under de senaste åren är den tilltagande militariseringen av samhället och av beslutssystemet och den skärpta säkerhetslagstiftningen. I den nya "totala nationella strategin" från år 1977 genomfördes en integrering av utrikes-, försvars- och inrikespolitiken med en dominans för "säkerhetsaspekten". Militären har givits ett avsevärt inflytande på viktigare politiska beslut.

Det ökande apartheidmotståndet har drivit fram en skärpning och permanentning av säkerhetslagstiftningen. Kärnan i det lagkomplex som infördes år 1982 utgörs av *Internal Security Act*, som är avsedd att skydda landets säkerhet och upprätthålla lag och ordning. Allt som med en mycket vid definition kan anses hota statens säkerhet, däri inbegripet politiska, sociala, ekonomiska och industriella förändringar, kan föranleda gripanden och åtal för terrorism, sabotage och omstörtande verksamhet. Vidare har lagstiftning införts för att skydda strategiskt viktiga industrieanläggningar. Här kan nämnas den år 1980 utfärdade *National Key Point Act*, enligt vilken ägaren till sådana anläggningar kan åläggas att satsa resurser på säkerhetsinstallationer och formera egna säkerhetsstyrkor. Enligt *National Supplies Procurement Act* kan industrier och företag närhelst åläggas att för sydafrikanska statens räkning tillverka, anskaffa och leverera varor eller tjänster av de slag och kvantiteter och inom den tid och på den plats som föreskrivs. *Protection of Business Act* av år 1978 förbjuder industrier eller företag att agera på order från någon utanför Sydafrika och att lämna information avseende näringsverksamhet som bedrivs i eller utanför Sydafrika. Denna art av lagstiftning väver in även de internationella företagen i Sydafrikas totala försvarsstrategi.

I augusti i år hölls val till det nya parlamentets kammare för färgade och asiater. Valet innebar ett nederlag för regimen och en framgång för apartheidmotståndet. Valdeltagandet till den färgade kammaren uppgick till ca 18% av de röstberättigade och till den asiatiska kammaren ca 10%, således ett klart ställningstagande som innebär att dessa befolkningsgrupper förkastar konstitutionen och de rättigheter den innebär. Den nya konstitutionen genomförs dock som planerat. Den har fördömts av FN:s säkerhetsråd som ytterligare ett steg mot befästandet av rasåtskillnadspolitik. Genom att den svarta befolkningen, som utgör omkring 70% av den totala befolkningen, förblir utan representation försäkras den vita minoriteten ett fortsatt maktmonopol.

Den nya konstitutionen lägger den exekutiva makten i presidentens händer och denne ansvarar enligt författningen för den svarta befolkningens angelägenheter. President Botha har visat att han själv kommer att styra tillämpningen av apartheidlagarna. Genom sitt ordförandeskap i Nationella Partiet, som dominerar parlamentets vita kammare, har Botha inflytande också över lagstiftnings- och budgetarbetet. Av apartheidlagarna väntas förbudet mot blandäktenskap och sexuellt umgänge över rasgränserna komma att föreslås bli upphävda som en eftergift mot den blandrasiga och asiatiska kammaren, medan förbudet mot partitillhörighet över rasgränserna torde bestå tills vidare liksom apartheidlagarna i övrigt.

Den opposition som Nationella Partiet mött från konservativt håll för att ha medgivit blandrasig och asiatisk representation i parlamentet ledde i juni till ett uttåg av konservativa afrikander ur det kulturella men ändå politiskt betydelsefulla Broederbond och bildandet av ett nytt förbund för afrikandnationalismens bevarande, "Afrikanervolkswag".

Motståndet mot apartheidpolitiken har under de senaste månaderna arbetat mer samlat än på många år. Det var framför allt kampanjerna för bojkott av valen som enade olika grupper och organisationer. United Democratic Front, UDF, var utan tvekan den ledande organisationen.

Någon vecka efter valen utbröt svåra oroligheter i ett antal städer för svarta söder om Johannesburg. Polisen agerade med sedvanligt hårda metoder. Oron spred sig till andra delar av landet.

Oroligheterna utlöstes av hyreshöjningar, som beslutats av kommunala myndigheter. Många svarta familjer har drabbats hårt av den ekonomiska nedgången vilken medfört ökad arbetslöshet och sämre inkomster samtidigt som inflationen drivit upp priserna. Men missnöjet bottnar också i vrede och bitterhet över rasdiskrimineringen, inte minst dess form av sämre undervisning för svarta än för vita. Missnöjet har ökat den politiska medvetenheten vartill också olika antiapartheidorganisationers systematiska arbete bidragit.

Det är helt klart att regeringen lyckats försvåra den öppna oppositionens arbete bl. a. genom arresteringar och förbud av olika slag. Det är samtidigt lika klart att lugnet inte på något sätt återställts. Det är okänt hur många

människor som dödats eller sårats under den senaste tiden. Den officiella dödssiffran uppgår till drygt 80 och bara under de första dagarnas oroligheter sårades över 200. Många människor har arresterats, andra håller sig gömda. Klyftan vidgas allt mer. Bitterheten växer, inte minst bland de unga.

I förhållande till sina grannstater har Sydafrika genom sin destabiliseringspolitik vunnit vissa framgångar. Detta innebär emellertid inte att ett normalt och stabilt läge åstadkommit i södra Afrika. De ingångna avtalen med Moçambique, Swaziland och Angola har medfört en begränsning för befrielseörelserna SWAPO (South West African Peoples Organisation) och i synnerhet ANC (African National Congress) att bedriva sin befrielsekamp. Det sydafrikanska samhällssystemets aggressiva politiska intentioner uttrycks genom en fortgående militarisering. Militär överlägsenhet ses som en av grunderna för samarbetet med andra stater i regionen. Nkomati-överenskommelsen mellan Sydafrika och Moçambique ledde inte till ett upphörande av RNM:s (den moçambiquiska motståndsrörelsen) verksamhet i Moçambique. Tvärtom intensifierades attackerna. Nyligen träffades en överenskommelse mellan Moçambique och RNM i syfte att få tillstånd ett eld-upphör i Moçambique. Denna har dock ännu inte lett till något resultat.

Sydafrika har fortsatt att utöva påtryckningar mot främst Lesotho och Botswana att signera icke-angreppsavtal.

Den utrymning av Angola som Sydafrika förpliktade sig företa under första halvåret 1984 har avstannat. Sydafrika föreslår fortfarande en uppgörelse i Namibia utan FN:s medverkan, vari SWAPO skulle reduceras till en av flera likställda politiska grupperingar vilka tillsammans skall bilda regering i Windhoek. Sydafrika vidhåller sitt krav på de kubanska truppernas tillbakadragande från Angola.

Varje framtidsbedömning av utvecklingen i södra Afrika i riktning mot ett självständigt Namibia och ett Sydafrika fritt från apartheid blir ytterst vansklig till följd av de många interna och externa faktorer som påverkar denna. För dagen kan svårligen ses några bestämda tecken på en process mot en fredlig lösning. Tvärtom är flera av de tendenser som pekar mot en ökad konfrontation alltmer framträdande.

Regimen har inte redovisat några planer för den närmaste framtiden som i grunden skulle kunna ändra eller än mindre avskaffa apartheidssystemet. Den har i dag mycket starka militära, ekonomiska och politiska maktmedel till sitt förfogande. Apartheidssystemet fortsätter att ge de vita osedvanligt stora materiella privilegier. Dessa kommer sannolikt inte att överges så länge man inte tvingas härtill eller hotas av yttre åtgärder, t.ex. i form av sanktioner.

Avgörande för hur och när förändringen sker blir de inre förhållandena, bl. a. den växande politiska medvetenheten hos de svarta och deras vilja att organisera sig och skrida till verkamma aktioner, den fortsatta indu-

strialiseringen som kräver ökad utbildning även av de svarta och därmed ger stöd åt deras krav på ökat inflytande samt förändringar i den vita befolkningens attityder. Den verksamhet som bedrivs av befrielseorganisationerna och av oppositionen i övrigt mot apartheidpolitiken utgör ett verkligt medel för att påskynda utvecklingen.

Att den inre utvecklingen är avgörande innebär inte att inflytanden utifrån skulle vara utan betydelse. Den mur av ogillande som omger Sydafrika och de fördömanden som uttalas av en praktiskt taget enhälligt världssopinion, underminerar i längden de vitas självkänsla förutom att de ger ett moraliskt stöd åt de svarta.

2.1.2 Kraven på internationella åtgärder

Sydafrika och Namibia i FN m. m.

Förhållandena i södra Afrika ställer alltså FN inför organisationens mest seglivade politiska problem. Redan vid FN:s första generalförsamling år 1946 riktades uppmärksamheten mot Sydafrikas raspolitik. Mot slutet av 1950-talet och i början av 1960-talet skärptes hållningen mot Sydafrika. I resolutionsförslag framfördes krav på åtgärder för att påverka den allt hårdare rasåtskillnadspolitik. Genom att avbryta ekonomiska, militära och diplomatiska förbindelser med Sydafrika antogs omvärlden kunna medverka till nödvändiga samhällsförändringar.

Denna isoleringsstrategi vann småningom alltmer fotfäste i generalförsamlingen. År 1962 antogs av en majoritet av medlemsstaterna en resolution vari dessa för första gången uppmanades att avveckla sina förbindelser med Sydafrika samtidigt som säkerhetsrådet anmodades att vidta lämpliga åtgärder, däribland sanktioner.

I en rad resolutioner har generalförsamlingen allt sedan dess anvisat isoleringsstrategin som en väg för att utöva påtryckningar mot Sydafrika. Majoriteten av FN:s medlemsstater sluter upp kring denna strategi som dock beklagligtvis ännu inte kommit till uttryck i beslut av säkerhetsrådet, med undantag för vapenembargot år 1977, och därmed resulterat i bindande praktiska åtgärder.

Sydafrikas raspolitik och Namibiafrågan behandlas årligen i generalförsamlingen. Varje år antas ett antal resolutioner av i huvudsak samma innehåll år från år.

I resolutionen avseende *situationen i Sydafrika* fördöms den sydafrikanska regimens åtgärder mot det egna folket och dess aggression mot grannländerna. Apartheid betecknas som ett brott mot mänskligheten och alla medlemsstater uppmanas att avbryta allt samarbete med Sydafrika, såväl politiskt, diplomatiskt och kommersiellt som militärt. I resolutionen om *omfattande sanktioner mot Sydafrika* uttalas att tvingande sanktioner är det lämpligaste och effektivaste instrumentet för att stödja Sydafrikas förtryckta folks legitima kamp och hävda internationell fred och säkerhet. Vid generalförsamlingen år 1976 tillkom på svenskt initiativ en sedan dess

återkommande resolution om *förhindrande av nya utländska investeringar*. Från och med år 1978 omfattar resolutionen också *finansiella lån*. I resolutionen uttalas att ett stopp för nyinvesteringar och finansiella lån utgör ett betydelsefullt steg i kampen mot apartheid eftersom investeringar och lån innebär ett stöd för apartheidpolitiken. Andra återkommande resolutioner avser *oljeembargo, militärt och nukleärt samarbete* samt *apartheid inom idrotten*. Dessa resolutioner har antagits med en mycket stor majoritet.

Generalförsamlingen har enträget uppmanat säkerhetsrådet att fastställa att Sydafrikas raspolitik utgör ett hot mot internationell fred och säkerhet liksom att vidta effektiva och bindande sanktioner mot Sydafrika enligt FN-stadgans kapitel VII. Samtidigt har generalförsamlingen uppmanat medlemsstaterna att i avvaktan på ett säkerhetsrådsbeslut vidta unilaterala sanktionsåtgärder på sätt som församlingen konkretiserat i sina resolutioner.

Sverige stöder och röstar för flertalet av resolutionerna, men då vissa av dem orsakar principiella problem har vi tvingats att avstå från att ansluta oss. Det gäller bl. a. formuleringar som ifrågasätter universalitetsprincipen, inställningen till väpnad kamp i stället för fredliga lösningar och säkerhetsrådets kompetens i förhållande till generalförsamlingen.

Även säkerhetsrådet har vid flera tillfällen behandlat Sydafrika- och Namibiafrågan. År 1963 antogs av säkerhetsrådet en rekommendation till medlemsländerna att upphöra med leveranser av vapen och militär utrustning till Sydafrika. I en resolution från år 1970 betecknades apartheidpolitiken som ett potentiellt hot mot internationell fred och säkerhet. Liksom tidigare undvek man således den i FN-stadgan givna förutsättningen för ett bindande sanktionsbeslut, nämligen ett konstaterande av säkerhetsrådet att ett dylikt hot föreligger.

Mot bakgrund av det under 1970-talet ökade förtrycket, apartheidregimens fortsatta ohörsamhet gentemot FN och de ökade sydafrikanska rustningarna fattade säkerhetsrådet i november 1977 enligt kapitel VII i FN-stadgan ett bindande beslut om vapenembargo mot Sydafrika. Uttrycket "hot mot freden" förekom i beslutet men begreppet knöts inte till själva situationen i Sydafrika eller apartheidsystemet utan till den situation som skulle uppstå till följd av fortsatta leveranser av vapen till Sydafrika. Västmakterna ville med denna formulering undvika att lägga grunden för mer omfattande sanktioner.

Vad avser Namibia har säkerhetsrådet antagit flera resolutioner som fastställer att Sydafrikas närvaro i Namibia är olaglig och uppmanat medlemsstaterna att tillse att statligt ägda eller kontrollerade bolag upphör med alla ekonomiska transaktioner i Namibia liksom med vidare investeringsverksamhet. År 1978 antog säkerhetsrådet enhälligt en övergångsplan, resolution nr 435, avseende Namibias självständighet. Säkerhetsrådet har sedan dess fortlöpande behandlat frågan om Namibias självständighet.

Under sommaren 1984 antog säkerhetsrådet en resolution i vilken den konstitutionella reformen i Sydafrika fördöms. I resolutionen uttalas vidare att den nya konstitutionen befäster apartheidsystemet och splittrar de icke-vita grupperna.

Få internationella organisationer, inom eller utom FN-familjen, torde ha ägnat så stor uppmärksamhet åt Sydafrikas apartheidpolitik som internationella arbetsorganisationen, ILO. Redan år 1964 antogs av internationella arbetskonferensen inom ILO en deklaration angående apartheidpolitiken och ett program för avskaffande av apartheid. I den nya deklaration som antogs år 1981 uttalar konferensen att apartheidpolitiken fortfarande utövas på ett sätt som inte ger den svarta befolkningen möjlighet till fritt tillträde till arbete och utbildning, att till fullo åtnjuta föreningsfrihet och rätt att organisera sig och lika möjligheter och behandling på arbetsmarknaden. Vidare uttalas att de senaste händelserna visar att den sydafrikanska regeringen genom hemlandspolitiken och bruket av repressiva åtgärder fortfarande handlar på ett sätt som strider mot internationella arbetsregler.

ILO:s deklaration innehåller flera förslag till åtgärder, såsom avbrytandet av kommersiella förbindelser med den sydafrikanska regeringen, stopp för offentliga och privata investeringar genom återkallande av kreditgarantier och licenser, införandet av obligatoriska uppföranderegler för utländska företag och åtgärder på sportens och kulturens områden. Inom ramen för ILO:s program för avskaffandet av apartheid ges bistånd för utbildningsverksamhet, tekniskt bistånd till befrielse rörelserna, till svarta arbetare och deras oberoende fackföreningar m. m. Det bör anmärkas att ILO-deklarationen inte är bindande för medlemsländerna.

Åtgärder av enskilda länder

Det är naturligt att det i första hand är genom FN som staterna försöker påverka Sydafrika att ändra sin raspolitik. Verkligt effektiva sanktionsåtgärder kräver bred anslutning, inte minst från de för Sydafrika ekonomiskt sett viktigare länderna.

Inte desto mindre har ett antal länder beslutat om unilaterala ekonomiska åtgärder för att söka påverka Sydafrika.

Den *norska* regeringen fattade redan år 1976 beslut om att vägra valutalicenser för norska investeringar i Sydafrika. Samtidigt fattades beslut om att vägra statliga kreditgarantier för export till Sydafrika. Ingen exportfrämjande verksamhet får heller bedrivas. Enligt en överenskommelse från år 1979 mellan regeringen och oljebolagen i Norge säljs inte norskproducerad olja till Sydafrika. Licensansökningar vid försäljning av fartyg till Sydafrika underkastas en politisk prövning. År 1981 tog Norge initiativet till en internationell konferens med deltagande av oljeproducerande och oljeexporterande länder och deltar nu i den expertgrupp som av FN:s generalförsamling utsetts att förbereda konferensen. — En interdepartemental arbetsgrupp utreder f. n. möjliga ytterligare åtgärder mot Sydafrika. Gruppens arbete beräknas vara klart i slutet av år 1984.

Mellan *danska* regeringen och danska företag med investeringar i Sydafrika föreligger sedan år 1978 en frivillig överenskommelse om att begränsa verksamheten i Sydafrika. Sedan år 1980 medges inte någon valutautförsel för investeringar. Därutöver har folketinget i maj 1984 antagit ett beslut om en skärpning av sanktionspolitiken mot Sydafrika. Regeringen har av folketinget getts i uppdrag att successivt begränsa kolimporten från Sydafrika samt att begränsa de ekonomiska relationerna på andra områden. Vad gäller nyinvesteringar i Sydafrika har folketinget ålagt regeringen att söka motverka sådana, om nödvändigt genom lagstiftning. Regeringen har vidare ålagts att i FN:s säkerhetsråd verka för genomförandet av ett tvingande oljeembargo och för en skärpning av det gällande vapenembargot. Regeringen har uppmanats att tillsammans med övriga nordiska länder aktivt verka för ett avståndstagande vid IMF:s långivning till Sydafrika. Regeringen har slutligen ålagts att inom ramen för det nordiska samarbetet resa frågan om förbud mot försäljning av licenser till Sydafrika.

En kartläggning av handeln med och transporter av olja till Sydafrika har påbörjats. Likaså utreds frågan om kolimport och alternativa importmöjligheter.

Regeringen i *Holland* har sedan några år haft frågan om bl. a. investeringsförbud under prövning. I första hand inriktade man sig på att genom överläggningar med näringslivet uppnå ett frivilligt nyinvesteringsstopp. I maj 1983 fattade parlamentet i Haag beslut om att uppmana regeringen att, bl. a. på basis av svenska erfarenheter, komma med förslag till åtgärder mot investeringar i Sydafrika. Den svenska lagen nämndes därvid som ett exempel på åtgärder som regeringen skulle kunna vidta. Kontakter förekom under hösten 1983 mellan de svenska och nederländska regeringarna. I första hand sökte regeringen åter förmå företagen att frivilligt inskränka sina investeringar i Sydafrika. Någon överenskommelse nåddes inte. Därefter har vissa konsultationer ägt rum med företrädare för arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer. Resultatet av dessa överläggningar förutses presenteras i slutet av år 1984.

I *USA* har representanthuset antagit ett förslag om lagstiftning mot bl. a. nyinvesteringar i Sydafrika och finansiella lån till sydafrikanska regeringen och statliga företag. Förslaget till förbud mot investeringar är utformat som ett kapitalexportförbud avsett att förhindra nyetableringar i Sydafrika. Några åtgärder mot redan existerande amerikanska dotterbolag i Sydafrika föreslås således inte. Vidare föreslås en s. k. "fair employment code" avseende amerikanska företags uppträdande i Sydafrika som syftar till att främja integration och likaberättigande för samtliga anställda i amerikanska företags sydafrikanska anläggningar. Dessa principer avses bli tvingande och särskilda åtgärder, inklusive straffsanktioner, föreslås för att kontrollera efterlevnaden.

Lagförslagen har diskuterats i en konferens, den s. k. sammanjämningskommittén, mellan senaten och representanthuset. Inom samman-

jämkningskommittén har enighet nåtts om förslaget om förbud mot lån till sydafrikanska regeringen och till av denna kontrollerade företag samt har man enats om att uppdra åt State Department att årligen rapportera om hur amerikanska företag i Sydafrika behandlar sina svarta anställda. Övriga förslag synes numera inte aktuella.

Därutöver kan noteras att fem amerikanska delstater och 14 städer antagit lagstiftning om bl.a. avveckling av aktieinnehav i amerikanska företag som innehar sydafrikanska intressen. Förslag till liknande åtgärder har framlagts i ytterligare ca 20 delstater och åtta städer.

Bland övriga unilaterala åtgärder kan nämnas att *Japan* förhindrar direkta investeringar och s. k. joint ventures genom att inte bevilja tillstånd till valutaöverföring. Vidare har regeringen avrått från investeringar i Sydafrika från eller via japanskägda företag utanför Japan.

Flera länder har vidare vidtagit åtgärder för att begränsa lån- och kreditgivning m. m. till Sydafrika. Så har, som jag nämnt tidigare, t.ex. *Norge* och *Holland* och även *Kanada* sedan flera år tillbaka infört restriktioner vad avser exportkrediter och kreditgarantier. I *USA* har vissa banker, bl.a. Export-Importbanken, ålagts restriktioner vad avser lån och krediter.

Flertalet oljeexporterande länder, t.ex. medlemsländerna i OPEC, *Norge* och även *Storbritannien*, har med stöd av generalförsamlingens resolution om oljembargo mot Sydafrika vidtagit ensidiga åtgärder för att förbjuda eller begränsa exporten av olja till Sydafrika.

2.1.3 De utländska investeringarnas roll i Sydafrika

De utländska investeringarna utgör en viktig länk mellan omvärlden och Sydafrika. Huvudskälet till att utländskt kapital dras till Sydafrika torde vara landets råvarurikedom och snabba industriella utveckling. Sydafrika erbjuder relativt goda vinstmöjligheter. Utlandsägda företag som bedriver verksamhet i landet ingår vanligtvis i koncerner som har verksamhet i många länder och som eftersträvar en internationell expansion. Regeringen i Sydafrika visar på många sätt en välvillig inställning till utländska företag genom t.ex. en förhållandevis låg beskattning. Genom de utländska investeringarna tillförs Sydafrika inte bara kapital utan även avancerat teknologiskt kunnande. Investeringarna är också av politisk betydelse i det att de kan ses som uttryck för att omvärlden hyser tilltro till Sydafrika.

Antalet utländska företag i Sydafrika uppskattas till omkring 2 000–2 500. Det beräknade värdet av utländska direkta investeringar uppgavs år 1981 till omkring 100 miljarder kr. Därtill kommer indirekta investeringar motsvarande omkring 80 miljarder kr. Omkring 50% av den sydafrikanska tillverkningsindustrin är, om än i varierande omfattning, kontrollerad från utlandet. Det utländska kapitalets betydelse är således iögonfallande. Ägarbildens domineras av de stora västliga handelsnationerna. Således beräknas *Storbritannien* stå för nära hälften av investeringarna. Under

senare år har USA och Västtyskland visat en markant uppgång i sina investeringar och deras andel beräknas till ca 20 resp. 15%. Övriga länder med betydande investeringar är Frankrike, Schweiz och Holland.

De svenska investeringarna i Sydafrika beräknades år 1981 uppgå till ett värde av omkring 490 milj. kr. De svenska företagen svarar för knappt 1% av de utländska företagens produktion i Sydafrika och 0.2^{1/100} av bruttoinvesteringarna.

Synen på de utländska investeringarnas roll i det sydafrikanska systemet och betydelse för utvecklingen i Sydafrika är inte entydig. I generalforsamlingens resolution om stopp för nyinvesteringar i Sydafrika, som initierades av Sverige år 1976, uttalas den ståndpunkten att utländska investeringar hjälper och uppmuntrar apartheidpolitiken och att ett förbud mot sådana investeringar skulle utgöra ett betydelsefullt steg i kampen mot apartheid.

I den allmänna debatten framförs framför allt från representanter för näringslivet ofta en annan ståndpunkt, nämligen att de sydafrikanska företagen i utländsk ägo kan utöva ett positivt inflytande på utvecklingen i landet genom att förbättra arbetsvillkoren för de svarta, genom att främja den verksamhet som bedrivs av de svarta fackföreningarna och genom att arbeta allmänt för lika behandling av arbetare och tjänstemän tillhörande olika raser. Det framhålls att de utländska företagen kan tjäna som mönster för de inhemska. Om de tvingas avveckla sin verksamhet skulle ett motiv för de sydafrikanska myndigheterna att mjuka upp apartheidpolitiken bortfalla och en förbättring av villkoren utebli eller fördröjas.

Detta resonemang har ofta lett fram till utarbetandet av "uppförandekoder", i vilka uppställs en rad rekommendationer såsom bl. a. införandet av minimilöner och lika lön för lika arbete oberoende av ras, tillhandahållande av utbildning och yrkesträning, erkännande av arbetarnas rätt att ansluta sig till fackföreningar m. m.

De av Sydafrikalagen berörda företagen samt näringslivets organisationer har i sina remissvar på Sydafrikakommitténs förslag enhälligt ställt sig bakom ett sådant synsätt. Från näringslivets sida framhålls vidare att utvecklingen inom näringsliv och arbetsmarknad visat så klara förbättringar rörande de svartas villkor att det är detta område av samhällslivet som mest sannolikt kan utgöra grogrunden för en demokratisk utveckling. Genom förändrade attityder hos arbetsgivarna och ökade insikter hos de svarta anställda har en god grund lagts för att inom överskådlig tid få bort all rasdiskriminering på arbetsplatserna vilket kommer att få följdverkningar på andra områden i samhället och leda till nödvändiga förskjutningar i det politiska och sociala mönstret.

Jag bestrider inte att vissa förändringar inom arbetslivet ägt rum under senare år, såsom t. ex. avskaffandet av vissa s. k. job restrictions och rätten till facklig organisering. Kraven på förändringar och en uppluckring av apartheidsystemet har inte heller kommit enbart från de svarta utan även från vissa vita grupper. Man inser att den fortsatta industrialiseringen

kräver ökad utbildning och förbättrade livsvillkor för den svarta befolkningsmajoriteten.

Jag delar däremot inte uppfattningen att de utländska företagen genom sin närvaro kan påverka de avgörande frågorna inom det sydafrikanska samhället. Industrialiseringsprocessen i Sydafrika har pågått under hela detta sekel, framför allt sedan andra världskriget. Utländska företag har funnits på plats sedan lång tid tillbaka. Att deras närvaro på ett positivt sätt skulle ha bidragit till attitydförändringar på andra områden än arbetslivets kan inte konstateras. En av det sydafrikanska statliga forskningsorganet "Human Sciences Research Council" nyligen genomförd opinionsundersökning bland afrikaans- och engelsktalande sydafrikaner visar entydigt på att en massiv majoritet av de afrikaanstalande fortfarande sluter upp kring apartheidsystemets grundpelare. Mer än 90% vill ha fortsatt åtskild skolundervisning. Nära 80% har en positiv inställning till hemlandspolitiken och separata bostadsområden för svarta. 80% vill ha kvar förbudet mot giftermål och sexuellt umgänge över rasgränserna. Även de engelsktalande föredrar åtskild skolundervisning (55%) och är positiva till hemlandspolitiken (60%). Däremot förespråkar en majoritet (57%) av de engelskspråkiga avskaffandet av förbudet mot giftermål och sexuellt umgänge över gränserna och separata bostadsområden.

Det går inte att bortse från att utländska ekonomiska intressen är underkastade sydafrikansk lagstiftning och att de därigenom tvingas att delta i rasdiskrimineringen. Apartheidssystemet har vuxit fram och förstärkts jämsides med industrialiseringen. De reformer och förbättringar som uppnåtts främst genom de svartas egen kamp har ännu inte och kommer sannolikt inte att inom en överskådlig framtid medföra någon kursändring i den vita regimens fasta beslutsamhet att befästa hemlandspolitiken och att fortsatt reglera villkoren för de svartas rättigheter till uppehållstillstånd och arbetstillstånd i det "vita" Sydafrika.

Vi bör därför fortsätta vår isoleringspolitik så att denna i förening med åtgärder från andra länders sida kan utsätta minoritetsregimen i Sydafrika för ökat politiskt och moraliskt tryck.

2.1.4 Den svenska Sydafrikapolitiken

Den svenska Sydafrikapolitiken, förutom att den ger uttryck för det svenska folkets avsky för apartheidregimen, har som mål att medverka till en förändring av samhällssystemet i Sydafrika och ett avskaffande av apartheid. Denna politik innefattar en rad olika åtgärder. Jag skall nedan kortfattat redogöra för dessa. I sammanhanget vill jag påpeka att Sverige ligger långt framme och enligt min uppfattning gått längre vad gäller åtgärder riktade mot Sydafrika än andra med Sverige jämförbara länder.

I sitt bilaterala förhållande till Sydafrika söker Sverige uppträda på ett sådant sätt att vår avsky för apartheidpolitiken kommer till tydligt uttryck och att tryck kan utövas mot regimen. Exempel härpå är vår lagstiftning

om förbud mot investeringar och våra åtgärder på kulturens, idrottens och vetenskapens områden.

De nordiska utrikesministrarna enades år 1978 om ett gemensamt nordiskt handlingsprogram för åtgärder mot Sydafrika. Programmet har haft stor betydelse för utformningen av de nordiska ländernas Sydafrikapolitik både vad avser unilaterala åtgärder och de nordiska ländernas agerande i FN. I programmet ingår förbud mot eller motverkande av nyinvesteringar i Sydafrika och förhandlingar med nordiska företag om att begränsa dessas produktion där. Vidare ingår en rekommendation om avbrytande av idrotts- och kulturkontakter med apartheidregimen, införande av viseringstväng för sydafrikaner samt utökning av de nordiska ländernas bistånd till flyktingar, befrielseörelser och apartheidpolitikens offer. Inom FN skall de nordiska länderna verka för beslut i säkerhetsrådet mot nyinvesteringar i och handel med Sydafrika samt arbeta för en noggrann tillämpning av säkerhetsrådets vapenembargo mot Sydafrika.

Med utgångspunkt i det nordiska handlingsprogrammet utfärdade regeringen år 1982 förordningen (1982: 562) om beviljande av visering för vissa kategorier medborgare i Republiken Sydafrika. Reglerna skärptes ytterligare år 1983. Visering vägras i princip representanter för offentliga organ och för organisationer som aktivt stöder apartheidsystemet. Alla svenska statliga myndigheter och institutioner tillställdes samtidigt härmed riktlinjer för sitt handlande när det gäller samröre med Sydafrika.

Dessa båda åtgärder – visumreglerna samt riktlinjer till myndigheter m. fl. – syftar till att begränsa kontakterna med Sydafrika inom idrottens, kulturens och vetenskapens områden.

Vad gäller de diplomatiska förbindelserna med Sydafrika så utgörs vår representation av en svensk legation i Pretoria förestådd av en envoyé samt konsulat i Durban och Kapstaden förestådda av honorärkonsuler. Legationens uppgifter skiljer sig i väsentliga avseenden från vad som normalt åligger en diplomatisk representation. Legationen skall således inte arbeta för att främja de båda ländernas förbindelser på olika områden. I stället har Pretorialegationen t.ex. vad avser handelsutbyte uttryckliga instruktioner att inte hjälpa svenska företag med exportsatsningar i olika former.

Vidare har statsmakterna när det gäller import från Sydafrika av uran och kol gjort vissa uttalanden. I fråga om uran har framhållits (prop. 1980/81: 90 om riktlinjer för energipolitiken) att "det måste anses oacceptabelt om svenska kraftföretag skulle köpa uran från Sydafrikanska Republiken eller Namibia så länge det är ockuperat av Sydafrikanska Republiken". I fråga om kol har regeringen (prop. 1983/84: 158 om vissa kolfrågor) uttalat starka reservationer från försörjningssynpunkt mot import från Sydafrika. Något förbud mot import av sydafrikanskt kol råder dock inte.

En ytterligare åtgärd att nämna i sammanhanget är beslutet sedan några år tillbaka att inte bevilja statliga exportkreditgarantier för export till Sydafrika.

Som en följd av säkerhetsrådets beslut år 1977 om vapenembargo mot Sydafrika infördes samma år lagstiftning som förbjuder export av krigsmateriel och liknande materiel till Sydafrika. År 1983 utfärdade regeringen också en förordning om förbud mot införsel från Sydafrika av krigsmateriel (SFS 1983: 870).

En viktig del av vår Sydafrikapolitik är biståndet som, när det gäller södra Afrika, har ett klart politiskt syfte att bistå de angränsande fria länderna i deras ansträngningar att stå emot sydafrikanska påtryckningar och att efter hand göra sig mindre beroende av de ekonomiska och transportmässiga relationerna med Sydafrika. Den svenska insatsen är högst betydande. Av det totala bilaterala biståndet om ca 4 miljarder kr. för budgetåret 1984/85 är över 40% eller 1,7 miljarder kr. avdelade för utvecklingssamarbete och humanitära insatser i södra Afrika. Detta kan jämföras med storleken av de svenska investeringarna i Sydafrika som år 1981 beräknades uppgå till ett sammanlagt värde av ca 0,5 miljarder kr. Det humanitära biståndet utgår främst som stöd till befrielseströrelserna ANC och SWAPO i deras strävanden att uppnå ett Sydafrika fritt från apartheid resp. ett självständigt Namibia. Biståndet används till försörjning och utbildning av sydafrikanska och namibiska flyktingar.

Lagen (1979: 487) om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia trädde i kraft den 1 juli 1979. Dess primära syfte är att genom en begränsning av svensk näringsverksamhet i Sydafrika och Namibia öka det politiska trycket på den sydafrikanska regimen för att på sikt få till stånd en genomgripande samhällsförändring där. Lagstiftningen avser att förhindra nyetablering av företag i Sydafrika liksom att hindra där redan etablerade svenska företag från att utvidga den verksamhet de bedrev i Sydafrika och Namibia vid tiden för lagens ikraftträdande. Regeringen kan medge undantag från investeringsförbudet. Någon garanterad rätt för företagen att företa ersättningsinvesteringar föreligger dock inte.

Avslutningsvis kan jag med tillfredsställelse konstatera att det finns ett starkt engagemang för Sydafrikafrågan bland de svenska folkrörelserna. Dessa har genom sin verksamhet i stor utsträckning bidragit och medverkat till utformningen och innehållet i den svenska Sydafrikapolitiken. Vår politik har härigenom ett brett stöd och är väl förankrad inom en rad olika organisationer, såsom politiska partier, fackföreningar, ungdoms- och kvinnoorganisationer, solidaritetsgrupper, kyrkor m. fl.

2.1.5 Lagen om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia

Syftet med lagen

Lagen om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia har som mål att utöva ett tryck på den sydafrikanska regimen och härigenom medverka till en förändring av Sydafrikas samhällssystem och ett avskaffande av apartheidpolitiken.

Syftet är gemensamt för alla delar av den svenska Sydafrikapolitiken

och för de åtgärder som vidtagits eller planeras av internationella officiella eller icke-statliga organisationer och unilateralt av stater eller enskilda grupper. Det är också innebörden i den isoleringspolitik mot Sydafrika som hävdas av majoriteten av FN:s medlemsstater och som stötts av Sverige under årtionden.

De svenska åtgärderna och den isoleringsstrategi som hävdas i FN har fullt stöd hos den svarta sydafrikanska oppositionen i exil och av frontstaterna trots medvetenheten om att verkningfulla internationella sanktioner med all sannolikhet skulle leda till ökade svårigheter och lidanden, inte minst för de svarta själva i Sydafrika, och till omfattande ekonomiska förluster för vissa av de närgränsande staterna.

De svenska åtgärderna har hälsats med tillfredsställelse som ett viktigt bidrag till övriga internationella åtgärder och man har uttryckt förhoppningen att andra länder genom unilaterala beslut eller till följd av resolutioner i FN skall följa det svenska exemplet.

Inställningen till ekonomiska sanktioner hos apartheidmotståndet inne i Sydafrika är av förklarliga skäl svårare att mäta. Uttalanden om stöd för ekonomiska påtryckningsåtgärder är förbjudna enligt den s. k. Internal Security Act och kan medföra fängelsestraff. Företrädare för fackliga, kyrkliga och andra organisationer har trots detta vid olika tillfällen, om än i indirekta ordalag, vädjat till omvärlden om sanktioner mot Sydafrika.

Från flera av remissinstanserna har invänts att ekonomiska sanktioner är utan verkan på apartheidregimen. Jag delar inte denna uppfattning. Sydafrika är starkt beroende av utländska investeringar och av sin utrikeshandel. Ekonomiska sanktioner skulle få stora negativa konsekvenser för levnadsstandarden för alla befolkningsgrupper i landet och utan tvekan ha en förödande långtidseffekt på ekonomin. Den ekonomiska strukturen kommer att i ökad utsträckning göra landet än mer sårbart för internationella ekonomiska sanktioner. Den sydafrikanska regeringen har därför också redan vidtagit åtgärder och infört lagstiftning i syfte att förbereda sig på denna eventualitet.

Emellertid torde ett beslut om omfattande internationella sanktioner inte kunna förutses i nuvarande läge. Men redan ett hot om internationella sanktioner eller verkställandet av begränsade ekonomiska bojkotter skulle kunna innebära en effektiv påverkan på den vita minoriteten.

De sanktionsåtgärder och restriktioner mot ekonomiskt samröre med Sydafrika som flera länder vidtagit har medfört extrakostnader för Sydafrika. Det mest påtagliga exemplet är det frivilliga oljeembargot. Sydafrika tvingas också årligen anslå ansevärliga summor för att försöka bryta bojkotterna på kultur- och sportområdena. Ytterligare sanktionsåtgärder bidrar till att öka regimens extrakostnader för bevarandet av apartheidssystemet.

Flera av de, låt vara mycket begränsade, reformer som genomförts och som något förändrat de svartas ställning torde också delvis ha drivits fram som en eftergift mot den internationella opinionen.

Det är i detta perspektiv den svenska isoleringspolitiken måste ses. Härtill kommer att unilaterala åtgärder är en uppmuntran till motståndsrörelsen, politiskt och moraliskt såväl som materiellt.

Effekter av lagen

Sydafrikakommittén har sökt utreda på vad sätt och i vilken utsträckning de politiska målen med lagen har främjats under den tid lagen varit i kraft. Kommittén konstaterar att det eftersträvade syftet med lagen hittills endast i begränsad mån kunnat uppnås.

Effekter i Sydafrika

Det är givet att en unilateral svensk åtgärd med hänsyn till de svenska investeringarnas begränsade ekonomiska betydelse inte kan förväntas skapa någon omedelbar avgörande inverkan på systemet eller medföra någon beaktansvärd skada för det sydafrikanska näringslivet eller påverka utformningen av lagstiftning eller praxis i rasfrågan. Detta var inte heller förutsett. Den svenska lagen och den totala svenska Sydafrikapolitiken måste ses i sitt sammanhang, nämligen som ett av flera led i de gemensamma internationella ansträngningarna att genom påtryckningar mot Sydafrika bidra till en förändring av samhällssystemet. Sverige kan inte ensamt utöva en sådan press.

För Sydafrika torde däremot det allvarligaste inslaget i vår politik vara risken för att andra och för Sydafrika viktigare länder skulle följa det svenska exemplet eller ensidigt besluta om andra åtgärder av ekonomisk karaktär. Ett viktigt mål för våra åtgärder är därför att söka inspirera andra stater till efterföljd.

I remissvaren från *berörda företag och näringslivets organisationer* har med kraft understrukits att de som i första hand kan komma att negativt påverkas av Sydafrikalagen och föreslagna skärpningar är de svarta anställda vid de svenska dotterföretagen i Sydafrika och deras familjer. Man anför att arbetslöshet för de svarta i Sydafrika medför långt allvarigare konsekvenser än för andra befolkningsgrupper. Arbetslöshet innebär inte bara ekonomisk misär och social utslagning. Rätten till bostad och hemvist förutsätter enligt gällande lagstiftning en fast och långvarig anställning. Svarta arbetare utan sysselsättning riskerar tvångsförflyttning till hemländerna:

Jag är väl medveten om effekterna av arbetslöshet för de svarta i Sydafrika. Arbetslösheten är redan i dag mycket hög, omkring 25%, om den arbetsföra befolkningen i hemländerna inräknas. Omfattande rationaliseringar och mekaniseringen inom t.ex. gruvnäringen och jordbruket har lett till bortfall av tiotusentals arbetstillfällen under årens lopp. "Överflödiga" svarta har till följd härav tillsammans med sina familjer förflyttats till ett liv i misär i de extremt fattiga och underutvecklade hemländerna. Detta är innebörden av apartheid.

Det är givet att sanktioner i enlighet med de krav som hävdas i FN i syfte att utöva påtryckningar på Sydafrika med all sannolikhet skulle leda till ytterligare svårigheter. Trots detta tillstyrks allmänt tillgripandet av ekonomiska sanktioner för att få till stånd en förändring av samhällssystemet i Sydafrika.

Effekter i Sverige

Från *de berörda företagen* har framförts att tillämpningen av gällande lagstiftning avsevärt försvagat deras verksamhet i Sydafrika och fått till följd att konkurrentföretag gynnats. ABSKF har bl. a. avvecklat ett av sina tillverkningsdotterbolag.

KK anför att investeringsförbudet otvivelaktigt verkat hämmande på utvecklingen av svensk företagsamhet i Sydafrika och Namibia. Några företag har avvecklat sin verksamhet. Samtidigt framhåller kollegiet att det svårigen kan hävdas att de företag som stannat kvar på marknaden hämmats i någon betydande grad. Det huvudsakliga skälet härför har varit den kraftiga recessionen i den sydafrikanska ekonomin med minskat expansionsbehov hos företagen som följd.

SAF m. fl. remissinstanser anför att en fortsatt eller skärpt lagstiftning får som följd en avveckling av dotterföretagen i Sydafrika och ett upphörande av exporten dit, vilket kan medföra ett bortfall av 3000–4000 arbetstillfällen i Sverige. För vissa regioner och orter kan effekterna på sysselsättningen bli mycket besvärande. SAF menar att de indirekta och långsiktiga effekterna för svensk ekonomi kan bli ännu allvarligare, framför allt för de av företagen som huvudsakligen levererar till gruvindustrin. Risk föreligger också att de svenska företagens trovärdighet som leverantörer kommer att ifrågasättas även på andra håll. Effekterna omfattar även kapitalförluster för svenska företag genom att dotterbolagen inte kunnat investera i takt med behoven.

SIND menar att investeringsförbudet hämmar de svenska företagen och försvagar deras konkurrenskraft på den sydafrikanska marknaden. På lång sikt kan lagen få till följd att företagen får avveckla sin verksamhet. Enligt SIND torde det vara svårt att i längden driva industriell verksamhet på sparlåga. En avveckling av verksamheten i Sydafrika får negativa effekter för svensk sysselsättning och ekonomi men dessa blir totalt sett sannolikt inte särskilt allvarliga, även om man inte kan utesluta att de i enstaka fall blir mer betydelsefulla.

AMS anser att de eventuella sysselsättningseffekterna av den föreslagna skärpningen av lagstiftningen torde bli ringa men understryker vikten av en utförlig redovisning av effekterna på arbetskraftsefterfrågan i Sverige. Styrelsen föreslår därför en utredning i denna del för planeringen av de arbetsmarknadspolitiska insatser som eventuellt kan bli påkallade i framtiden. Ett sådant förslag har också framförts från *Nordiska afrikainstitutet, ISAK* och *de kyrkliga organisationerna*.

Jag vill i detta sammanhang erinra om de farhågor för återverkningar på sysselsättningen i Sverige som framfördes från näringslivets håll i samband med Sydafrikalagens introduktion. Dock har från berörda remissinstanser inte gjorts gällande att lagen under de år den varit i kraft lett till något bortfall av arbetstillfällen i Sverige.

Jag utesluter emellertid inte att en fortsatt begränsning av näringsverksamheten i Sydafrika på sikt kan få negativa effekter för företagen och deras anställda i Sverige. För solidariteten med den svarta befolkningsmajoriteten i Sydafrika måste vi dock vara beredda att betala ett visst pris. Effekterna torde emellertid bli relativt begränsade och kunna klaras genom normala arbetsmarknadspolitiska insatser. I enstaka fall utesluter jag dock inte att särskilda arbetsmarknadspolitiska åtgärder kan komma att motiveras.

Effekter i tredje land

Vid antagandet av den nu gällande lagstiftningen uttrycktes förhoppningen om att det svenska initiativet skulle inspirera andra stater till efterföljd. Samtidigt underströks att även om de regeringar som har ett omfattande ekonomiskt samarbete med Sydafrika kunde komma att inta en avvaktande hållning, skulle de svenska åtgärderna ändå få sin betydelse genom att intressegrupper i dessa länder skulle komma att uppfatta det svenska initiativet som ett stöd för sina krav på åtgärder mot Sydafrika.

Sydafrikakommittén konstaterar att lagen hittills inte fått någon konkret efterföljd i andra länder med investeringar i Sydafrika men att lagen otvivelaktigt haft ett inflytande på opinionsbildningen.

Det finns flera förklaringar till att inget annat land ännu velat följa vårt exempel att vidtaga lagstiftningsåtgärder avseende investeringar i Sydafrika. På många håll råder misstro mot sanktioner som ett effektivt instrument eller finns juridiska betänkligheter att genomföra unilaterala sanktionsåtgärder utan stöd av bindande beslut i FN:s säkerhetsråd. I några länder anses alltför stora ekonomiska intressen stå på spel vilket anses särskilt besvärande i nuvarande ekonomiska läge. Farhågor framkommer också för repressalier mot egna landsmän som är bosatta eller arbetar i Sydafrika. Flera länder har inga eller så begränsade investeringar att frågan saknar aktualitet. På vissa håll saknas information om den svenska lagen.

Jag vill vidare understryka att lagen har varit i kraft relativt kort tid vilket kan ha viss betydelse när det gäller andra länders benägenhet att följa vårt exempel.

Att inget annat land än Sverige infört förbud eller restriktioner genom lagstiftning vad avser investeringar i Sydafrika innebär inte – som jag nyss antytt – att lagen inte haft någon betydelse i den internationella opinionsbildningen. Den har på många håll i debatten använts som ett argument för mera energiska åtgärder från det egna landets sida. Den har skänkt upp-

muntran åt de kretsar och grupper i olika länder som ägnar sig åt opinionsbildning kring Sydafrika och arbetar för verksamma sanktioner. I detta hänseende har lagen således otvivelaktigt haft betydelse. I flera länder åberopas lagen som ett exempel på det slags internationell aktion som på sikt, om antalet deltagande länder blir tillräckligt stort, kan utöva en verkningsfull påverkan på den sydafrikanska regimen och få efterföljd i ytterligare länder. I länder som Holland, Danmark och även i USA har den svenska lagen diskuterats och studerats i lagstiftande församlingar.

Det är i sammanhanget viktigt att framhålla att de ekonomiska relationerna med Sydafrika varierar i karaktär och omfattning från land till land. En rad andra länder har redan i dag vidtagit ensidiga sanktionsåtgärder anpassade till deras ekonomiska relationer med Sydafrika. Det svenska investeringsförbudet är således bara ett exempel på en bland flera andra sanktionsåtgärder. En kopiering av den svenska modellen är därför inte det enda målet.

Jag har i avsnitt 2.1.2 lämnat en redogörelse för åtgärder som vidtagits och diskussioner som förs i andra länder. Jag menar att det finns anledning att se positivt på möjligheten av ytterligare åtgärder från andra länder i framtiden.

2.1.6 Handelssanktioner

Sydafrikakommittén har övervägt frågan om sanktioner på handelsområdet men inte varit beredd att föreslå något avsteg från den principiella hållning som statsmakterna under lång tid intagit i frågan, nämligen att endast ett beslut av eller en rekommendation från FN:s säkerhetsråd kan upphäva de åtaganden på handelsområdet som Sverige gjort som medlem i GATT.

Flera remissinstanser kritiserar kommitténs ställningstagande. SIDA påpekar att Sverige redan gör flera inskränkningar i frihandeln på t.ex. textilområdet och jordbruksområdet. SIDA menar också att varuuthytets kraftiga ökning under senare år tyvärr inte står i överensstämmelse med Sveriges övriga strävanden att utöva påtryckningar mot och isolera apartheidregimen. *Nordiska afrikainstitutet m.fl.* berör frågan om tolkningen av GATT-avtalet. Institutet anser att det är tveksamt om GATT-stadgan verkligen är ett hinder för handelsrestriktioner och anför att det på den punkten finns starkt skilda uppfattningar bland folkrättsexperter. Till de argument som har anförts mot tolkningen att GATT-avtalet är ett hinder för handelssanktioner hör att det redan i dag finns exempel på undantag och att Sverige skulle kunna åberopa artikel XXI om handelsrestriktioner i säkerhetssyfte samt artikel XXV som medger att en part kan befrias från vissa av sina förpliktelser enligt GATT om man vid omröstning erhåller två tredjedelars majoritet för detta (en s. k. waiver). *ISAK m.fl.* anför att utan kompletterande åtgärder på handelspolitikens område är risken stor att lagen, trots försök att skärpa den och täppa till vissa luckor, möjliggör

fortsatt expansion av produktionen hos svenska företag i Sydafrika och därför inte får den verkan som avses.

Trots att något förslag till åtgärder på handelsns område inte framlagts finner jag ändå angeläget att redovisa den principiella ståndpunkt som Sverige sedan lång tid tillbaka intagit till frågan om ekonomiska sanktioner samt även de grundläggande principer varpå GATT-avtalet bygger.

Sveriges principiella hållning har sedan länge varit att inte ansluta sig till ekonomiska sanktioner som inte beslutats av eller rekommenderats av FN:s säkerhetsråd. Endast sådana sanktioner har utsikter att vinna tillräcklig anslutning för att bli effektiva. Endast ett beslut av säkerhetsrådet kan lägga konkreta förpliktelser på Sydafrikas viktigaste handelspartners och ha utsikt att leda till en förändring i Sydafrika i riktning mot demokratiska rättigheter för alla sydafrikaner. Sverige har också ansett att ett beslut av säkerhetsrådet fordras för att vi i sanktionssyfte skulle frångå våra förpliktelser på handelsns område i GATT.

När det gäller investeringsförbudet ansågs det möjligt att göra ett undantag från dessa principer. Motiven härför är i korthet att den i lag fastställda rasdiskrimineringen i Sydafrika utgör ett unikt fall av kränkning av de mänskliga rättigheterna och att apartheid enhälligt och under lång tid fördömts av FN:s olika organ. Eftersom GATT-avtalet inte äger tillämpning på internationella investeringar har investeringsförbudet kunnat införas utan att avvika från några internationella förpliktelser.

Enligt min mening föreligger inte samma möjligheter vad gäller införande av sanktioner på handelsns område. Genom att fungera som ett multilateralt accepterat regelverk på den internationella handelsns område har GATT-avtalet skapat ett nödvändigt mått av disciplin och förutsebarhet i det internationella handelssystemet. GATT bygger på vissa grundläggande principer. Den viktigaste är att såväl export som import skall styras av regeln om mest gynnad nationsbehandling. Inget land skall ges bättre eller sämre behandling än andra länder. GATT innehåller också en regel om förbud mot kvantitativa importrestriktioner. En annorlunda tillämpning av denna regel tillåts endast inom jordbrukets område eller av länder med betalningsbalansproblem. Möjligheter till ingripande finns också om det kan påvisas att importen ökat på ett sådant sätt att inhemsk industri lidit skada. Åtgärder som begränsar exporten till vissa länder strider mot artikel XIII som föreskriver en icke-diskriminerande tillämpning av sådana restriktioner.

Möjligheterna till undantag från GATT:s regler är i mesta möjliga mån begränsade. Således kan artikel XXI om undantag i säkerhetssyfte användas endast för åtgärder som är nödvändiga för att skydda väsentliga säkerhetsintressen och där åtgärderna avser kärnenergiområdet, handel med krigsmateriel eller vidtas i krigstid eller vid kritiska lägen i de internationella förbindelserna samt slutligen för åtgärder i överensstämmelse med ett lands förpliktelser enligt FN:s stadga. Enligt svensk uppfattning ger endast

beslut av FN:s säkerhetsråd ett entydigt stöd för att i fredstid införa andra utrikespolitiskt motiverade handelssanktioner än dem som gäller kärnenergi och krigsmateriel. Ett fåtal länder har under åren åberopat artikeln i andra lägen dock utan att få GATT:s godkännande av sina åtgärder. Staters tillgripande av artikel XXI på andra grunder bidrar inte bara till en minskad världshandel utan också till försämrade förutsättningar för många länder, inklusive Sverige, att i politiskt besvärliga lägen hänvisa till internationella regler i syfte att upprätthålla export och import i normal omfattning.

Artikel XXV, som medger att en part kan befrias från vissa av sina förpliktelser enligt GATT om man vid omröstning erhåller två tredjedelars majoritet för detta, äger heller inte tillämpning. Ingen part har beviljats befrielse från sina förpliktelser enligt denna artikel i syfte att införa utrikespolitiskt motiverade handelssanktioner. Det kan under inga omständigheter ligga i Sveriges intresse att som ett litet och handelsberoende land söka skapa ett första prejudikat härvidlag.

Jag är p. g. a. nyss anförda skäl inte beredd att frångå Sveriges tidigare linje, nämligen att ett beslut i säkerhetsrådet fordras för att vi i sanktions-syfte skall frångå våra förpliktelser på handelsområdet i GATT. Sverige stöder generalförsamlingens försök att få säkerhetsrådet att fatta beslut om tvingande åtgärder mot Sydafrika. Vi anser att läget i södra Afrika till följd av Sydafrikas hållning är sådant att förutsättningar finns för säkerhetsrådet att i enlighet med FN-stadgan ingripa med för alla medlemsstater bindande sanktionsåtgärder. Tillsammans med de övriga nordiska länderna verkar vi för att främja åtgärder i säkerhetsrådet som kan resultera i bindande resolutioner mot bl. a. handel med Sydafrika.

Jag finner det beklagligt att kraven på en effektiv isolering av Sydafrika på handelsområdet inte vunnit gehör och att något beslut inte kunnat fattas i denna riktning i säkerhetsrådet. Vi måste även fortsättningsvis kraftigt driva frågan i generalförsamlingen och i de andra fora som kan stå till buds.

2.2 Slutsatser och motiv för en fortsatt aktiv och skärpt svensk Sydafrikapolitik

Syftet för den svenska Sydafrikapolitiken är att medverka till en förändring av Sydafrikas samhällssystem och ett avskaffande av apartheidpolitiken. Svensk Sydafrikapolitik ger uttryck för det svenska folkets avsky för apartheidregimen och syftar till att lämna effektiva bidrag till kampen för avskaffandet av apartheid.

Utvecklingen i Sydafrika sedan år 1978 har inte visat på någon reform som syftar till att få till stånd en ändring av apartheidpolitikens grundvalar. Tvärtom kan hemlandspolitiken och tvångsförflyttningarna ses som tecken på regimens avsikter att ytterligare permanenta och konsolidera hörnstenarna i apartheidsystemet. Lagstiftning som syftar till att beskära den

svarta befolkningsmajoritetens rörelsefrihet och bosättningsrättigheter ytterligare har införts. Den nya konstitutionen genom vilken färgade och asiater har getts rösträtt och vissa demokratiska rättigheter utesluter de svarta som utgör 70% av den totala befolkningen. Den vita minoriteten är således ännu inte beredd att i grunden förändra systemet i en riktning som ger den svarta majoriteten lika rättigheter och ett demokratiskt inflytande.

Ett markant inslag under de senaste åren har också varit Sydafrikas allt aggressivare politik gentemot grannstaterna i syfte att försvaga och dominera dessa. De avtal som slutits och de förhandlingar som förts mellan Sydafrika och vissa av grannstaterna berör dock inte apartheidsystemet inne i Sydafrika, vilket utgör den grundläggande orsaken till konflikten i södra Afrika. Så länge rasåtskillnadspolitikerna präglar Sydafrikas inre förhållanden och den vita regimens politik bestäms av en desperat strävan att fortsätta och fullgöra denna genom inre och yttre åtgärder, minskar inte spänningarna i området. Ingenting har skett som minskar kraften i den moraliska indignationen mot rasförtrycket. Hotet mot freden består.

Syftet för vår Sydafrikapolitik kvarstår oförändrat. Vi måste aktivt medverka till att den förändring av det sydafrikanska systemet som är ofrånkomlig sker på fredlig väg och inom sådan tid att en våldsam omvälvning med ofantliga lidanden för både svarta och vita om möjligt undviks. Ju längre den vita minoriteten försvarar sina privilegier och sin överlägsenhet ju hårdare och våldsammare kommer motsättningarna att bli.

På det internationella planet måste vi med ökad kraft verka för effektiva påtryckningar, i första hand i form av ett bindande beslut om ekonomiska sanktioner fattat av FN:s säkerhetsråd.

När det gäller unilaterala svenska åtgärder skall isoleringspolitiken fortsättas så att denna i förening med åtgärder från andra länders sida utsätter minoritetsregimen i Sydafrika för ökat politiskt och moraliskt tryck. Våra åtgärder på idrottens och kulturens områden bör göras så strikta som är praktiskt och rättsligt möjligt. Lagen om förbud mot investeringar bör skärpas och kompletteras med bl. a. ett förbud mot finansiell leasing.

För att motverka effekterna av Sydafrikas destabiliseringspolitik måste vi stödja frontstaternas oavhängighet genom bl. a. fortsatt bistånd, såväl bilateralt som regionalt genom SADCC (Southern African Development Coordination Conference) till ändamål som direkt eller indirekt tjänar detta syfte. Vi måste fortsätta och om möjligt öka det humanitära biståndet till befrielseörelserna och apartheidpolitikens offer.

När det gäller frågan om de svenska företagens närvaro i Sydafrika ansluter jag mig till de bedömningar som tidigare gjorts av statsmakterna, att frågan om dessas kvarstannande även har en moralisk sida. De svenska företagen är liksom övriga utlandsägda företag underkastade sydafrikansk lagstiftning och kan således i denna mening sägas medverka i rasdiskrimineringen. Deras strävanden att förbättra villkoren för sina svarta anställda torde ha små möjligheter att på något mer avgörande sätt avvika från de

normer som betingas av apartheidsystemet och den diskriminering som följer därav i såväl lagstiftning som praxis.

En begränsning av svenska ekonomiska intressen i Sydafrika är således inte bara en fråga om vad som kan tänkas utgöra effektiva påtryckningar på den sydafrikanska regeringen.

Jag är emellertid inte beredd att föreslå en tvångsmässig och omedelbar avveckling av svensk näringsverksamhet i Sydafrika. Apartheidsystemet kan inte överleva på sikt. Vid utformningen av vår lagstiftning har jag utgått ifrån att förändringar i det sydafrikanska samhället kommer att ske och utsikter öppnas till ett avskaffande av apartheid. Detta utgör enligt min mening ett skäl för att åtminstone några svenska företag behåller ett fotfäste i Sydafrika i avvaktan på att apartheidsystemet avskaffas. Dessa kan då ha en bas på vilken de kan bygga en framtida verksamhet. Denna utgångspunkt bör prövas grundligt även fortsättningsvis. Det är bl. a. mot den bakgrunden som jag kommer att föreslå en ny prövning av den svenska Sydafrikapolitiken till år 1990. Lagstiftningen bör således även fortsättningsvis innehålla regler som tillåter regeringen att medge undantag från det principiella investeringsförbudet för att ge berörda företag möjlighet att överleva på sparlåga. Jag vill dock understryka att bibehållandet av dessa regler inte skall uppfattas såsom en garanti för överlevnad.

Sydafrikakommittén har i sitt betänkande framhållit att utvecklingen i och kring Sydafrika kan ta en sådan vändning och de inre förhållandena i landet bli så kaotiska att förutsättningarna för de svenska företagens verksamhet radikalt förändras och deras möjligheter att i ett nytt läge fortsätta eller återuppta en verksamhet bli omöjliga att överblicka. Vidare kan det tänkas att ett svenskt företag som ett led i samhällets fortsatta militarisering tvingas att direkt leverera till eller producera för militära eller polisiära myndigheter eller upprätta s. k. säkerhetskommandon.

Jag delar den av kommittén framförda uppfattningen att det krävs en särskild beredskap från regeringens sida som kan medge ett snabbt ingripande för att avveckla den svenska företagsamheten i Sydafrika för den händelse situationen där skulle drastiskt förändras.

Ett angeläget mål för vår Sydafrikapolitik i nuvarande läge är enligt min uppfattning att få andra länder att med ökad kraft verka för effektiva påtryckningar i första hand i form av ett bindande beslut om ekonomiska sanktioner fattat av FN:s säkerhetsråd men framför allt att i avvaktan på ett sådant beslut ensidigt besluta om unilaterala sanktionsåtgärder utformade i enlighet med deras respektive ekonomiska relationer med Sydafrika. Den svenska investeringsförbudslagen kan här tjäna som en förebild för liknande och andra åtgärder. Vi måste därför öka vårt informations- och opinionsarbete i olika internationella fora. Här finns en stor uppgift för inte minst alla organisationer med internationella kontakter, såsom politiska partier, fackföreningar, solidaritetsorganisationer, kyrkor m. fl.

Avslutningsvis vill jag beröra de folkrättsliga aspekterna på den föreslag-

na lagstiftningen. Kompletteringen av investeringsförbudet med ett förbud även mot leasing samt de övriga förändringar och tillägg i lagstiftningen som föreslås är inte av sådan omfattning eller rättslig natur att de i sak kan föranleda en annan bedömning av de folkrättsliga aspekterna på lagstiftningen än den statsmakterna redan tidigare redovisat. Det förslag till ny Sydafrikalag som nu läggs fram går således enligt min uppfattning inte utöver gränsen för en enskild stats unilaterala handlingsmöjligheter enligt FN-stadgan och folkrätten i övrigt.

Vad gäller lagstiftningens effekter på dotterbolag i tredje land – som berörts av några remissinstanser – finner jag lämpligt att erinra om departementschefens uttalande i prop. 1978/79: 196 s. 29. Han anförde att vid eventuella lagkollisioner måste grundprincipen, enligt folkrätten, vara att inte tvinga de egna rättssubjekten, när dessa lyder under främmande stats territorialhöghet, till handlingar som är oförenliga med utländska rättssystem.

2.3 Lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia

Mitt förslag: Nuvarande Sydafrikalag ersätts med en ny lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia.

Den nya lagen träder i kraft den 1 januari 1985.

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag såvitt avser en ny Sydafrikalag. I fråga om ikraftträdande utgår kommittén från att lagen kan sättas i kraft vid årsskiftet 1984/85 eller kort tid därefter (se betänkandet s. 203 och 213–214).

Remissinstanserna: *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* ifrågasätter om det är nödvändigt att ersätta den nuvarande lagen med en ny lag.

Skälen för mitt förslag: De förslag som jag nu lägger fram skulle innebära att omfattande ändringar fick göras i nuvarande Sydafrikalag. Jag finner det därför naturligt att – istället för att göra dessa ändringar i lagen – ersätta den med en ny även lagtekniskt moderniserad Sydafrikalag.

Det är angeläget att den nya lagstiftningen kan träda i kraft så snart som möjligt. De nya förslagen i lagen torde inte kräva sådana förberedelser att inte lagen kan träda i kraft den 1 januari 1985. Jag förordar därför detta.

I samband med att mina förslag presenteras lämnas också uppgift om var förslagen återfinns i den nya Sydafrikalagen.

2.3.1 Förbud mot lån m. m. till sydafrikanska staten och dess myndigheter

Mitt förslag: Svenska juridiska personer får inte ge lån eller annan kredit med en löptid över två år till sydafrikanska staten eller dess myndigheter eller ställa säkerhet för sydafrikanska statens eller dess myndigheters skulder med en löptid över fem år.

Svenska juridiska personer får inte heller bidra till att sådana åtgärder vidtas av utländska dotterföretag (1 § första stycket 3 och andra stycket).

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag (se betänkandet s. 202).

Remissinstanserna: Kommitténs förslag bemöts positivt av de flesta remissinstanser som har yttrat sig särskilt häröver, bl. a. *SIDA*, *ISAK*, *SEN*, *SMR* och *SKU* samt *Metall*. *KK* vill inte motsätta sig ett sådant förbud men tillägger att detta ger lagstiftningen en delvis annan inriktning än hittills. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* har från de synpunkter nämnden har att beakta ingen erinran men tillägger att ingreppet i rent sydafrikanska förhållanden framstår på visst sätt som mera långtgående än det nuvarande (se remissammanställningen avsnitt 7.1, s. 105–107).

Skälen för mitt förslag: I FN:s generalförsamling antogs år 1976 på svenskt initiativ en sedan dess årligen återkommande resolution om förbud mot utländska investeringar i Sydafrika. Resolutionen omfattar fr. o. m. år 1978 också ett förslag om förbud mot finansiella lån. I resolutionen, vari uttalas att ett upphörande av nya utländska investeringar i och finansiella lån till Sydafrika skulle utgöra ett betydelsefullt steg i kampen mot apartheid, uppmanas säkerhetsrådet att snarast överväga åtgärder för att åstadkomma ett avbrytande av utländska investeringar och finansiella lån.

Resolutionen har antagits av en överväldigande majoritet i generalförsamlingen. Sverige har i generalförsamlingen uttalat att en minskad tillströmning av kapital skulle utgöra ett effektivt sätt att öka pressen på den sydafrikanska regimen för att få den att ändra sin raspolitik. Det skulle bl. a. försvåra för Sydafrika att fullfölja sitt ambitiösa och kostnadskrävande uppbyggnadsprogram på de militära och nukleära områdena.

Flera länder har vidtagit åtgärder för att begränsa långivning till Sydafrika. Norge, Holland och Kanada har sedan flera år tillbaka infört restriktioner vad avser exportkrediter och kreditgarantier. I enlighet med gällande riktlinjer medger inte den svenska exportkreditnämnden några garantier överhuvudtaget för export till Sydafrika. I USA har vissa banker, bl. a. Export-Importbanken, sedan år 1978 ålagts vissa restriktioner.

Trots strävandena från olika håll har dock de internationella bankerna

och kreditinrättningarna inte upphört att bistå Sydafrika med lån och krediter. Långivningen har snarare ökat under senare år.

Mot denna bakgrund finner jag – i likhet med kommittén – det angeläget att införa ett förbud för svenska juridiska personer att ge sydafrikanska staten eller dess myndigheter sådana penninglån eller andra krediter som redan nu är omfattade av lagen när de ges till sydafrikanska privata och statliga företag. Detsamma bör gälla ställande av säkerhet för skulder med en löptid över fem år. Den svenska juridiska personen bör heller inte genom handling eller underlåtenhet få bidra till att sådana åtgärder vidtas av ett utländskt dotterföretag.

2.3.2 Förbud mot finansiell leasing

Mitt förslag: Svenska juridiska personer får inte genom handling eller underlåtenhet bidra till att egendom hyrs av sydafrikanskt eller namibiskt dotterföretag genom finansiell leasing (2 § första stycket 2).

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag. Härutöver har kommittén föreslagit att berörda företag åläggs att redovisa förekomsten av tidigare ingångna avtal avseende finansiell leasing (se betänkandet s. 151–153).

Remissinstanserna: Förslaget tillstyrks av bl. a. *SIDA, arbetstagarorganisationerna, SEN, SMR och SKU*. *KK* ifrågasätter dock förslaget avseende redovisning av redan ingångna leasingavtal. *RÅ* och *Göta hovrätt* ser ett förbud mot finansiell leasing som naturligt och följdriktigt mot bakgrund av lagens syfte. Samtidigt ser de dock vissa tillämpnings- och definitionssvårigheter.

Bland dem som avstyrker förslaget återfinns *JK, näringslivets organisationer* och *de berörda företagen* (se remissammanställningen avsnitt 7.1, s. 105–107).

Skälen för mitt förslag: Leasing har under senare år blivit ett attraktivt alternativ till vanliga investeringar. I dag förekommer leasing av en mängd olika tillgångar. Begreppet innebär i regel in- eller uthyrning av olika typer av egendom under en viss bestämd tid. I förhållande till köp har leasing vissa fördelar. Bl. a. behöver inte det företag som hyr objektet ha kapital bundet i samma utsträckning, vilket kan vara en fördel i en tid med snabb teknisk utveckling.

Leasing förekommer i skilda former. En skiljelinje går mellan direkt och indirekt leasing. Med direkt leasing förstås sådana transaktioner där tillverkare och andra leverantörer marknadsför sina produkter genom hyresavtal som – i likhet med ett vanligt hyresavtal – tecknas direkt med kunderna. Vid indirekt leasing överlåter leverantören äganderätten till

produkten mot kontant betalning till ett leasingbolag med vilket kunden tecknar avtal.

En annan skiljelinje går mellan finansiell och operationell leasing eller full-service-leasing.

Finansiell leasing innebär att ett finansbolag (leasingbolag) köper in utrustning efter anvisning av kunden. Utrustningen ägs av leasingbolaget medan nyttjanderätten upplåts till kunden genom ett leasingavtal under en första leasingperiod (basperiod) som är anpassad till utrustningens ekonomiska livslängd, vanligen 3–7 år. Avtalet är i princip uppsägbart från leasingkundens sida och kan inte heller sägas upp av leasingbolaget så länge leasingkunden fullgör sina förpliktelser. Summan av de leasingavgifter kunden erlägger under basperioden ger leasingbolaget ersättning för räntekostnader, administration och affärsrisk. Avgifterna, i vilka även leasingbolagets vinst ligger inräknad, täcker också avskrivning av hela eller största delen av leasingobjektets anskaffningskostnad. Leasingkunden ansvarar för underhåll, service m. m. vilket vanligen sker genom att ett separat serviceavtal tecknas med annan part.

Leasingbolaget har med andra ord en rent finansiell funktion. Från leasingkundens synpunkt kan leasingen betraktas som en form av kredit utan säkerhet. Leasingbolagets säkerhet utgörs normalt endast av äganderätten till leasingobjektet.

Leasingavgifterna erläggs vanligtvis kvartalsvis i förskott och fastställs som en procentuell andel av egendomens anskaffningsvärde. Som jag nyss berört är för den finansiella leasingen vidare karakteristiskt att avtalet är uppsägbart under så lång tid att de samlade leasingavgifterna överstiger summan av leasingbolagets beräknade avskrivningar och räntekostnader. Efter avtalstidens utgång har leasingobjektet ofta ett begränsat andrahandsvärde. Kunden har då normalt option på förlängning av avtalet, varvid avgiften vanligen reduceras till en tolfedel av den ursprungliga avgiften.

Med operationell leasing avses oftast mera traditionella hyresavtal med relativt kort avtalsperiod. Avtalsperioden och leasingavgifterna är inte anpassade till objektets ekonomiska livslängd och inte heller till dess anskaffningskostnad. Uthyraren svarar i regel för underhåll och reparationer.

Leasing har många likheter med förvärv och har därför – som jag nyss framhållit – blivit ett attraktivt alternativ till förvärv. Därigenom har Sydafrikalagen successivt kommit att urholkas. Mot bakgrund av lagens syfte – att genom ett förbud mot anskaffning av anläggningstillgångar förhindra en utvidgning av dotterföretagens verksamhet i Sydafrika – är detta inte tillfredsställande.

Lagen bör därför nu kompletteras med ett förbud mot viss typ av leasing. Kommittén har i fråga om omfattningen av förbudet kommit fram till att det bör omfatta finansiell leasing av sådana objekt som är avsedda

att stadigvarande brukas eller innehas i rörelsen. Jag delar kommitténs ställningstagande härvidlag. Förbudet bör således omfatta finansiell leasing av sådan egendom som, om den hade förvärvats med äganderätt, skulle ha varit underkastad lagens investeringsförbud, dvs. sådan leasing som utgör ett typiskt alternativ till anskaffning av anläggningstillgångar.

Till den närmare utformningen av leasingförbudet, där jag föreslår en annorlunda lagteknisk lösning än kommittén, och vissa dithörande frågor återkommer jag i specialmotiveringen.

Jag vill slutligen tillägga att jag inte finner att kommitténs förslag om redovisning av tidigare ingångna leasingavtal skulle ge ett utbyte som står i rimlig proportion till den administration m. m. som skulle krävas. Jag avstår därför från att framlägga något sådant förslag.

2.3.3 Mindre investeringar m. m.

Mitt förslag: Utan hinder av förbudet mot investeringar m. m. får svenska juridiska personer årligen anskaffa tillgångar och leasa egendom till ett värde av högst 100 000 kr. utan krav på ansökan om undantag förutsatt att anskaffningen eller leasingen inte gör det möjligt för företaget att utvidga sin verksamhet i Sydafrika eller Namibia (2 § andra stycket).

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag, dock att kommittén endast nämner anskaffning av tillgångar och anger beloppet till "understigande 100 000 kr. per år" (se betänkandet s. 131–132).

Remissinstanserna: Bland de remissinstanser som särskilt går in på denna fråga anser *JK* att beloppet borde kunnat sättas betydligt högre. *KK* förordar – i stället för en bestämd beloppsgräns – att man tillåter sådana mindre investeringar som enligt svensk god redovisningssed får omkostnadsföras vid anskaffningen. Kollegiet anser också att undantaget rimligen måste göras tillämpligt även på leasing. Enligt *ISAK* förefaller 100 000 kr. per år vara en onödigt generös markering, (se remissammanställningen avsnitt 7.2, s. 107).

Skälen för mitt förslag: Som jag redan tidigare framhållit måste tillämpningen av Sydafrikalagen göras så enkel som möjligt. Kommitténs förslag i denna del, dvs. att från förbudet mot investeringar m. m. undanta vissa mindre anskaffningar, är enligt min mening ett steg i riktning mot ett önskvärt enklare förfarande. Det rör sig om sådana anskaffningar som i allmänhet inte har någon faktisk betydelse för omsättning eller andra faktorer som kan innebära en utvidgning av verksamheten. Kommittén har som exempel nämnt anskaffning av möbler, enklare redskap och smärre

reparationsarbeten. Enligt min mening bör undantagsmöjligheten även gälla finansiellt leasad egendom i den mån detta förekommer av så begränsade belopp som det är fråga om.

Om anskaffningen eller leasingen på något sätt skulle påverka verksamheten i utvidgande riktning faller den naturligtvis under förbudet. Kommittén har föreslagit att det fria investeringsområdet skall understiga 100 000 kr. Enligt min mening är detta en lämplig avvägning. Jag förordar dock av lagtekniska skäl att beloppet sätts till högst 100 000 kr.

2.3.4 Definition av dotterföretag

Mitt förslag: En justering görs i definitionen av dotterföretag så att full överensstämmelse uppnås med aktiebolagslagens motsvarande definition (3 §).

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag (se betänkandet s. 163).

Remissinstanserna: Dessa tillstyrker i allmänhet förslaget. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* erinrar dock samtidigt om att aktiebolagslagens koncernbegrepp inte utan vidare kan appliceras på dotterbolag som lyder under utländsk bolagsrätt. *SEN, SMR och SKU* anser att man måste vara uppmärksam så att en eventuellt ny praxis inte kommer att innebära att ännu färre företag än f.n. faller under investeringsförbudet (se remissammanställningen avsnitt 7.3, s. 107–108).

Skälen för mitt förslag: Kommittén har under avsnitt 10.3 i betänkandet tagit upp och utvecklat koncernbegreppet. Kommittén anför att Sydafrikalagen förutsätter en situation där det svenska moderföretaget i praktiken – vid dotterföretagets bolagsstämma, genom direktiv till företagets ledning eller på annat sätt – kan utöva ett reellt bestämmande inflytande på verksamheten i Sydafrika, så att därigenom kan säkerställas en kontroll av att lagens bestämmelser inte sätts ur spel. Inflytandet måste vara entydigt och odiskutabelt framför allt med hänsyn till det straffrättsliga ansvar som åvilar moderbolaget. Kommittén kommer fram till att inte föreslå någon ändring i koncernbegreppet eller införande av ett nytt begrepp för att vidga kretsen av svenska juridiska personer som skall omfattas av Sydafrikalagen. Kommitténs förslag innebär på denna punkt endast en mindre justering i definitionen av dotterföretag så att full överensstämmelse nås med motsvarande definition i aktiebolagslagen.

För egen del kan jag helt instämma i kommitténs slutsatser. Justeringen av dotterföretagsdefinitionen är närmast att se som en teknisk justering.

2.3.5 Investeringsplan

Mitt förslag: I investeringsplanen skall uppgifter lämnas om dels investeringar i anläggningstillgångar, dels egendom som hyrs av företaget genom finansiell leasing (4 §).

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag (se betänkandet s. 10, kommitténs lagförslag).

Remissinstanserna: Ingen av remissinstanserna har särskilt tagit upp frågan om investeringsplan.

Skälen för mitt förslag: Enligt 2 § i gällande Sydafrikalag skall en svensk juridisk person som själv eller genom utländskt dotterföretag driver rörelse i Sydafrika eller Namibia årligen upprätta en investeringsplan för rörelsen med angivande av finansieringsmetoder. Investeringsplanen skall enligt 2 § förordningen (1979:488) om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia innehålla uppgifter om investeringar i såväl anläggnings- som omsättningstillgångar.

Investeringsplanen tjänar bl. a. som grund för den straffrättsliga regleringen och mot denna bakgrund bör naturligtvis också uppgifter om hyra av egendom genom finansiell leasing ingå i planen.

Eftersom förbudet tar sikte på investeringar i anläggningstillgångar fyller uppgifter om anskaffning av omsättningstillgångar ingen egentlig funktion för att kontrollera efterlevnaden av lagen. Det torde dessutom inte vara riktigt att använda begreppet investering i samband med anskaffning av omsättningstillgångar. Som en av flera åtgärder i syfte att förenkla lagstiftningen, bör därför uppgiftsskyldigheten såvitt avser omsättningstillgångar utgå. Jag kommer att föreslå regeringen att tillämpningsföreskrifterna ändras i enlighet härmed.

2.3.6 Redovisning av utvecklingen av verksamheten i Sydafrika och Namibia

Mitt förslag: Den nuvarande redovisningsskyldigheten beträffande utvecklingen av verksamheten i Sydafrika och Namibia utvidgas till att avse även uppgiftsskyldighet rörande löner och anställningsvillkor samt sociala förhållanden för de anställda (5 §).

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag (se betänkandet s. 135).

Remissinstanserna: Av det fåtal remissinstanser som särskilt tar upp förslaget om utvidgad redovisningsskyldighet, anser *kammarrätten i Stockholm*

i första hand att någon redovisningsskyldighet inte bör åläggas företagen då syftet endast är att regeringen skall få viss information om utvecklingen av de svenska företagen i Sydafrika. Lagtexten bör därför jämkas så att däri sägs att företagen endast om det är möjligt bör lämna sådana upplysningar. Om en uppgiftsskyldighet verkligen behövs bör den också vara förenad med sanktion. Även *KK* är tveksamt till att ålägga redovisningsskyldighet utan att förknippa den med någon sanktion. *SEN, SMR och SKU* är positiva till att man noggrannare anger vad och hur företagen skall redovisa för svenska myndigheter och regeringen. *ISAK* anser att redovisningsskyldigheten bör utvidgas ytterligare (se remissammanställningen avsnitt 7.4, s. 108).

Skälen för mitt förslag: Så länge svenska dotterföretag finns i Sydafrika och Namibia är det självklart av väsentligt intresse att företagen på arbetsplatserna gör vad som är möjligt för att förbättra särskilt de svartas arbets- och levnadsvillkor för att söka minska effekterna av rasåtskillnadspolitik. Mot bakgrund av syftet med lagstiftningen ligger det ett allmänt intresse i att få information om utvecklingen på dessa områden i företagen. Som jag senare kommer in på i anslutning till avsnittet om undantag från förbudet mot investeringar m. m. (avsnitt 2.3.7) bör företagens ansträngningar när det gäller att förbättra de svartas förhållanden beaktas vid prövningen av ansökningar om undantag. Förändringar i negativ riktning av personalpolitiken, bör också inverka negativt på företagens möjligheter att få ansökan beviljad.

Informationen ger regeringen en bra allmän grund för bedömning av ansökningar om undantag från investeringsförbudet. Jag förordar därför att den nuvarande redovisningsskyldigheten utvidgas till att avse även löne- och anställningsvillkor samt sociala förhållanden för de anställda. Jag anser inte att redovisningsskyldigheten bör vara villkorad som en remissinstans förordat.

Med hänsyn till den betydelse som uppgifterna bör ha vid prövning av ansökningar om undantag från investeringsförbudet anser jag att straffsanktionering kan underlåtas.

2.3.7 Undantag från förbudet mot investeringar m. m.

Mitt förslag: Undantag från förbudet mot investeringar m. m. skall kunna medges enligt samma bedömningsgrunder som f. n. (6 §). Detta innebär att ansökan skall behandlas restriktivt och att regeringen alltid kan avslå en ansökan.

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag, dock att kommittén därutöver har föreslagit en tidsbegränsning av möjligheten att medge undantag från förbudet mot investeringar m. m. till den 31 december 1990 såvida inte beslut fattas om fortsatt giltighet (se betänkandet s. 123–131).

Remissinstanserna: Kommitténs förslag om tidsbegränsning avstyrks av bl. a. *näringslivets organisationer* och *de berörda företagen*, JK, Stockholms tingsrätt, KK, och *arbetstagarorganisationerna*. Det tillstyrks av bl. a. SEN, SMR och SKU (se remissammanställningen avsnitt 7.5, s. 109–114).

Skälen för mitt förslag: Kommittén har i betänkandet ingående redogjort för de bedömningsgrunder vid prövning av ansökningar om undantag från investeringsförbudet som hittills tillämpats och vad som enligt kommittén skall gälla framledes. Kommittén har tagit upp frågan om ny- och ersättningsinvesteringar och hur uttrycket "utvidga sin verksamhet" bör definieras. Sammanfattningsvis förordar kommittén att inga ändringar görs i nuvarande förhållanden. I korthet innebär detta att undantag i princip bör medges endast för sådana investeringar som är nödvändiga för att företagen efter hand skall kunna ersätta försliten eller föråldrad anläggningstillgång. Vidare bör sådana investeringar som syftar till att förbättra arbetsmiljö och arbetsförhållanden för de svarta i regel beviljas.

Inte heller enligt min mening bör några ändringar i de bedömningar som hittills legat till grund för prövningen av ansökningar om undantag från investeringsförbudet göras. Naturligtvis bör samma bedömningsgrunder tillämpas såvitt avser hyrd egendom (finansiell leasing).

Kommittén har i detta sammanhang också anmärkt (s. 153) att företagens redan aktuella leasingavgifter uppgår till icke obetydliga belopp och att införande av ett förbud mot finansiell leasing med nödvändighet kommer att återspeglas i företagens ansökningar om undantag från förbudet. Jag är medveten om att det i många fall kommer att röra sig om större belopp än nu. Detta är emellertid en oundviklig konsekvens av utvidgningen av investeringsförbudet. Det ändrar naturligtvis inte de bedömningsgrunder som jag nyss talat om.

Tidsbegränsning av möjligheten till undantag från förbudet mot investeringar m. m.

Kommittén har som nyss nämnts föreslagit en tidsbegränsning av möjligheten att medge undantag från förbudet mot investeringar m. m. Möjligheten att medge undantag skulle upphöra vid utgången av år 1990 såvida inte beslut fattas om fortsatt giltighet av undantagsbestämmelsen. Detta har kommit till uttryck i kommitténs lagförslag på så sätt att de bestämmelser som rör undantag från investeringsförbudet upphör att gälla den 31 december 1990.

Jag anser i likhet med kommittén att frågan om undantag från förbudet mot investeringar m. m. bör bli föremål för diskussion och utvärdering. Det bör dock ske i ett större sammanhang. Jag förordar därför, i likhet med kommittén, att en ny prövning görs i god tid före den 31 december 1990 av den svenska Sydafrikapolitiken mot bakgrund av utvecklingen under de

mellanliggande åren och att vid prövningen särskilt uppmärksammas lagens plats och överlevnadsmotivets fortsatta giltighet (se också avsnitt 2.4.2).

2.3.8 Handläggningsordning

Mitt förslag: Ansökan om undantag från förbudet mot investeringar m. m. får göras endast en gång per år och skall avse samtliga investeringar m. m. som en sökande vill göra under det kommande verksamhetsåret. Ansökan skall ges in till tillsynsmyndigheten före utgången av det kalenderår som föregår verksamhetsåret. Regeringen skall kunna medge undantag från denna regel om det föreligger särskilda skäl (7 §).

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag (se betänkandet s. 139–141).

Remissinstanserna: Förslaget bemöts positivt av de remissinstanser som uttalat sig i frågan. Ett par remissinstanser, *KK* och *Industriförbundet*, berör de fackliga organisationernas roll som remissinstans i samband med prövning av ansökningar om undantag från investeringsförbudet (se remissammanställningen avsnitt 7.5, s. 109–114).

Skälen för mitt förslag: Som jag redan betonat är det önskvärt att lagen får en utformning som framstår som praktisk för andra länder att följa efter. Det är viktigt att handläggningstiden för ansökningar om undantag från investeringsförbudet förkortas och att arbetsbelastningen för berörda företag, kommerskollegium och i sista hand regeringen minskas. Enligt min mening har det förslag som kommittén framlagt uppenbara fördelar och det bör därför läggas till grund för den nya handläggningsordningen. Förslaget innebär att ansökningar om undantag från förbudet mot investeringar m. m. skall behandlas samlat vid ett tillfälle årligen. Ansökningarna skall ges in senast vid utgången av kalenderåret och sedan handläggas och prövas av tillsynsmyndigheten under den påföljande våren. Senast den 1 maj skall samtliga ärenden överlämnas tillsammans med tillsynsmyndighetens eget yttrande till regeringen som därefter har att skyndsamt fatta beslut. Avsikten är att förslaget, förutom att förkorta handläggningstiden, också skall medföra en större förutsebarhet i företagens verksamhetsplanering.

Kommittén har prövat frågan om de fackliga organisationernas roll som remissinstans och funnit denna så viktig att den självfallet bör gälla även i fortsättningen. Kommittén har också funnit de fackliga organisationernas önskemål välgrundade i fråga om att bl. a. få tillgång till ett preliminärt ställningstagande från kommerskollegium i varje enskilt fall innan organisationerna tar ställning. Viss kritik riktas häremot. Kritiken går ut på att

sådan förhandsinformationen om kollegiets ställningstagande inte ligger i linje med syftet med ett remissförfarande.

Redan nu får de fackliga organisationerna tillgång till all information i ärenden om undantag från investeringsförbudet. De får dock inte något preliminärt ställningstagande. Även i fortsättningen bör de fackliga organisationerna naturligtvis få tillgång till så fullständigt material som möjligt. Detta bör kunna tillgodoses inom den givna tidsramen. När det däremot gäller ett preliminärt ställningstagande från tillsynsmyndigheten kan jag inte förorda rätt för de fackliga organisationerna att i varje enskilt fall få tillgång till ett sådant. Däremot kan jag givetvis inte se något hinder i att myndigheten, i den omfattning tid och resurser medger det, lämnar organisationerna information om sitt ställningstagande.

2.3.9 Särskilda åtaganden

Mitt förslag: Regeringen kan ge ett företag tillstånd tills vidare att utan hinder av investerings- och leasingförbudet göra de investeringar och leasa den egendom som är oundgängligen nödvändig, på villkor att företaget åtar sig att se till att detta inte leder till en utvidgning av verksamheten i Sydafrika och Namibia. Tillståndet får omfatta ersättning av utrangerad, avyttrad eller förlorad anläggningstillgång eller hyrd egendom och sådana sociala investeringar för vilka undantag från förbud mot investeringar nu i regel beviljas. Tillståndets efterlevnad blir föremål för minst lika noggrann och ingående kontroll som den som sker i samband med ett beviljat undantag enligt 6 §. Medgivandet kan återkallas om verksamheten i Sydafrika eller Namibia utvidgas genom investeringarna eller leasingen eller det i övrigt föreligger särskilda skäl (8 §).

Kommitténs förslag: Kommittén har i denna fråga anfört att om olägenheter i fråga om handläggningen består och ökar, kan regeringen tänkas vilja överväga ett reviderat system för dispensgivningen. Vad kommittén därvid tänkt sig överensstämmer i väsentliga delar med mitt förslag (se betänkandet s. 135–136).

Remissinstanserna: *SIF*, *Metall* och *SALF* tillstyrker en möjlighet för företagen att göra åtaganden eftersom detta kan förenkla handläggningen och underlätta för andra länder att följa efter. Förbunden betonar att företagen i samband med åtagandet måste förbinda sig att aktivt verka för att förbättra de svartas anställningsvillkor och därvid ange hur och i vilken omfattning detta skall ske (se remissammanställningen avsnitt 7.6, s. 114–115).

Skälen för mitt förslag: Frågan om ett alternativ till ett ansökningsförfarande för varje investering har diskuterats vid flera tillfällen alltsedan

tillkomsten av Sydafrikalagen. Sydafrikautredningen övervägde på sin tid en dispensordning som skulle ge de svenska företagen i området frihet att inom vissa i lagen angivna ramar på eget ansvar företa ersättningsinvesteringar i Sydafrika och Namibia. Utredningen fann emellertid att det på grund av företagens olika förhållanden knappast var möjligt att utforma generella regler på ett tillfredsställande sätt. I prop. 1978/79: 196 föreslog föredraganden (s. 40) att regeringen skulle få möjlighet att ge sådana företag som, innan lagstiftningen trädde i kraft, förband sig att inte utvidga sin verksamhet i Sydafrika, rätt att göra ersättningsinvesteringar utan särskild dispens. Rätten skulle omfatta utrangerad, avyttrad eller förlorad anläggningstillgång. Medgivandet förutsatte från övervakningssynpunkt informationskyldighet om verksamheten och efterhandskontroll i samma utsträckning som för andra företag som omfattades av investeringsförbudet. Riksdagen tillstyrkte förslaget (UU 1978/79: 33, rskr 421) och en betämmelse intogs i Sydafrikalagen (5 §). Inget företag var dock berett att göra ett sådant åtagande.

Mot bakgrund härav kan det vara förenat med viss osäkerhet att nu uttala sig om intresset från de berörda företagen för särskilda åtaganden. Enligt min mening har emellertid en konstruktion med särskilda åtaganden så stora fördelar att den ånyo bör prövas. Jag har redan tidigare betonat vikten av att förenklingar görs i lagstiftningen. Ett av de viktigaste syftena med lagen är att den skall kunna vara ett exempel för liknande åtgärder från andra länders sida. En smidigare handläggning skulle öka möjligheterna härtill.

Arbetet med att förenkla tillämpningen av lagen är också väsentligt för att undvika onödig byråkrati. Mot denna bakgrund har jag valt att lägga fram ett alternativ till förfarandet enligt 6 och 7 §§ som i stort liknar tidigare alternativa förslag och som innebär att företagen får möjlighet att fortlöpande göra oundgängligen nödvändiga ersättningsinvesteringar utan att behöva ansöka om undantag förutsatt att de åtar sig att se till att investeringarna m. m. inte leder till att verksamheten i Sydafrika och Namibia utvidgas. Det bör också vara möjligt för företagen att göra sådana sociala investeringar för vilka nu i regel medges undantag från investeringsförbudet.

Innebörden av mitt förslag är att företagen får möjlighet att hos regeringen ansöka om rätt att fortlöpande få göra ersättningsinvesteringar och leasa egendom enligt vad jag nyss sagt. Som villkor för att regeringen skall kunna bevilja en sådan ansökan måste i första hand gälla att verksamheten härigenom inte får utvidgas. Ett ytterligare villkor måste vara att det rör sig om ersättning av utrangerade, avyttrade eller förlorade anläggningstillgångar eller motsvarande inhyrd egendom eller en social investering. Medgivandet innebär inte befrielse från att i övrigt rätta sig efter lagens regler.

För att sådana särskilda utfästelser verkligen skall fylla sin funktion, dvs. att bidra till en förenkling av lagstiftningen, bör de som regel inte vara tidsbegränsade. Företagen skall dock regelbundet lämna redovisning över

genomförda och planerade investeringar m. m. och andra omständigheter som har betydelse för kontrollen av att företagen håller sig inom den givna ramen. Redovisningen blir föremål för ingående granskning av tillsynsmyndigheten. Uppgifter skall lämnas i investeringsplanen och i den redovisning som företagen är ålagda att årligen lämna beträffande verksamheten i Sydafrika och som enligt gällande lagstiftning skall ges in till kommerskollegium senast sex månader efter räkenskapsårets slut. Vid sidan av denna årliga kontroll skall också en fortlöpande kontroll ske från tillsynsmyndighetens sida. Sammantaget blir kontrollförfarandet minst lika omfattande som efter beviljande av undantag enligt 6 §.

Om det vid den årliga redovisningsgranskningen eller vid något annat tillfälle visar sig att företagna eller beslutade investeringar går utöver åtagandet och meddelade villkor, skall tillsynsmyndigheten utan dröjsmål påtala detta för företaget och även anmäla förhållandet till regeringen för prövning om huruvida tillståndet skall återkallas och företaget återgå till ansökningsförfarandet enligt 6 §. Kan det misstänkas att överskridandet skett uppsåtligt eller av grov oaktsamhet kan frågan om väckande av åtal för brott mot förbudet mot investeringar m. m. enligt de straffsanktioner jag strax skall redogöra för aktualiseras.

Även i andra fall skall tillståndet kunna återkallas, nämligen om det i övrigt föreligger särskilda skäl. Sådana särskilda skäl är t.ex. att företagets verksamhet genomgår en påtagligt snabb expansion på annat sätt än genom investeringar eller finansiell leasing eller att företagets personalpolitik genomgår förändringar i negativ riktning. Bestämmelsen kan också aktualiseras om företagets investeringsvolym drastiskt skulle ökas och därigenom avvika från en mera långsiktig investeringsnivå.

Från fackligt håll har betonats att företagen också måste åta sig att satsa på ett socialt program och aktivt verka för att förbättra de svartas villkor. Jag välkomnar naturligtvis om överenskommelser härom kan nås mellan företag och fackliga organisationer i Sverige. Detta påverkar emellertid inte vår grundläggande inställning, att de svenska företagen så länge de är kvar i Sydafrika tvingas följa de sydafrikanska lagarna och att de därigenom utgör en del av apartheidsystemet.

Jag vill slutligen tillägga, i fråga om vad som skall anses utgöra en utvidgning av verksamheten, att samma kriterier självklart bör gälla här som vid annan prövning enligt lagen.

2.3.10 Överlåtelser och upplåtelser av patent och tillverkningsrätter m. m.

Mitt förslag: Svenska juridiska personer som överlåter eller upplåter patent eller tillverkningsrätter till sydafrikanskt eller namibiskt företag skall lämna uppgift härom till en tillsynsmyndighet (9 § första stycket 1).

Regeringen bemyndigas införa förbud mot sådana överlåtelser eller upplåtelser (10 §).

Kommitténs förslag: Kommittén har avstått från att föreslå förbud mot överlåtelse eller upplåtelse av patent eller tillverkningsrätt men funnit det angeläget att sådana överlåtelser och upplåtelser görs till föremål för registrering och övervakning (se betänkandet s. 174–177).

Remissinstanserna: *JK* kan inte finna att en sådan registrering och övervakning fyller någon funktion utan endast innebär besvärande byråkrati. *KK* anser alla skäl tala för att Sverige även på tjänstehandelsområdet bör värna om frihandelsprincipen och därför ej överväga införande av restriktioner i denna handel. *PRV* understryker att förbud för juridiska personer att söka patent i Sydafrika skulle vara oförenligt med tankarna bakom 1883 års Pariskonvention om industriellt rättsskydd. Ett registrerings- och övervakningssystem är att föredra. *PRV* pekar på tillämpningssvårigheter och ifrågasätter om inte en uppgiftsskyldighet blir nästintill meningslös.

Förslaget tillstyrkts av *ISAK*, *Nordiska afrikainstitutet m.fl.* Enligt *ISAK* torde det vara möjligt att förbjuda licensöverenskommelser som avser överlåtelse eller upplåtelse av patent eller tillverkningsrätt inom ett begränsat område, t.ex. energisektorn, och samtidigt övervaka omfattningen av övrig handel (se remissammanställningen avsnitt 7.7, s. 115–116).

Skälen för mitt förslag: Riksdagen uttalade vid 1979/80 års riksmöte (UU 1979/80:27, rskr 360) att det vore motiverat att regeringen gjorde en genomgång av Sydafrikalagens tillämpning samt att en sådan genomgång borde kunna utgöra utgångspunkt för en kartläggning av möjligheterna för Sverige att vidta åtgärder även på andra områden såsom överföring av teknologi. Riksdagen konstaterade att teknologiöverföring berör ett brett spektrum av tjänster, rättigheter och kunskaper som i större utsträckning än varor och kapitalflöde rör sig över gränserna på ett svårkontrollerbart sätt. En inventering av detta vida område ansågs ge en bild av möjligheterna för åtgärder som skulle kunna komplettera investeringsförbudet, bl. a. vad avsåg tekniska samarbetsavtal, patent och licenser. Vad riksdagen sålunda uttalat ingick i direktiven för översynen av Sydafrikalagstiftningen.

Kommittén har i sitt betänkande lämnat en redogörelse för olika former av tekniköverföring (se betänkandet s. 165–177). Av redogörelsen framgår att tekniköverföring sker i åtskilliga former. Någon ordentlig statistik över omfattningen finns f.n. inte. Den statistik som finns gäller betalningen till och från Sydafrika avseende överlåtelse och upplåtelse av rättigheter såsom licenser, royalties, patent, film m. m. och är behäftad med vissa brister. Kommittén stannade bl. a. av detta skäl för att föreslå en registreringsskyldighet beträffande överlåtelser och upplåtelser av patent och tillverkningsrätter.

Enligt min mening är det önskvärt att i linje med vad som uttalas i direktiven åstadkomma begränsningar i tekniköverföringen till Sydafrika.

Med hänsyn till vad kommittén anfört finner jag det emellertid inte praktiskt och rimligt möjligt att reglera tekniköverföringen utan att dessförinnan ha gjort en kartläggning av förhållandena. Kartläggningen bör avse den teknikhandel som innebär överlåtelser och upplåtelser av patent och tillverkningsrätter. Det bör ankomma på regeringen att bestämma omfattningen av uppgiftsskyldigheten.

Om det skulle visa sig att en omfattande tekniköverföring sker framför allt under former som kan uppfattas som alternativ till investeringar och således uppfattas som ett kringgående av syftet med Sydafrikalagen måste regeringen ha möjlighet att snabbt kunna ingripa. Regeringen bör därför få riksdagens bemyndigande att meddela föreskrifter om förbud för svenska juridiska personer mot att överlåta och upplåta patent eller tillverkningsrätter till sydafrikanskt eller namibiskt företag.

För att kunna tjäna som tillförlitlig kartläggning av teknikhandeln bör redovisningen naturligtvis vara så exakt som möjligt. En straffsanktionering bidrar härtill. Som kommittén föreslagit bör underlåtenhet att fullgöra uppgiftsskyldigheten därför kunna föranleda bötesstraff. Detsamma gäller lämnande av oriktiga uppgifter vid fullgörandet av uppgiftsskyldigheten.

Tillsynsmyndigheten bör redovisa nu aktuell kartläggning i den årliga redogörelsen till regeringen.

2.3.11 Indirekta företagsförvärv

Mitt förslag: Svenska juridiska personer som förvärvar utländskt företag som äger aktier eller andelar i ett sydafrikanskt eller namibiskt företag skall lämna uppgift härom till en tillsynsmyndighet (9 § första stycket 2).

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag (se betänkandet s. 155–158).

Remissinstanserna: *JK* anser inte att det finns anledning att den föreslagna bestämmelsen införs i lagstiftningen. *KK* har ingen erinran mot förslaget.

Förslaget tillstyrks av *ISAK*, *SSKF* och *SKSF*, *CUF* samt *ST-Statskontoret* (se remissammanställningen avsnitt 7.8, s. 116–117).

Skälen för mitt förslag: I den allmänna debatten har bl. a. möjligheter att kringgå lagen diskuterats. Som en sådan har nämnts de s. k. indirekta företagsförvärven. Kommittén konstaterar att möjligheterna att i detta avseende kringgå lagens syften är högst begränsade. I de fall som förekommit har de tillgångar som indirekt förvärvats i Sydafrika inte varit av den storlek eller på annat sätt av den betydelse att de utgjort en väsentlig faktor vid transaktionens tillkomst. Detta har lett kommittén till att anse att det är osannolikt att ett svenskt företag skulle förvärva ett dotterföretag i ett annat land just i syfte att komma i besittning av en rörelse i Sydafrika.

Jag delar kommitténs uppfattning. Ett förbud mot indirekta företagsförvärv eller skyldighet att avyttra den sydafrikanska tillgången skulle också stöta på åtskilliga juridiska och politiska problem. Liksom i fråga om tekniköverföringen finner jag emellertid en uppgiftsskyldighet vara värdefull som ett led i kartläggningen av svenska företags ägarintressen i sydafrikanska och namibiska företag. Jag föreslår därför en skyldighet för svenska juridiska personer, som förvärvar utländska företag vari ingår sydafrikanska eller namibiska tillgångar att, i den utsträckning regeringen föreskriver, anmäla förvärvet till den tillsynsmyndighet som regeringen bestämmer. Tillsynsmyndigheten bör i sin tur redovisa denna uppgift i den årliga redogörelsen till regeringen.

2.3.12 Tillsyn m. m.

Mitt förslag: Tillsyn över efterlevnaden av den nya Sydafrikalagen bör utövas av en tillsynsmyndighet. Myndigheten får ålägga svenska juridiska personer som omfattas av lagen att tillhandahålla för tillsynen behövliga uppgifter och handlingar och härvid ålägga vite (11 §).

Tillsynsmyndighetens beslut skall kunna överklagas hos kammarrätten genom besvär (16 §).

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag utom såvitt avser kretsen av företag som skall kunna omfattas av ett föreläggande. Kommittén föreslår här att alla svenska juridiska personer som driver näringsverksamhet och som således kan omfattas av investeringsförbudet skall vara skyldiga att lämna begärd information. Kommittén anger kommerskollegium som tillsynsmyndighet (se betänkandet s. 142 och 210–213).

Remissinstanserna:

Tillsynsfunktionen

KK har ingen principiell invändning mot att bli tillsynsmyndighet men tillägger att förhållandena hittills inte varit sådana att ett nämnvärt behov av en offentlig tillsyn föreläggat. *ISAK*, *SEN*, *SMR* och *SKU* stöder förslaget.

Infordrande av uppgifter och handlingar

Ett par remissinstanser, *JK* och *kammarrätten i Stockholm*, anser att bestämmelserna om infordrande av handlingar och uppgifter är för oprecisa. *JK* tycker att det är att gå väl långt i strävandena att utforska om lagen efterlevs om även andra företag än dem som direkt berörs av lagen skall kunna tvingas att lämna upplysningar. Det måste enligt *JK* anges i vilka hänseenden upplysningar skall lämnas. *Kammarrätten* framhåller vikten av att det närmare specificeras vilka uppgifter kollegiet skall kunna infordra.

Överklagande

Kammarrätten i Stockholm anser med hänsyn till att lagstiftningen innehåller diskretionära inslag, där bedömningen förutsätts ske med hänsyn till bl. a. regeringens utrikes-, handels- och industripolitiska ställningstaganden, att regeringen och inte en domstol utgör den naturliga besvärinstansen. Kammarrätten ifrågasätter också om ålägganden som inte är förenade med vite, överhuvud bör vara överklagbara (se remissammanställningen avsnitt 7.9, s. 117–118).

Skälen för mitt förslag:

Tillsynsfunktionen

De förslag till skärpningar av Sydafrikalagen som jag nu lägger fram ökar behovet av en tillsynsmyndighet. Kommerskollegium har redan nu vissa uppgifter som i allmänhet anses tillkomma en tillsynsmyndighet. Det bör ankomma på regeringen att bestämma tillsynsmyndighet. Det faller sig därvid naturligt att kommerskollegium tilläggs denna funktion.

Bankinspektionen svarar enligt skilda författningar på kreditmarknadsområdet för tillsynen av att kreditinstitutens verksamhet sker i enlighet med lagar och förordningar. Även bankinspektionen har härigenom ansvar för kontrollen av att kreditinstitut i sin verksamhet inte bryter mot Sydafrikalagen och kan också ingripa med åtgärder. Om inspektionen i sin tillsynsverksamhet upptäcker brott mot låneförbudet bör inspektionen dock normalt genom anmälan till kommerskollegium överlåta åt kollegiet att vidta åtgärder. Det sagda innebär att bankinspektionen i praktiken kommer att svara för den fortlöpande kontrollen när det gäller kreditinstituten och att kommerskollegiets tillsyn i motsvarande grad kan begränsas.

Infördrande av uppgifter och handlingar

Tillsynsmyndigheten bör kunna infördras vissa uppgifter och handlingar. Detta har kommit till uttryck i kommitténs lagförslag på så sätt att kommerskollegium får ålägga svensk juridisk person att tillhandahålla sådana uppgifter och handlingar som behövs för tillsynen. Kommittén har beträffande kretsen av företag som skall kunna omfattas av ett föreläggande angivit alla svenska juridiska personer som driver näringsverksamhet och som således formellt sett kan omfattas av investeringsförbudet. Förslaget bör modifieras i ett avseende. Det bör inte komma ifråga att tillsynsmyndigheten med hjälp av en vitessanktionerad möjlighet att infördras uppgifter och handlingar får efterforska huruvida ett visst företag kan misstänkas falla under lagens förbud. Detta får enligt gängse regler ankomma på polis- och åklagarmyndigheter. Däremot är det inget som hindrar att tillsynsmyndigheten gör en förfrågan hos ett företag om förhållanden som har betydelse härvidlag. Det kan då naturligtvis framkomma omständigheter som i sig kan innebära misstanke mot företaget för brott mot Sydafrikalagen. De företag mot vilka ett föreläggande bör kunna riktas bör vara sådana som

medgivits undantag från förbudet mot investeringar m. m. eller som gjort ett särskilt åtagande i enlighet med vad jag tidigare förordat (avsnitt 2.3.9). Vid sidan härav måste sådana uppgifter och handlingar kunna inkrävas som har samband med en straffsanktionerad redovisnings- eller uppgiftsskyldighet.

Rätten att infordra uppgifter och handlingar skall alltså inte användas för att kräva in sådana uppgifter som företagen är ålagda att lämna utan straffsanktionering.

Som kommittén anför kan skilda typer av uppgifter och handlingar bli aktuella, t.ex. protokoll, verifikationer och avtal.

För att kunna lägga kraft bakom ett föreläggande bör det också finnas möjlighet att förena föreläggandet med vite. Vite bör emellertid inte utsättas regelmässigt utan endast om det föreligger särskilda skäl. Ett sådant kan vara tredska. Vid bedömningen i dessa frågor bör hänsyn tas till det berörda företags faktiska möjligheter att lämna ut uppgifterna eller handlingarna. Dessa möjligheter kan vara kringskurna t.ex. genom ett avtalsförhållande eller p.g.a. utländsk lagstiftning. Ett föreläggande som inte är förenat med vite kan naturligtvis följas av ett nytt föreläggande, då förenat med vite. Fråga om utdömmande av vite handläggs enligt gängse bestämmelser, dvs. av allmän åklagare och domstolar.

Överklagande

Kammarrätten i Stockholm, som enligt mitt förslag blir besvärsmyndighet, anser att överklagande bör ske till regeringen. Som skäl härtill anger kammarrätten att det är fråga om politiska bedömningar.

Jag kan dela kammarrättens uppfattning när det gäller vissa beslut enligt lagen, t.ex. sådana som rör undantag från förbudet mot investeringar m. m. Dessa bedömningar ligger också på regeringen. Lagstiftningen rymmer emellertid andra mera handläggningssmässiga beslut där de politiska värderingarna inte är framträdande. Det är inom detta område överklaganden kan bli aktuella. Inom regeringskansliet pågår ett fortlöpande arbete med att minska antalet besvärssärenden hos regeringen. Riksdagen har godkänt riktlinjerna (prop. 1983/84: 120, KU 23, rskr 250). Riktlinjerna innebär bl. a. att regeringen i möjligaste mån skall befrias från besvärssärenden. Kvar bör endast finnas sådana som kräver ett ställningstagande från regeringen som politiskt organ.

Med hänsyn till vad jag nyss anfört om typer av beslut som bör bli föremål för överklagande är jag inte beredd att frångå dessa riktlinjer. Kammarrätten bör således vara besvärsmyndighet. Enligt min mening bör inte heller göras någon inskränkning i möjligheten att överklaga tillsynsmyndighetens beslut.

Anslagsfrågan

Kommerskollegium hävdar att de nya uppgifterna kommer att kräva ansemliga resursförstärkningar.

Jag är medveten om att de förslag som nu läggs fram kommer att medföra vissa ytterligare arbetsuppgifter för kollegiet om det blir tillsynsmyndighet. På andra punkter innebär emellertid förslagen förenklingar. Med hänsyn härtill bör – såvitt jag nu kan förutse – kollegiets samlade uppgifter som tillsynsmyndighet ändå kunna klaras inom redan givna resursramar. Skulle detta visa sig vara omöjligt, kommer jag att ta upp frågan om resursförstärkning mot bakgrund av då gjorda erfarenheter.

2.3.13 Ansvar

Mitt förslag: Nuvarande sanktioner behålls för brott mot det utvidgade investeringsförbudet (12 §).

Den nya uppgiftsskyldigheten beträffande överlåtelse och upplåtelse av patent och tillverkningsrätter straffsanktioneras med böter (13 § 1).

Övriga uppgiftsskyldigheter, som nu tillkommer, blir inte straffsanktionerade.

Lämnande av oriktiga uppgifter vid fullgörande av en uppgiftsskyldighet likställs i straffhänseende med underlåtenhet att fullgöra uppgiftsskyldigheten (13 § 2).

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag (se betänkandet s. 177, 207, 210 och 212).

Remissinstanserna: RÅ lämnar kommitténs straffbestämmelser utan erinran, men ifrågasätter tillsammans med *länsåklagaren i Västmanlands län* om "oriktiga uppgifter" borde utbytas mot "vilsledande uppgifter". ISAK, SEN, SMR och SKU vill ha utökat straffansvar (se remissammanställningen avsnitt 7.10, s. 118–119).

Skälen för mitt förslag: Jag finner det inte motiverat att göra några ändringar i gällande ansvarsbestämmelser i fråga om brott mot investeringsförbudet. Den som bryter mot förbudet skall alltså kunna dömas till böter eller fängelse i högst två år om gärningen skett uppsåtligt eller till böter eller fängelse i högst sex månader om gärningen skett av grov oaktsamhet. Ringa fall bör vara straffria. Samma bör gälla för anstiftan av eller medhjälp till sådant brott.

Underlåtenhet att fullgöra skyldigheten att upprätta investeringsplan och redovisa utvecklingen av verksamheten i Sydafrika och Namibia kan nu föranleda böter. Ej heller härvidlag finner jag anledning till någon ändring. Som framgått av avsnitt 2.3.6, 2.3.10 och 2.3.11, lägger jag nu

också fram förslag till ytterligare uppgiftsskyldigheter, nämligen dels om löner och anställningsvillkor m.m. för anställda i företaget (5 § första stycket 2), dels om överlåtelse och upplåtelse av patent eller tillverkningsrätt (9 § första stycket 1), dels om indirekta företagsförvärv (9 § första stycket 2). Av skäl som jag redovisat under varje avsnitt föreslår jag straffansvar endast i fråga om överlåtelser eller upplåtelse av patent eller tillverkningsrätter.

De nya uppgiftsskyldigheterna avses inte bli fullgjorda i sådana former att ansvar enligt brottsbalken kan komma i fråga.

2.3.14 Förverkande och åtal m. m.

Mitt förslag: Någon ändring görs inte i förhållande till nuvarande bestämmelser i fråga om förverkande, åtal och tillämplighet av svensk lag (14, 15 och 17 §§).

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag (se betänkandet s. 213).

Remissinstanserna: Endast en remissinstans, *kammarrätten i Stockholm*, tar särskilt upp åtalsfrågan. Kammarrätten anser med hänsyn till lagstiftningens innehåll och utformning att möjlighet inte bör öppnas till en delegation av åtalsprövningen (se remissammanställningen avsnitt 7.11, s. 119).

Skälen för mitt förslag: Enligt nuvarande Sydafrikalag får åtal för brott enligt lagen väckas endast efter förordnande av regeringen eller den regeringen bemyndigar. Det är således regeringen som avgör om åtal skall anställas om inte regeringen utnyttjar sitt bemyndigande. Detta är en enligt min mening ändamålsenlig ordning som inte bör ändras.

Ej heller bör gällande bestämmelser om förverkande och tillämplighet av svensk lag ändras.

2.4 Sydafrikakommitténs övriga förslag och ställningstaganden

Kommittén har kartlagt möjligheterna att på olika sätt komplettera investeringsförbudet och övervägt vilka åtgärder som skulle kunna vidtas för att ytterligare markera vår protest mot apartheidregimen. Jag avser nu att ta upp dessa förslag i huvudsak i den följd kommittén redogjort för dem i betänkandet. Förslagen under de två inledande avsnitten, 2.4.1 och 2.4.2, återfinns i betänkandet på s. 112 och 113. Övriga förslag återfinns i kap. 12 i betänkandet. Frågan om allomfattande ekonomiska sanktioner (betänkandets avsnitt 12.1) har jag redan berört under avsnitt 2.1.6. Frågor om oljeembargo och FN:s vapenembargo samt det svenska förbudet i anled-

ning därav mot export av krigsmateriel m. m. till Sydafrika (betänkandets avsnitt 12.2.3, 12.5 och 12.6) tar jag upp i ett sammanhang under avsnitt 2.4.5.

Frågan om finansiella lån m. m. till sydafrikanska staten m. fl. (betänkandets avsnitt 12.8) har jag tidigare behandlat under avsnittet 2.3.1 eftersom kommitténs förslag i denna del föreslås ingå i den nya Sydafrikalagen.

2.4.1 Upplysning internationellt om den svenska Sydafrikapolitiken

Mitt förslag: Ett bidrag på 1 milj.kr. ställs till politiska partiers, fackförningars och folkrörelser förfogande för information utomlands om den svenska Sydafrikalagen liksom om den svenska Sydafrikapolitiken i övrigt.

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag. Därutöver har kommittén föreslagit att initiativ tas till sammanträffanden mellan parlamentariker från de länder vars politik kan ha en betydelse för att påverka utvecklingen i Sydafrika. Kommittén har vidare understrukit behovet av lättillgängligt informationsmaterial om svensk Sydafrikapolitik som kan användas av såväl myndigheter som organisationer och enskilda samt förutsätter att sådant material utarbetas (se betänkandet s. 112.).

Remissinstanserna: Förslaget bemöts positivt av de relativt många remissinstanser som särskilt kommenterar det. Bland dessa återfinns *SIDA*, *Nordiska afrikainstitutet*, *ILO-kommittén*, *KF*, *arbetstagarorganisationerna*, *SEN*, *SMR* och *SKU*.

SAF å andra sidan anser att det är oacceptabelt att statsbidrag för information i utlandet skall förbehållas dem som är beredda att propagera för den svenska lagens efterföljd men däremot inte utgå till partier och organisationer, som är motståndare till lagen (se remissammanställningen avsnitt 8.1, s. 120).

Skälen för mitt förslag: Som jag redan tidigare framhållit är ett viktigt mål för vår Sydafrikapolitik att få andra länder att med kraft verka för att effektiva påtryckningar kommer till stånd, främst i form av bindande beslut om ekonomiska sanktioner av FN:s säkerhetsråd men också, i avvaktan härpå, i form av enskilda beslut om unilaterala sanktionsåtgärder. Jag finner det därför angeläget att politiska partier, fackföreningar och folkrörelser utnyttjar sina internationella kontakter för att utomlands sprida information om vår lagstiftning liksom om den svenska Sydafrikapolitiken i övrigt. Ett särskilt bidrag bör, såsom kommittén föreslagit, utgå till stöd för dessas arbete. Medel härför bör kunna avsättas inom ramen för biståndsanslaget, anslagsposten Humanitärt bistånd i södra Afrika.

När det gäller parlamentariska kontakter som kommittén berört utgår jag från att riksdagen själv tar de kontakter den anser ändamålsenliga.

2.4.2 Ny prövning av den svenska Sydafrikapolitiken

Min bedömning: Lagen bör i sin helhet omprövas och en ny utredning bör tillsättas i så god tid att ev. lagstiftningsåtgärder hinner vidtas före utgången av år 1990. En sådan utredning bör förutsättningslöst studera den svenska Sydafrikapolitiken mot bakgrund av utvecklingen i Sydafrika och internationellt under de mellanliggande åren och särskilt uppmärksamma lagens plats i denna politik.

Kommitténs förslag: Överensstämmer med min bedömning (se betänkandet s. 113).

Remissinstanserna: *LO* och *Metall* tillstyrker förslaget. *ISAK* vill att en ny utredning tillsätts redan nu (se remissammanställningen avsnitt 8.2, s. 120).

Skälen för min bedömning: Det är angeläget att den svenska Sydafrikapolitikens utformning och innehåll ägnas kontinuerlig uppmärksamhet av statsmakterna. Utvecklingen i och utanför Sydafrika samt det internationella klimatet i Sydafrikafrågan kräver en beredskap och villighet att i varje läge pröva vilka åtgärder som kan vara bäst ägnade att främja syftet med vår Sydafrikapolitik. Jag anser det vara lämpligt att en ny utredning tillsätts i så god tid före den 31 december 1990 att ev. lagstiftningsåtgärder hinner vidtas före utgången av det året. Enligt min bedömning bör utredningen få i uppdrag att förutsättningslöst studera den svenska Sydafrikapolitiken mot bakgrund av händelseutvecklingen i Sydafrika och de internationella omständigheter som påverkar läget i södra Afrika. Härvid bör särskilt beaktas Sydafrikalagens dittillsvarande effekter i olika hänseenden, överlevnadsmotivets fortsatta giltighet och lagens plats i den totala svenska Sydafrikapolitiken.

2.4.3 Namibia

Mitt förslag: Sverige bör inte införa något förbud mot import från Namibia. Någon lagstiftning för att uppfylla kraven enligt Namibiadekretet är inte erforderlig.

Kommitténs förslag: Överensstämmer med mitt förslag. Reservation föreligger på denna punkt (se betänkandet s. 181–185, reservation s. 215 ff).

Remissinstanserna: *SIDA* anser att kommittén närmare skulle ha angivit de svenska internationella åtaganden på handels område som enligt kommittén utgör hinder för restriktioner beträffande bl. a. import från Namibia. Några remissinstanser förordar ett importförbud, bl. a. *ISAK*, *SEN*, *SMR* och *SKU* samt *SSKF* och *SKSF* (se remissammanställningen avsnitt 8.3, s. 121–122).

Skälen för mitt förslag: Säkerhetsrådet har antagit flera resolutioner som fastställer att Sydafrikas närvaro i Namibia är olaglig. Rådet har uppmanat medlemsstaterna att avstå från sådana förbindelser med Sydafrika som innebär ett erkännande av dess överhöghet i Namibia. Svenska regeringen har följt rådets uppmaningar dels genom att avge en uttrycklig förklaring om olagligheten i Sydafrikas närvaro, dels genom att tillse att inga åtgärder vidtas som kan tolkas som ett erkännande av Sydafrikas överhöghet i området.

Säkerhetsrådet har vidare uppmanat alla stater att tillse att statsägda och statskontrollerade bolag upphör med alla transaktioner som rör kommersiella eller industriella företag eller koncessioner i Namibia liksom med all vidare investeringsverksamhet m. m. i området. Staterna har också uppmanats att söka påverka sina privata företag och medborgare att inte investera eller skaffa sig koncessioner i Namibia.

Sverige uppfyller dessa rekommendationer i det att inga svenska statliga företag har sådan verksamhet som avses i resolutionen. Vidare har inga privata svenska företag investeringar i produktion eller koncessioner i Namibia. Genom lagen om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia har Sverige i själva verket gått längre än rådets uppmaning till regeringarna att endast söka påverka företagen till återhållsamhet.

År 1974 antog FN:s Namibiaråd ett dekret om skydd mot exploatering av Namibias naturtillgångar. Enligt dekretet förbjuds all prospektering, utvinning, försäljning, utförsel m. m. av sådana tillgångar som sker utan Namibiarådets samtycke. Sverige har stött resolutioner i generalförsamlingen som åberopar dekretet och understrukit betydelsen av att det respekteras, trots att Sverige inte anser det vara i formell mening rättsligt bindande. Regeringen har också fäst de privata näringslivsorganisationernas uppmärksamhet på dekretet. Jag vill här peka på att det inte finns något svenskt företag i Namibia som bedriver verksamhet av den art som anges i dekretet. Till följd av investeringsförbudet är det också högst osannolikt att någon sådan rörelse skulle kunna tillkomma.

Såsom kommittén konstaterat uppfyller Sverige i huvudsak redan kraven i Namibiadekretet, dels genom investeringsförbudet, dels genom statsmakternas rekommendationer till statliga och privata företag.

Den ytterligare åtgärd som övervägts av kommittén är ett förbud mot import från Namibia. Jag instämmer i kommitténs bedömning att ett sådant förbud i och för sig inte skulle stöta på något hinder från GATT-synpunkt.

Jag är av följande skäl – liksom kommitténs majoritet – dock inte beredd att lägga fram något förslag om förbud mot import från Namibia. Ett förbud mot import från Namibia skulle ha en mycket begränsad ekonomisk betydelse p.g.a. handelns ringa omfattning och skulle med lätthet kunna kringgås genom att handeln leds genom Sydafrika. Att kontrollera efterlevnaden av ett importförbud skulle erbjuda betydande svårigheter. Det är vidare inte klarlagt på vilka sätt en mot Namibia riktad åtgärd av detta slag skall kunna ses som en sanktion riktad mot den ockuperande makten, Sydafrika. Innebörden av Namibiadekretet är inte heller ett renodlat importförbud.

I stället avser jag att föreslå regeringen att ånyo fästa de privata näringslivsorganisationernas uppmärksamhet på Namibiadekretet.

2.4.4 Offentlig upphandling

Mitt förslag: Regeringen bör rekommendera myndigheter och institutioner att avstå från upphandling från Sydafrika.

Kommitténs förslag: Kommittén konstaterar att statliga myndigheter och företag har ett visst handlingsutrymme vid upphandling av varor och i många fall frihet att avstå från inköp i Sydafrika. Kommittén anser att detta förhållande bör utnyttjas när så är möjligt och att regeringen i lämplig form markerar sitt intresse av att så sker (se betänkandet s. 185–187).

Remissinstanserna: Enligt *KK:s* mening finns det med hänsyn till GATT-avtalets bestämmelser anledning att iaktta försiktighet med sådana markeringar som kommittén har föreslagit. *ISAK* anser bl. a. att möjligheter bör öppnas för kommuner och landsting att göra solidaritetsyttringar (se remissammanställningen avsnitt 8.4, s. 122).

Skälen för mitt förslag: Frågan om kommuners och landstings möjligheter till solidaritetsyttringar är föremål för utredning inom ramen för Stat-kommunberedningen (C 1983:02). Med hänsyn härtill går jag inte närmare in härpå.

För de statliga myndigheternas upphandling gäller reglerna i upphandlingsförordningen (1980:850), om inte regeringen föreskriver annat. För upphandling i vissa fall gäller dessutom förordningen (1980:849) om tillämpning av GATT-överenskommelsen om statlig upphandling i vilken föreskrivs bl. a. att GATT-avtalets principer om nationell behandling och icke-diskriminering skall tillämpas vid statliga myndigheters upphandling.

Enligt huvudregeln i upphandlingsförordningen skall myndigheterna vid sin upphandling utnyttja de konkurrensmöjligheter som finns och även i övrigt iaktta affärsmässighet.

Vad gäller de statliga aktiebolagen äger inte upphandlingsförordningen

tillämpning på dessa. I stället har de att beakta artikel XVII i GATT-avtalet i vilken föreskrivs att statliga företag och monopolföretag skall handla på ett icke-diskriminerande sätt och att köp och försäljning skall verkställas uteslutande i överensstämmelse med kommersiella hänsyn.

Reglerna ger, som kommittén konstaterat, inom de givna ramarna visst utrymme för att avstå från upphandling i Sydafrika. Jag kommer att föreslå regeringen att gå ut med en rekommendation till myndigheter och institutioner att begränsa kontakterna med Sydafrika (se avsnitt 2.4.7). Rekommendationen bör även behandla frågan om upphandling från Sydafrika.

2.4.5 Oljeembargo och FN:s vapenembargo samt det svenska förbudet i anledning därav mot export av krigsmateriel m. m. till Sydafrika

Mitt förslag: Sverige bör i det nordiska samarbetet och inom FN verka för ett bindande beslut av säkerhetsrådet om oljeembargo samt ett effektivt genomförande av de embargo som antagits av oljeexporterande och oljeproducerande länder.

Sverige bör också tillsammans med övriga nordiska länder aktivt följa upp FN:s vapenembargo i enlighet med nordiska handlingsprogrammet från år 1978. Det svenska förbudet mot export av krigsmateriel och liknande materiel till Sydafrika, som tillkommit som en följd av vapenembargot, utvidgas till att omfatta sådan datautrustning och därtill hörande programvara samt terränggående fordon och drivmedel som är avsedda för sydafrikanska militära eller polisiära myndigheter eller för sådana myndigheters räkning.

Kommitténs förslag:

Oljeembargo

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag (se betänkandet s. 187–188).

FN:s vapenembargo m. m.

Ytterligare åtgärder bör vidtas för att stärka FN:s vapenembargo och främja den internationella efterlevnaden. En aktiv svensk uppföljning av det internationella vapenembargot i enlighet med det s. k. nordiska handlingsprogrammet rekommenderas. Därvid kan också en i september 1980 avgiven rapport från en av säkerhetsrådet tillsatt kommitté utgöra en viktig grundval. I avvaktan på ytterligare beslut av säkerhetsrådet bör förslagen i rapporten utredas vidare av utrikesdepartementet. Kommittén förordar slutligen att man från svensk sida reser frågan om att säkerhetsrådet anmodar alla medlemsstater att periodiskt rapportera om egna åtgärder och att peka på möjligheter att göra vapenembargot mera effektivt.

I fråga om det svenska förbudet mot export av krigsmateriel m. m. överensstämmer kommitténs förslag med mitt förslag (se betänkandet s. 194–198).

Remissinstanserna:

FN:s vapenembargo m. m.

Arbetsstagarorganisationerna. ISAK, SEN, SMR och SKU, CUF m. fl. tillstyrker kommitténs förslag. ISAK poängterar dessutom betydelsen av kontroll och begränsning av export av elektronik och kärnvapenteknik

JK delar inte oreserverat kommitténs uppfattning att den föreslagna utvidgningen av det nuvarande förbudet mot export av krigsmateriel och liknande materiel är förenlig med säkerhetsrådets beslut om vapenembargo och att utvidgningen därmed inte skulle strida mot GATT-avtalet. *Göta hovrätt* lämnar förslaget utan erinran (se remissammanställningen avsnitt 8.5, s. 122–123).

Skälen för mitt förslag:

Oljeembargo

I FN:s generalförsamling har antagits flera resolutioner om oljeembargo, bl. a. med stöd från de nordiska länderna. Generalförsamlingen har understrukit vikten av ett effektivt genomförande av de beslut som tagits av flertalet oljeproducerande och -exporterande länder i syfte att stoppa oljelieferanser till Sydafrika och uppmanat säkerhetsrådet att enligt FN-stadgans kapitel VII fatta ett beslut om tvingande oljeembargo. I resolutionen berörs förutom direkt försäljning av olja även frågor om transport av olja och oljeprodukter, teknisk rådgivning, reservdelsförsörjning och kapitalinvesteringar i sydafrikanska bolag. Generalförsamlingen har uppdragit åt en expertgrupp, i vilken bl. a. Norge ingår, att förbereda en internationell konferens i syfte att effektivisera genomförandet av oljeembargoåtgärder.

Införandet av ett ensidigt svenskt oljeembargo skulle – som kommittén framhållit – inte stå i överensstämmelse med den svenska principståndpunkten beträffande ensidiga sanktionsåtgärder på det ekonomiska området. En sådan åtgärd skulle heller inte ha någon praktisk betydelse eftersom någon svensk verksamhet inte förekommer, vare sig ifråga om export eller transporter. Jag vill därför inte föreslå ett svenskt oljeembargo.

Det är emellertid av stor vikt – i enlighet med vad kommittén anfört – att Sverige både inom ramen för det nordiska samarbetet och i FN med kraft verkar för ett effektivt genomförande av de embargo som antagits av de flesta oljeexporterande och oljeproducerande länderna samt främjar ett bindande beslut av säkerhetsrådet om oljeembargo.

FN:s vapenembargo m. m.

Inom FN har under en lång tid bedrivits omfattande arbete att begränsa leveranser av vapen och militär utrustning till Sydafrika. Ett första viktigt resultat av dessa strävanden kom år 1963 då säkerhetsrådet rekommenderade medlemsländerna att upphöra med leveranser av vapen och militär utrustning till Sydafrika. Eftersom det rörde sig om en rekommendation

var det inte i folkrättslig mening bindande för staterna. Under 1970-talet ökade det sydafrikanska förtrycket och rustningarna tilltog. Säkerhetsrådet fattade mot bakgrund härav år 1977 ett bindande beslut om vapenembargo.

Militariseringen och upprustningen i Sydafrika har tilltagit trots de åtgärder som jag nyss redovisat. Säkerhetslagstiftningen har skärpts vartill kommer att Sydafrika bedriver en kontinuerlig aggression mot vissa grannstater. Mot denna bakgrund är det angeläget att lägga fram förslag till ytterligare åtgärder som kan stärka FN:s vapenembargo och främja dess internationella efterlevnad.

Som en följd av säkerhetsrådets beslut om vapenembargo i november 1977, förbjuder Sverige export av krigsmateriel och liknande materiel till Sydafrika. Bestämmelser härom finns i förordningen (1977: 1127) om vissa sanktioner mot Sydafrika. Förbudet omfattar dels sådan materiel som är upptagen i bilagan till förordningen (1982: 1062) om förbud mot utförelse av krigsmateriel, m. m., dels motsvarande materiel utformad för polisiärt bruk, dels förnödenheter särskilt avsedda för tillverkning eller underhåll av sådan nämnd materiel.

FN:s vapenembargo har ett vidare syfte än att endast förbjuda krigsmateriel såsom detta definieras i t.ex. svensk lagstiftning. Det ankommer på de enskilda medlemsstaterna själva att närmare definiera den materiel och utrustning som anges i beslutet.

Kommittén har undersökt möjligheterna att skärpa den svenska hållningen och utvidga det svenska förbudet ytterligare. Kommittén har därvid kommit fram till att resolutionstextens beskrivning av den materiel och utrustning som omfattas av beslutet om vapenembargo kan tillåta en viss utvidgning av det svenska förbudet såvitt nu är i fråga. Jag delar kommitténs bedömning och avser därför att föreslå regeringen att ändring görs i förordningen (1977: 1127) om vissa sanktioner mot Sydafrika. Den typ av materiel som nu bör omfattas av förbudet utgörs av sådan datautrustning och därtill hörande programvara samt terränggående fordon och drivmedel därtill som levereras till sydafrikanska militära eller polisiära myndigheter eller för sådana myndigheters räkning.

2.4.6 SAS flygförbindelse med Johannesburg

Mitt förslag: Regeringen bör ta upp frågan om en nedläggning av SAS flygförbindelse med Johannesburg med de danska och norska regeringarna. I samband därmed bör lämpliga alternativ till denna flygförbindelse utredas.

Kommitténs förslag: Den rekommenderar att regeringen nära följer frågan i kontakt med regeringarna i Danmark och Norge och prövar möjligheterna att vid ett tillfälle som kan bedömas lämpligt göra den politiska markering som en nedläggning skulle innebära (se betänkandet s. 188–190).

Remissinstanserna: *SIDA* förordar att Sverige utreder förutsättningen för en SAS-förbindelse till södra Afrika med Harare som slutpunkt. Bakgrunden härtill är det pågående samarbetet inom ramen för SADCC där svenskt och nordiskt bistånd utgår till uppbyggnaden av ett från Sydafrika oberoende nät av flygförbindelser.

ISAK, SEN, SMR och SKU samt *SSKF och SKSF m.fl.* uttalar sig för en nedläggning (se remissammanställningen avsnitt 8.6, s. 123–124).

Skälen för mitt förslag: SAS upprätthåller f.n. en flygförbindelse i veckan med Johannesburg med mellanlandning i Nairobi. Frågan om nedläggning av denna flygförbindelse har prövats vid flera tillfällen utan att något beslut om nedläggning fattats. Faktorer som därvid haft betydelse har varit frånvaron av en rekommendation eller ett beslut i FN:s säkerhetsråd och den obetydliga eller obefintliga inverkan en sådan isolerad aktion skulle ha på Sydafrika och apartheidpolitiken. SAS har hävdat att en nedläggning av flyglinjen till Johannesburg skulle medföra att även förbindelsen med Nairobi fick läggas ned. Kommittén tillägger att en nedläggning skulle förorsaka vissa olägenheter för nordiska resenärer, affärsmän och biståndsarbetare och även ur konsulär synpunkt kunna vara besvärande vid uppkommande behov av snabb evakuering av svenska medborgare.

För egen del anser jag inte dessa olägenheter vara så stora att de inte skulle kunna gå att lösa tillfredsställande även om flygförbindelsen med Johannesburg läggs ned. Jag kommer därför att föreslå regeringen att ta upp frågan om en nedläggning av denna flygförbindelse med regeringarna i Danmark och Norge. I samband härmed bör också lämpliga alternativ till denna flygförbindelse utredas.

2.4.7 Åtgärder på idrottens, kulturens och vetenskapens områden

Mitt förslag: Regeringen bör gå ut med en ny rekommendation till myndigheter och institutioner med riktlinjer avseende kontakter med Sydafrika.

Kommitténs förslag: Kommittén understryker vikten av att de svenska officiella åtgärderna på dessa områden görs så strikta som är praktiskt och rättsligt möjligt dvs. undantag från isoleringsåtgärderna bör utöver uttalade apartheidmotsståndare endast medges för sådana kontakter som är nödvändiga med hänsyn till tidigare ingångna rättsliga förpliktelser eller sådana fall där en kontakt kan anses vara av väsentlig betydelse för Sveriges främjande av internationellt samarbete. Kommittén finner det angeläget att regeringens rekommendationer till myndigheterna ses över och ges en utformning i enlighet härmed och att de tillställs alla berörda myndigheter för efterlevnad. Rekommendationen i den del som avser bidrag med offentliga medel bör utformas på ett administrativt och rättsligt

effektivt sätt så att det kan förväntas att den efterlevs till fullo och att statsmedel inte utgår till angivna typer av kontakter med Sydafrika (se betänkandet s. 192–194).

Remissinstanserna: *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* finner visumreglerna i förordningen (1982: 562) om beviljande av visering för vissa kategorier medborgare i Republiken Sydafrika tvivelaktiga. *ISAK* föreslår att de vetenskapliga och akademiska relationerna utreds för att sedan åtgärdas med visumlagstiftning liknande den för idrottsmän och artister och att det vetenskapliga samarbetet mellan sydafrikanska företag i Sverige och t.ex. högskolor i Sverige upphör (se remissammanställningen avsnitt 8.7, s. 124).

Skälen för mitt förslag: Sverige har på grundval av en resolution i FN:s generalförsamling och uttalanden i det nordiska handlingsprogrammet infört visumrestriktioner för vissa sydafrikanska medborgare. Reglerna, som återfinns i förordningen (1982: 562) om beviljande av visering för vissa kategorier medborgare i Republiken Sydafrika innebär i korthet att visering i princip skall vägras representanter för offentliga organ och för organisationer som stöder apartheidsystemet. Undantag görs för bl. a. turist- och affärsresor såvida besökaren inte är en framträdande representant för apartheidsystemet. Efter en skärpning den 1 april 1983 av bestämmelserna (SFS 1983: 93) avseende idrottskontakter gäller att personer som inte representerar ett offentligt organ och som önskar delta i idrottsliga evenemang skall vägras visering. Visering skall dock beviljas, om viseringssökanden uppenbart är att anse som motståndare till apartheid. Så skall anses vara fallet, om sökanden är medlem i en idrottsorganisation i Sydafrika som är allmänt känd för sitt motstånd mot apartheidsystemet eller om sökanden är verksam mot eller har framträtt som uttalad kritiker av detta system.

Förutom visumrestriktioner har regeringen också gått ut med en rekommendation till svenska statliga myndigheter och offentliga institutioner att begränsa kontakterna med representanter för apartheidregimen inom vissa områden. I rekommendationen uttalas också att bidrag med offentliga medel inte skall utgå till vissa kontakter med Sydafrika.

Enligt min mening utgör isoleringsaktioner på dessa områden ett effektivt komplement till sanktioner på det ekonomiska området. Sydafrika har visat sig vara känsligt för sådana åtgärder och de ligger väl till för efterföljd, vilket som jag redan tidigare betonat, är ett av de viktigaste syftena med vår sanktionspolitik. Det finns därför all anledning att tillvarata de möjligheter som kan finnas till skärpning på dessa områden i vår hållning gentemot Sydafrika.

Vad angår statsbidrag till olika organisationer inom kultur och idrottsområdena så fördelas bidraget mellan organisationerna av kulturrådet

resp. riksidrottsförbundet. Hur pengarna skall fördelas bestäms av rådet resp. förbundet utan närmare direktiv av regeringen.

Jag vill i sammanhanget upplysa om att riksidrottsförbundet självt beslutat vissa rekommendationer som i korthet innebär att specialförbunden skall verka för att de internationella idrottsförbunden i sina stadgar inför bestämmelser om att idrottsutbyte inte får äga rum med land där diskriminering i olika former förekommer och att idrottsutbyte i form av tävling eller uppvisning inte bör förekomma med sådant land som i idrottsligt sammanhang gör sig skyldigt till diskriminering, är föremål för bindande sanktion enligt FN:s stadgar eller beträffande vilket den svenska regeringen har avbrutit de diplomatiska förbindelserna.

Jag kommer att föreslå regeringen att gå ut med en förnyad rekommendation till myndigheter och institutioner att avstå från sådana kontakter med Sydafrika som kan uppfattas som stöd åt apartheid.

2.4.8 Internationella valutafonden (IMF)

Mitt förslag: Sverige bör verka för att den nordiske representanten inom Internationella valutafonden, när frågor om Sydafrika behandlas, understryker apartheidsystemets negativa effekter på den sydafrikanska ekonomin och kritiskt granskar ärenden som berör lån till landet.

Kommitténs förslag: Kommittén är medveten om att svensk politik går ut på att söka undvika en politisering av verksamheten i IMF men anser att Sydafrikas fall är helt unikt och man därför kan bortse från risken av ett olyckligt prejudikat. Kommittén finner att, utöver politiskt betänkliga hinder, även de ekonomiskt-tekniska hindren bestämt bör redovisas.

Kommittén menar också att ett beslut av IMF om lån till Sydafrika innebär ett uttalande för landets kreditvärdighet och att IMF-lånen står i direkt motsättning till isoleringspolitiken och ger oförtjänt politisk prestige åt sydafrikanska regimen. Kommittén anser det viktigt att, när fråga om lån till Sydafrika uppstår, en reaktion av ogillande och avståndstagande klart kommer till uttryck. Kommittén uttalar slutligen ett starkt önskemål att ansvariga svenska myndigheter måtte ta hänsyn till kommitténs synpunkter vid utarbetandet av instruktioner för den nordiska exekutivdirektören (se betänkandet s. 198–200).

Remissinstanserna: *Riksbanksfullmäktige* betonar att medlemskap i IMF ger rätt att vid betalningsbalansbehov utnyttja fondens resurser, att göra s. k. dragningar, i en omfattning som primärt bestäms av medlemmens insats. För vissa dragningar gäller i stort sett automatik. Politiskt motiverade avståndstaganden från sådana automatiska dragningar skulle helt förändra förutsättningarna för denna del av fondens verksamhet. Den andra huvudtypen av IMF-stöd är kombinerad med ekonomiska anpassningspro-

gram varvid en närmare granskning sker av landets ekonomiska politik och utveckling. Vid de tillfällen Sydafrika behandlats har diskussionen varit av ekonomisk-teknisk karaktär. Inget land har gjort rent politiska markeringar. Vad gäller den nordiska representantens agerande har hemmamyndigheternas inställning varit att Norden – med hänsyn till IMF-stadgans regler och fondens praxis – inte bör ta initiativet till en politisering av IMF:s verksamhet. Däremot har den nordiske direktören under åren 1983 och 1984 instruerats att framföra ekonomisk kritik riktad mot Sydafrikas arbetsmarknadspolitik. Dessa principer bör tillämpas även fortsättningsvis. Man bör alltså från nordisk sida inrikta sig på att komma med kritiska synpunkter av ekonomisk karaktär, innefattande ogynnsamma effekter av apartheidpolitiken på landets ekonomiska utveckling och därmed också på externbalansen.

ISAK anser att regeringen bör ge klara direktiv angående avståndstagande till lån. Den nordiska representanten bör ha klara politiska markeringar att agera utifrån. Sverige bör också tillsammans med de övriga nordiska länderna på lämpligt sätt agera för att Sydafrika utesluts ur IMF. Även *SEN*, *SMR* och *SKU* är för uteslutning av Sydafrika (se remissammanställningen avsnitt 8.8, s. 124–125).

Skälen för mitt förslag: När det gäller Sveriges möjligheter att agera på egen hand i IMF är dessa begränsade. De nordiska länderna, som uppträder tillsammans, måste sammanjämka sina åsikter och komma fram till gemensamma handlingslinjer. Det är vidare väsentligt att Sverige värnar om att varje land skall ha de rättigheter som följer av medlemskapet om landet respekterar de förpliktelser det har enligt IMF:s stadga. Vårt agerande bör givetvis ske inom ramen för de grundläggande principer och den praxis som tillämpas inom IMF.

Den svenska Sydafrikapolitiken, såsom den kommer till uttryck i Sveriges agerande i FN och i åtgärder direkt riktade mot den sydafrikanska regimen, grundar sig bl. a. på uppfattningen att apartheidpolitiken skapar en svår politisk och ekonomisk instabilitet som leder till stor osäkerhet om framtiden.

Det är enligt min mening klarlagt att apartheidsystemet har negativa effekter på den sydafrikanska ekonomin, externbalansen och landets internationella kreditvärdighet.

Sverige bör verka för att den nordiske representanten inom IMF, när frågor om Sydafrika behandlas, understryker apartheidsystemets negativa effekter på den sydafrikanska ekonomin och kritiskt granskar ärenden som berör lån till landet.

Jag har i denna fråga samrått med finansministern.

3 Upprättat lagförslag

I enlighet med vad jag anfört har inom utrikesdepartementet upprättats förslag till lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia.

Nu gällande lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia har lagrådsgranskats. Förslaget till ny lag innebär att det grundläggande investeringsförbudet kvarstår men kompletteras med ett förbud mot finansiell leasing. Även förbudet mot vissa lån m. m. till sydafrikanska företag behålls oförändrat men utvidgas till att avse lån m. m. till sydafrikanska staten och dess myndigheter. Dessutom tillkommer viss uppgiftsskyldighet och en tillsynsfunktion. Slutligen undergår lagen en teknisk och språklig modernisering. De föreslagna ändringarna innebär enligt min mening inte att lagens förenlighet med folkrätten ändras. Inte heller innebär förslagen att nuvarande grundläggande principer i fråga om lagens uppbyggnad frångås.

Det är angeläget att den nya Sydafrikalagen kan sättas i tillämpning så snart som möjligt. Jag har förordat ett ikraftträdande den 1 januari 1985. Ett inhämtande av lagrådets yttrande skulle, med hänsyn till lagrådets nuvarande arbetsbelastning, komma att fördröja lagstiftningsärendets behandling så att ett ikraftträdande vid den nyssnämnda tidpunkten omöjliggörs. Om de skärpta åtgärder som jag föreslår inte kan sättas i tillämpning utan fördröjning uppstår ett avsevärt men med hänsyn till den internationella opinionen, särskilt mot bakgrund av den senaste tidens utveckling i Sydafrika.

Med hänsyn till vad nu anförts anser jag att lagrådets hörande kan undvaras.

4 Specialmotivering

Förslag till lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia.

Investeringsförbud m. m.

1 §

Svensk juridisk person får inte

1. mot vederlag förvärva rörelse som drivs i Sydafrika eller Namibia eller del av sådan rörelse,

2. mot vederlag förvärva aktier eller andelar i ett sydafrikanskt eller namibiskt företag eller obligationer eller andra för den allmänna omsättningen avsedda skuldförbindelser som ett sådant företag utfärdat,

ge ett sådant företag tillskott av pengar eller annan egendom som är avsedd att användas i dess verksamhet,

ge ett sådant företag penninglån eller annan kredit med en löptid över två år, eller

ställa säkerhet för ett sådant företags skulder med en löptid över fem år,

3. ge penninglån eller annan kredit med en löptid över två år till sydafri-

kanska staten eller dess myndigheter eller ställa säkerhet för sydafrikanska statens eller dess myndigheters skulder med en löptid över fem år.

Svensk juridisk person får inte heller genom handling eller underlåtenhet bidra till att åtgärder som anges i första stycket vidtas av utländskt dotterföretag.

Bestämmelserna i *första stycket* i denna paragraf motsvarar 1 § första stycket punkterna 1–2 i nuvarande Sydafrikalag. Investeringsförbudet överförs utan ändring i sak till den nya lagen.

Punkten 3 i förslaget innehåller det nya förbudet för svenska juridiska personer att ge sydafrikanska staten eller dess myndigheter vissa penninglån och krediter eller ställa viss säkerhet. Det är här fråga om sådana lån, krediter och säkerheter som redan nu är förbjudna när de ges till sydafrikanska eller namibiska företag. När det gäller sådana företag som ägs eller kontrolleras av sydafrikanska staten faller dessa under det gällande investeringsförbudet.

Förbudet i *andra stycket* för svenska juridiska personer att genom handling eller underlåtenhet bidra till att åtgärd som avses i första stycket vidtas av utländskt dotterföretag är utan sakliga ändringar överfört från 1 § första stycket 3 i nuvarande Sydafrikalag.

2 §

Svensk juridisk person får inte genom handling eller underlåtenhet bidra till att

1. anläggningstillgångar anskaffas i sydafrikanskt eller namibiskt dotterföretag, eller

2. egendom hyrs för att stadigvarande brukas eller innehas i ett sydafrikanskt eller namibiskt dotterföretags rörelse, om hyresavtalets löptid är anpassad till egendomens ekonomiska livslängd (finansiell leasing).

Utan hinder av förbuden i första stycket får årligen tillgångar anskaffas och egendom hyras till ett sammanlagt värde av högst 100 000 kronor. Undantaget får inte möjliggöra en utvidgning av verksamheten.

Paragrafen saknar motsvarighet i nuvarande Sydafrikalag utom såvitt avser första stycket punkten 1 som rör förbudet för svenska företag att bidra till anskaffning av anläggningstillgångar i dotterföretag i Sydafrika eller Namibia. Detta förbud finns i 1 § första stycket 4 i den gällande Sydafrikalagen.

Första stycket i paragrafen innehåller förbudet mot finansiell leasing. Sådan leasing har tidigare berörts i svensk lagstiftning i lagen (1981: 1099) om särskilt investeringsavdrag vid redovisningen av mervärdeskatt. I 2 § i lagen talas om inventarier som hyrs ut under en period av minst tre år av aktiebolag som avses i lagen (1980: 2) om finansbolag för att enligt särskilt avtal användas av hyrestagare (finansiell leasing). Formuleringen tillkom vid utskottsbehandlingen.

Kommittén har i sitt förslag valt att mera utförligt ange de villkor som

karaktäriserar finansiell leasing. Skälet härtill är att fråga är om ett straffsanktionerat förbud. RÅ finner det tillfredsställande att faktorer som karaktäriserar finansiell leasing anges i lagen. Även Göta hovrätt är positiv härtill men påpekar att ett leasingavtal innehållande enbart mycket begränsad service- eller underhållsskyldighet faller utanför det förbjudna området även om det i övrigt har en rent finansiell funktion.

Kommittén har i sitt förslag angivit de faktorer som normalt kännetecknar finansiell leasing, nämligen att uthyraren (leasingbolaget) köper in tillgångarna efter anvisningar av företaget (leasingkunden) för att tillgångarna skall innehas och brukas stadigvarande i företagets rörelse, att leasingavtalets löptid är anpassad till tillgångarnas ekonomiska livslängd, att avtalet har en rent finansiell funktion utan service och underhållsskyldighet samt att avtalet är i princip uppsägbart så länge leasingkunden fullgör sina skyldigheter.

Enligt min mening ger kommitténs förslag till definition av begreppet alltför stora möjligheter att kringgå förbudet. Jag tänker då närmast på rekvisitet att leasingavtalet inte får omfatta service och underhåll. En sådan bestämmelse torde medelst skilda avtalskonstruktioner relativt lätt kunna kringgås. Lagtexten har därför i mitt förslag utformats så att färre men för finansiell leasing centrala och särskiljande rekvisit anges. I lagtexten har sålunda upplagits dels att egendomen hyrs för att stadigvarande brukas eller innehas i ett sydafrikanskt eller namibiskt företag, dels att löptiden är anpassad till egendomens ekonomiska livslängd. Dessa två faktorer motsvarar också – med viss precisering och anpassning till aktuella förhållanden – den definition som redan finns i den nyssnämnda lagen (1981:1099) om särskilt investeringsavdrag vid redovisningen av mervärdeskatt. Det kan av flera skäl vara en fördel. Liksom i den lagen bör också i Sydafrikalagen uttryckligen anges att det är fråga om finansiell leasing.

Utan att rättssäkerheten eftersätts minskar en sådan konstruktion enligt mitt mening i väsentlig mån möjligheterna att kringgå förbudet. Även i en annan del skiljer sig mitt förslag från kommitténs, nämligen i fråga om angivande av objektet för leasing. Kommittén använder ordet "tillgångar". Det kan emellertid – som JK påpekar – ge associationer till äganderätt eftersom termen används på det sättet i bokföringslagen (1976:125). Jag finner detta mindre tillfredsställande. I stället bör ordet "egendom" användas för att ange de hyrda objekten.

Förbudet mot leasing omfattar sådan egendom som är avsedd att stadigvarande brukas eller innehas i rörelsen, dvs. sådan egendom som, om den hade förvärvats med äganderätt, skulle ha redovisats som anläggningstillgång i företagets bokföring. Uttrycket "stadigvarande brukas eller innehas" innebär att egendomens livslängd regelmässigt inte får understiga tre år (jfr. nyssnämnda 2 § i lagen (1981:1099) om särskilt investeringsavdrag vid redovisningen av mervärdeskatt där tidsgränsen "minst tre år" anges).

Att leasingavtalets längd är avpassad till egendomens ekonomiska livslängd innebär att de sammanlagda leasingkostnaderna är anpassade till det bokförda anskaffningsvärdet hos leasingbolaget. Detta skall under avtalsperioden kunna få full ersättning för räntekostnader, administration och risk samt kunna avskriva hela eller största delen av egendomens anskaffningsvärde. Utrymme måste också finnas för vinst.

Förbudet mot finansiell leasing omfattar egendom som företaget leasar efter lagens ikraftträdande, oberoende av om leasingen sker inom ramen för ett då redan löpande leasingavtal.

Enligt *andra stycket* får utan hinder av förbuden i första stycket årligen tillgångar anskaffas och egendom hyras till ett sammanlagt värde av högst 100 000 kr. per år utan att ansökan om undantag från förbuden behöver göras. Undantaget får dock inte möjliggöra en utvidgning av verksamheten.

Syftet med bestämmelsen är – som jag redan framhållit i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3.3) – att underlätta lagens tillämpning. Undantagsbestämmelsen avser att omfatta mindre anskaffningar av sådana tillgångar som enligt god redovisningssed regelmässigt kan omkostnadsföras. Den omfattar också egendom som leasas genom ett finansiellt leasingförfarande varvid gäller att egendomens totala värde enligt leasingavtalet får uppgå till högst den angivna summan.

3 §

Med dotterföretag i 1 och 2 §§ avses sådan juridisk person i vilken en svensk juridisk person direkt eller genom annan juridisk person

1. äger så många aktier eller andelar att den har mer än hälften av rösterna för samtliga aktier eller andelar, eller
2. på grund av aktie- eller andelsinnehav eller avtal ensam har ett bestämmande inflytande och en betydande andel i resultatet av verksamheten.

I denna paragraf som motsvarar 1 § andra stycket i nuvarande Sydafrikalag görs endast en justering så att överensstämmelse nås med definitionen i aktiebolagslagen.

Investeringsplan och redovisning

4 §

Svensk juridisk person som själv eller genom utländskt dotterföretag driver rörelse i Sydafrika eller Namibia skall årligen upprätta en investeringsplan för denna rörelse med angivande av finansieringsmetoder.

Regeringen får meddela närmare föreskrifter om sådan investeringsplan.

Denna paragraf motsvarar 2 § i nuvarande Sydafrikalag och 4 § i kommitténs förslag. Enligt *första stycket* skall investeringsplan upprättas för rörelse i Sydafrika eller Namibia. Planen tjänar som grund bl. a. för den straffrättsliga regleringen. Planen skall därför – med hänsyn till det nya

leasingförbudet – naturligtvis också innehålla uppgifter om egendom som hyrs genom finansiell leasing.

Av skäl som jag har angivit i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3.5) avser jag också att föreslå regeringen en ändring av tillämpningsföreskrifterna beträffande omsättningstillgångar som innebär att nuvarande redovisningsskyldighet beträffande sådana tillgångar utgår.

Paragrafen innehåller i *andra stycket* ett bemyndigande för regeringen att meddela närmare föreskrifter om investeringsplanen. Även denna bestämmelse har sin motsvarighet i nuvarande Sydafrikalag.

5 §

Svensk juridisk person som själv eller genom utländskt dotterföretag driver rörelse i Sydafrika eller Namibia skall årligen till den myndighet som regeringen bestämmer redovisa hur verksamheten i dessa länder utvecklas. Redovisningen skall avse

1. produktion, omsättning, antal anställda, företagna investeringar och andra sådana förhållanden som har betydelse för kontrollen av hur denna lag efterlevs,
2. löner och anställningsvillkor samt sociala förhållanden för de anställda.

Regeringen får meddela närmare föreskrifter om sådan redovisning.

Paragrafen som motsvarar 3 § i nuvarande Sydafrikalag och 5 § i kommitténs förslag behandlar i *första stycket* den redovisning som svenska moderföretag skall lämna över utvecklingen av verksamheten i Sydafrika och Namibia. Det är här fråga om två slag av redovisning. Under första punkten återfinns den redovisningsskyldighet som moderföretagen redan nu är ålagda och som rör förhållanden som har betydelse för kontroll av lagens efterlevnad.

Redovisningsskyldigheten enligt punkten 2 är ny och innebär att företagen skall lämna uppgifter om löne- och anställningsvillkor samt sociala förhållanden för de anställda i företaget. Denna uppgiftsskyldighet har inte – såsom i fråga om uppgiftsskyldigheten under punkten 1 – ett kontrollsyfte. Uppgifterna om dessa förhållanden i företagen skall i stället utgöra allmän information och ett underlag för regeringens prövning av ansökningar om undantag från förbudet mot investeringar m. m.

Uppgiftsskyldigheten enligt punkten 1 är straffsanktionerad i 13 §. Den nya uppgiftsskyldigheten under punkten 2 kan däremot inte föranleda straffansvar. Med hänsyn till att detta informationslämnande inte är ett led i kontrollen av lagens grundläggande investeringsförbud och till den betydelse som informationen har vid prövning av undantag från förbudet mot investeringar m. m. är någon straffsanktion inte påkallad.

På motsvarande sätt som i föregående paragraf utgörs *andra stycket* i denna paragraf av ett bemyndigande för regeringen att meddela närmare föreskrifter om uppgiftsskyldigheten. Detta får regeringen göra också enligt nuvarande Sydafrikalag.

Undantag från investeringsförbud m. m.

6 §

Regeringen kan för visst fall medge undantag från förbuden i 1 eller 2 § för sådan svensk juridisk person, som sedan den 1 juli 1979 själv eller genom utländskt dotterföretag driver rörelse i Sydafrika eller Namibia. Undantaget får inte göra det möjligt för sökanden att utvidga sin verksamhet i Sydafrika eller Namibia.

Ett medgivande om undantag får återkallas eller ändras om de uppgifter på vilka det grundats var oriktiga.

Paragrafen reglerar regeringens möjlighet att medge undantag från investerings- och leasingförbudet och har sin motsvarighet i 4 § i gällande Sydafrikalag och 6 § i kommitténs förslag.

Enligt bestämmelsen kan regeringen medge undantag från investerings- och leasingförbudet för sådana företag som alltsedan tiden för nuvarande Sydafrikalags ikraftträdande själva eller genom utländska dotterföretag driver rörelse i Sydafrika eller Namibia. Som jag anförde i den allmänna motiveringen görs ingen ändring i nuvarande bedömningsgrunder i fråga om undantagsmöjligheterna.

Som jag också tagit upp i den allmänna motiveringen blir undantagsbestämmelsen inte på det sätt som kommittén föreslagit tidsbegränsad. Jag förordar i stället att bestämmelsen tas upp i ett bredare perspektiv i vilket lagen bör ingå som en del (se vidare härom avsnitt 2.3.7 och 2.4.2).

7 §

Ansökan om undantag enligt 6 § skall avse samtliga de investeringar som sökanden vill göra och all den egendom som denne vill hyra under det kommande verksamhetsåret. Sådan ansökan skall ges in till den myndighet som regeringen bestämmer före utgången av det kalenderår som föregår verksamhetsåret. Regeringen får för visst fall medge undantag från denna bestämmelse, om det föreligger särskilda skäl.

Denna paragraf saknar sin motsvarighet i nuvarande Sydafrikalag. Den finns som 7 § i kommitténs förslag. Hittills har gällt att ansökningar kan inges när som helst under året. Detta har medfört vissa svårigheter bl. a. när det gäller att göra en samlad bedömning huruvida investeringarna medför risk för utvidgning av verksamheten.

Enligt 7 § skall ansökningar avseende investeringar m. m. för det kommande verksamhetsåret inges senast den 31 december året innan. Ansökan skall avse hela investeringsbehovet. Prövningen av ansökan sker därefter samlad på sätt som jag redogjort för i den allmänna motiveringen.

Något tidigaste datum för ingivande av ansökningar är inte utsatt. Dessa kan därför i och för sig ges in när som helst under året. De blir dock inte föremål för annan handläggning än den som sker efter ansökningstidens utgång.

Är det fråga om en flerårig investering skall ansökan ges in året innan

investeringen skall påbörjas. De investeringar för vilka undantag medgivits behöver inte vara avslutade under det aktuella verksamhetsåret. De måste dock vara påbörjade.

Det nya handläggningsförfarandet kan av naturliga skäl inte tillämpas på ansökningar avseende investeringar m. m. under år 1985. Härfor måste äldre bestämmelser gälla. Någon särskild ansökningstid gäller således inte. Detta framgår av lagens övergångsbestämmelser.

Särskilda åtaganden

8 §

Regeringen får medge en sådan juridisk person som avses i 6 § rätt tills vidare att utan hinder av förbuden i 1 och 2 §§ ersätta anläggningstillgångar och hyrd egendom samt göra sådana investeringar och hyra sådan egendom som förbättrar arbetsmiljö och arbetsförhållanden för de anställda, om denne åtar sig att inte härigenom utvidga sin verksamhet i Sydafrika och Namibia. Medgivandet får återkallas om verksamheten utvidgas eller det i övrigt föreligger särskilda skäl.

Ett medgivande får förenas med villkor.

För denna paragraf som motsvarar 5 § i nuvarande Sydafrikalag, har jag lämnat en redogörelse i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3.9).

Första stycket behandlar regeringens möjlighet att medge företagen en tillsvidarerätt att göra vissa ersättningsinvesteringar m.m.

För att underlätta tillämpningen av lagen och uppnå ett mindre byråkratiskt förfarande får regeringen möjlighet att medge företag att under eget ansvar göra oundgängligen nödvändiga ersättningsinvesteringar och sådana investeringar som förbättrar arbetsmiljön och arbetsförhållandena för de anställda. Det skall således vara fråga om sådana investeringar för vilka hittills i regel medgivits undantag från investeringsförbudet. Vad nu sagts gäller också hyra genom finansiell leasing.

Företaget måste åtaga sig att inte tillåta att verksamheten utvidgas i Sydafrika eller Namibia genom investeringarna och leasingen. Detta åtagande bör lämpligen kunna ske i ansökan till regeringen. Om det vid granskningen visar sig att de investeringar och den leasing som omfattas av medgivandet lett till en utvidgning av verksamheten kan medgivandet återkallas. Detta kan också ske om det i övrigt föreligger särskilda skäl. Exempel härpå finns i den allmänna motiveringen.

Enligt *andra stycket* kan regeringen knyta villkor till medgivandet. Ett sådant kan t. ex. vara att företaget tidsmässigt skall sprida investeringarna.

Tekniköverföring m. m.

9 §

Svensk juridisk person skall i den omfattning och till den myndighet som regeringen föreskriver lämna uppgifter om

1. överlåtelse eller upplåtelse av patent eller tillverkningsrätt till ett sydafrikanskt eller namibiskt företag,

2. förvärv av utländskt företag som äger aktier eller andelar i ett sydafrikanskt eller namibiskt företag.

Regeringen får meddela närmare föreskrifter om uppgiftsskyldigheten.

Paragrafen, som saknar motsvarighet i nuvarande Sydafrikalag, återfinns i 8 § i kommitténs förslag.

Svenska juridiska personer åläggs genom bestämmelsen i *första stycket* uppgiftsskyldighet beträffande viss tekniköverföring och indirekta företagsförvärv. Tekniköverföringen avser överlåtelser och upplåtelser av patent eller tillverkningsrätter till sydafrikanskt eller namibiskt företag och skall fullgöras i den omfattning som regeringen föreskriver.

Även i fråga om uppgiftsskyldigheten beträffande indirekta företagsförvärv ankommer det på regeringen att föreskriva i vilken omfattning uppgiftsskyldigheten skall fullgöras.

Enligt *andra stycket* får regeringen också meddela närmare föreskrifter om uppgiftsskyldigheten. Sådana föreskrifter bör avse bl. a. tidpunkten för fullgörande av de olika uppgiftsskyldigheterna.

10 §

Regeringen får föreskriva att svensk juridisk person inte får överlåta eller upplåta patent eller tillverkningsrätt till sydafrikanskt eller namibiskt företag utan tillstånd av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

Regeringen får i denna paragraf ett bemyndigande att förbjuda överföring av viss teknik till Sydafrika och Namibia. Det kommer att gälla sådan teknik som enligt 9 § första stycket punkten 1 görs till föremål för registrering. Som framgår av min redogörelse i avsnitt 2.3.10 sker tekniköverföring i åtskilliga former av vilka några av flera skäl torde vara mycket svåra att reglera. Den registreringsskyldighet som nu införs avser att tjäna som en kartläggning av den teknikhandel som sker i form av överföring av patent och tillverkningsrätter. Skulle det visa sig att överföring sker under former som framstår som ett kringgående av lagens grundläggande förbud bör regeringen ha en möjlighet att snabbt kunna ingripa.

Riksdagen bör få upplysningar om utnyttjandet av bemyndigandet. Detta kan lämpligen ske i regeringens årliga skrivelse till riksdagen.

Tillsyn

11 §

Tillsyn över efterlevnaden av denna lag och av föreskrifter och villkor som meddelats med stöd av lagen utövas av den myndighet som regeringen bestämmer.

Tillsynsmyndigheten får ålägga svensk juridisk person att tillhandahålla sådana uppgifter och handlingar som behövs för tillsynen. Ett åläggande får förenas med vite.

Paragrafen som motsvarar 9 § i kommitténs förslag tar i första stycket upp tillsynsfunktionen. Någon sådan funktion finns inte enligt gällande Sydafrikalag. Kommerskollegium har dock uppgifter som normalt ankommer på en tillsynsmyndighet. Det kan vara lämpligt att kollegiet får regeringens uppdrag att bli tillsynsmyndighet. Tillsynen förutsätts bli utövad i Sverige.

Tillsynsmyndigheten kan enligt *andra stycket* ålägga företag att tillhandahålla sådana uppgifter och handlingar som behövs för tillsynen och därvid förena ett åläggande med vite. Jag har i den allmänna motiveringen berört dessa frågor (avsnitt 2.3.12).

Ansvarsbestämmelser m. m.

12 §

Den som bryter mot 1 eller 2 § eller mot föreskrift som har meddelats med stöd av 10 § döms, om gärningen skett uppsåtligen, till böter eller fängelse i högst två år eller, om gärningen skett av grov oaktsamhet, till böter eller fängelse i högst sex månader. I ringa fall skall inte dömas till ansvar.

För anstiftan av eller medhjälp till brott som i första stycket sägs döms inte till ansvar.

Denna paragraf innehåller ansvarsbestämmelser för brott mot förbudet mot investeringar m. m. Den har sin motsvarighet i 6 § första och andra styckena i gällande Sydafrikalag och 10 § i kommitténs förslag. De ändringar som görs inskränker sig till en anpassning till det nya leasingförbudet och till bemyndigandet i 10 § för regeringen att reglera viss tekniköverföring. Brott mot sådana föreskrifter som regeringen meddelar med stöd av bemyndigandet straffas på samma sätt som brott mot förbudet mot investeringar och finansiell leasing.

13 §

Till böter döms den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet

1. underlåter att fullgöra skyldighet enligt 4 §, 5 § första stycket 1 eller 9 § första stycket 1, eller

2. vid fullgörande av skyldighet som avses i första punkten eller 11 § andra stycket lämnar oriktiga uppgifter, om åtgärden innebär fara i bevishänseende.

Paragrafen, som motsvarar 11 § i kommitténs förslag stadgar bötesstraff för underlåtenhet att fullgöra skyldighet att upprätta investeringsplan (4 §), lämna uppgifter om verksamheten i Sydafrika eller Namibia enligt 5 § punkten 1 eller lämna uppgifter om överföring av viss teknik (9 § första stycket punkten 1). Endast den sistnämnda uppgiftsskyldigheten är ny. Straffbestämmelser för de övriga finns i 6 § tredje stycket i nuvarande Sydafrikalag. Även beträffande dessa görs en ändring genom att även grov oaktsamhet blir straffsanktionerad.

En nyhet i förhållande till vad som f. n. gäller är också att lämnande av oriktiga uppgifter likställs i straffhänseende med underlåtenhet att lämna uppgifterna. En förutsättning för straff är emellertid att åtgärden, dvs. lämnandet av de oriktiga uppgifterna, innebär fara i bevishänseende. Uppgifterna måste således ha betydelse för prövningen.

Ett par remissinstanser vill göra en ytterligare utvidgning så att även vilseledande uppgifter blir straffbara. Jag är emellertid inte beredd att utsträcka det straffbelagda området på detta sätt.

14 §

Svensk medborgare, vilken som företrädare för en svensk juridisk person har utom riket brutit mot 1 eller 2 § eller mot föreskrift som har meddelats med stöd av 10 §, döms enligt denna lag och vid svensk domstol, även om 2 kap. 2 eller 3 § brottsbalken ej är tillämplig.

Paragrafen har sin motsvarighet i 7 § i gällande Sydafrikalag och 12 § i kommitténs förslag. Det görs endast en anpassning till det nya leasingförbudet och till bemyndigandet för regeringen i 10 §.

15 §

Utbyte av brott enligt denna lag skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart oskäligt.

Egendom som använts såsom hjälpmedel vid brott enligt denna lag kan förklaras förverkad, om det är påkallat till förebyggande av brott eller det i övrigt föreligger särskilda skäl. Detsamma gäller egendom med vilken tagits befattning som utgör brott enligt denna lag. I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

Paragrafen överensstämmer till det sakliga innehållet med 8 § i nuvarande Sydafrikalag och 13 § i kommitténs förslag. Som en språklig modernisering har dock ordet "obilligt", utbyts mot "oskäligt".

16 §

Beslut av tillsynsmyndigheten enligt denna lag får överklagas hos kammarrätten genom besvär.

Paragrafen motsvarar 14 § i kommitténs förslag.

Som jag berört i den allmänna motiveringen skall tillsynsmyndighetens beslut kunna överklagas till kammarrätten. Någon inskränkning i möjligheterna att överklaga görs inte.

17 §

Åtal för brott enligt denna lag får väckas endast efter förordnande av regeringen eller den regeringen bemyndigar.

Paragrafen överensstämmer med 9 § i gällande Sydafrikalag och motsvarar 15 § i kommitténs förslag.

Kommittén har i sitt förslag gjort en justering i lagtexten och skälet härtill skulle vara att, i enlighet med vad som anfördes i prop.1983/84: 142 om ändring i sekretesslagen (1980: 100) m. m., uppnå en med andra likartade lagbestämmelser enhetlig terminologi. Bestämmelser i propositionen avsåg emellertid principiellt andra situationer än den föreliggande vid vilken regeringen har den grundläggande prövningsrätten. Formuleringen i nuvarande Sydafrikalag bör därför kvarstå.

Övergångsbestämmelser m. m.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985.
2. Genom lagen upphävs lagen (1979: 487) om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia.
3. I fråga om ansökan om undantag enligt 6 § för investering och hyra under år 1985 gäller äldre bestämmelser.

För ansökningar om undantag från förbudet mot investeringar och finansiell leasing under år 1985 måste äldre bestämmelser gälla. Detta innebär att någon tidsgräns inte är stipulerad för ansökningar. De bör dock av naturliga skäl göras så tidigt som möjligt under året.

5 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

dels att antaga inom utrikesdepartementet upprättat förslag till lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia,

dels att godkänna de av mig förordade riktlinjerna för den svenska Sydafrikapolitiken.

6 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga de förslag som föredraganden har lagt fram.

Sydafrikakommitténs sammanfattning av sitt betänkande

Sydafrikakommittén konstaterar att apartheidpolitiken i Sydafrika består och skärps. Att Sydafrika vunnit vissa framgångar som resultat av sin destabiliseringspolitik gentemot grannländerna innebär inte att ett normalt och stabilt läge åstadkommit i södra Afrika. Så länge rasåtskillnadspolitiken präglar Sydafrikas inre förhållanden och den vita regimens politik bestäms av en desperat strävan att fortsätta och fullfölja denna genom inre och yttre åtgärder, minskar inte spänningarna i området. Ingenting har skett som minskar kraften i den moraliska indignationen mot rasförtrycket. Hotet mot freden består.

Kommitténs bedömning av utvecklingen i Sydafrika är att den vita regimen inte visar några tecken på att vilja åstadkomma en förändring som ger den svarta folkmajoriteten lika rättigheter och demokratiskt inflytande. Avgörande för hur och när förändringen sker blir de inre förhållandena, bl. a. den växande politiska medvetenheten hos de svarta och deras vilja att organisera sig och skrida till verksamma aktioner, den fortsatta industrialiseringen som kräver ökad utbildning även av de svarta och därmed ger stöd åt deras krav på ökat inflytande och förändringar i den vita befolkningens attityder. Den verksamhet som bedrivs av befrielseströrelserna och av oppositionen i övrigt mot apartheidpolitiken utgör ett verkligt medel för att påskynda utvecklingen.

Till dessa långsamt verkande faktorer kommer möjligheten av plötsliga eruptioner i form av strejker, upplopp, kravaller och attentat som föranleder våldsanvändning av militär och polis.

Att den inre utvecklingen är avgörande innebär inte att inflytanden utifrån skulle vara utan betydelse. Den mur av ogillande som omger Sydafrika och de fördömanden som uttalas av en praktiskt taget enhällig världssopinion, måste i längden underminera de vitas självkänsla förutom att de ger ett moraliskt stöd åt de svarta.

Sverige bör medverka till att den förändring som är ofrånkomlig sker på fredlig väg och inom sådan tid att en våldsam omvälvning med ofantliga lidanden för både svarta och vita om möjligt undviks.

Kommittén har under sitt arbete hållit det väsentliga syftet med svensk Sydafrikapolitik för ögonen, således att medverka till en förändring av samhällssystemet och ett avskaffande av apartheidpolitiken. De svarta lever i ett samhälle där de systematiskt utsätts för en förödmjukande behandling som strider mot de internationella reglerna till skydd för de grundläggande mänskliga rättigheterna. Kommittén har sett det så svensk politik, förutom att den ger uttryck för det svenska folkets avsky för apartheidregimen, skall syfta till att lämna effektiva bidrag till kampen

för dess avskaffande. Sverige bör även fortsättningsvis bedriva en aktiv Sydafrikapolitik.

På det internationella planet föreslår kommittén att Sverige med ökad kraft verkar för verksamma påtryckningar, i första hand i form av ett bindande beslut om ekonomiska sanktioner fattat av Förenta Nationernas säkerhetsråd. Vapenembargot av år 1977 måste strikt iakttas av alla stater och övervakningen skärpas. För svensk del föreslår kommittén att förbudet mot export av krigsmateriel m. m. till Sydafrika skall utvidgas och omfatta även viss materiel och utrustning som inköps av militär eller polisiär myndighet i Sydafrika eller för sådan myndighets räkning.

Sverige bör markera avståndstagande från apartheidpolitiken i internationella organ, exempelvis IMF, och verka för att så många andra länder som möjligt handlar på motsvarande sätt.

När det gäller konkreta åtgärder varom Sverige självt kan besluta fäster kommittén vikt vid att isoleringspolitiken fortsätts så att denna politik i förening med åtgärder från andra länders sida utsätter minoritetsregimen i Sydafrika för ökat moraliskt och psykologiskt tryck. Det gäller inte minst på idrottens och kulturens område.

Kommittén har särskilt uppmärksammat Sydafrikas politik att genom hot och erbjudanden söka försvaga den politiska och ekonomiska självständigheten hos grannländerna och att på denna väg i förening med bantustanpolitiken söka konsolidera apartheidpolitiken. I nuvarande läge är det väsentligt att ett land som Sverige markerar sin vilja att göra allt vad som står i dess makt att stödja dessa länders oavhängighet. Kommittén konstaterar med tillfredsställelse att en mycket stor del av det svenska bilaterala biståndet går till ändamål som direkt eller indirekt tjänar detta syfte.

Kommittén finner det viktigt att Sverige fortsätter och om möjligt ökar sitt humanitära bistånd för stöd till befrielseströrelserna m. m. Detta bistånd är av stor betydelse genom att förbättra flyktingarnas villkor, bidra till utbildning m. m. samt skänka en moralisk uppmuntran åt dem som kämpar för en förändring.

När det gäller frågan om de svenska företagen i Sydafrika ansluter sig kommittén till de bedömningar som gjorts av statsmakterna att frågan om dessas kvarstannande även har en moralisk sida och att de "tvingas delta i rasdiskriminering genom att de måste följa sydafrikansk lag". Samtidigt anser kommittén att skälen mot en tvångsmässig avveckling fortfarande är giltiga och att de således skall ges möjlighet att överleva "på sparlåga" tills förhållandena förändrats. Kommittén finner att frågan om avvägningen mellan dessa synpunkter är så viktig att den måste ägnas kontinuerlig uppmärksamhet av statsmakterna.

Kommittén föreslår att bestämmelsen om möjlighet till dispens från investeringsförbudet skall upphöra att gälla den 31 december 1990, såvida inte beslut fattas om dess fortsatta giltighet. Statsmakterna får inför detta

beslut tillfälle att i samlad form ta ställning till en rad frågor som avser lagens dittillsvarande effekter i olika hänseenden, överlevnadsmotivets fortsatta giltighet, lagens allmänna plats i den svenska Sydafrikapolitiken, utvecklingen i Sydafrika och de internationella omständigheter som påverkar läget i södra Afrika. Kommittén föreslår vidare att en ny utredning tillsätts i god tid före den 31 december 1990. Denna bör få i uppdrag att förutsättningslöst studera den svenska Sydafrikapolitiken mot bakgrund av utvecklingen under de mellanliggande åren och att särskilt uppmärksamma lagens plats i denna politik.

Kommittén framlägger förslag om skärpning av lagen. Förbudet mot investeringar bör utsträckas även till leasing av tillgångar. Frågan om andra "luckor" i lagen diskuteras såsom indirekta företagsförvärv och koncernbegreppet.

Övervakningen av de svenska dotterföretagen i Sydafrika skärps och en tillsynsmyndighet skapas. Handläggningsordningen förenklas.

En möjlig alternativ lösning av dispensfrågan diskuteras. Efter överläggningar med myndigheterna skall företagen kunna få rätt att företa oundgängligen nödvändiga investeringar under förutsättning att de utfäster sig att inte tillåta att dessa leder till en utvidgning av verksamheten.

Förslag framläggs om uppgiftsskyldighet beträffande upplåtelse eller överlåtelse av patent och tillverkningsrättighet till sydafrikanskt eller namibiskt företag.

Lån eller krediter till sydafrikanska staten eller sydafrikanska myndigheter förbjuds.

Kommittén anser att alla ansträngningar bör göras för att i andra länder sprida information om den svenska Sydafrikapolitiken. Det är viktigt att denna blir känd så att den kan ge impulser till motsvarande åtgärder i andra länder. Politiska partier, fackföreningar och folkrörelser bör delta i informationsarbetet. Särskilt stöd härtill bör utgå. Representanter för parlamenten i olika länder bör sammanträffa.

Sammantagna innebär kommitténs förslag en klar framflyttning av Sveriges positioner i kampen mot apartheid.

Sydafrikakommitténs författningsförslag

Lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia, m. m.

Häri genom föreskrivs följande.

Investeringsförbud m. m.

1 § Svensk juridisk person får inte

1. mot vederlag förvärva rörelse som drivs i Sydafrika eller Namibia eller del av sådan rörelse,

2. mot vederlag förvärva aktie eller andel i sydafrikanskt eller namibiskt företag eller obligation eller annan för den allmänna omsättningen avsedd skuldförbindelse som sådant företag utfärdat,

ge sådant företag tillskott av pengar eller annan egendom som är avsedd att användas i dess verksamhet,

ge sådant företag penninglån eller annan kredit med en löptid över två år, eller

ställa säkerhet för sådant företags skulder med en löptid över fem år,

3. ge sådant penninglån eller annan kredit som anges i 2 tredje meningen till sydafrikanska staten eller dess myndigheter eller ställa sådan säkerhet som anges i 2 fjärde meningen för sydafrikanska statens eller dess myndigheters skulder.

Svensk juridisk person får inte heller genom handling eller underlåtenhet bidra till att åtgärd som anges i första stycket vidtas av utländskt dotterföretag.

2 § Svensk juridisk person får inte genom handling eller underlåtenhet bidra till att

1. anläggningstillgångar anskaffas i sydafrikanskt eller namibiskt dotterföretag, eller

2. tillgångar hyrs in i ett sådant företag om

a) tillgångarna inköps av uthyraren enligt anvisningar av företaget för att stadigvarande innehas och brukas i företagets rörelse,

b) hyresavtalets löptid är anpassad till tillgångarnas ekonomiska livslängd,

c) hyresavtalet ej omfattar service eller liknande underhållsskyldighet och

d) hyresavtalet är ouppsägbart, om det inte föreligger särskilda skäl.

Utan hinder av förbudet enligt första stycket 1 får tillgångar anskaffas till ett sammanlagt värde understigande 100 000 kronor per år. Anskaffningen får inte göra det möjligt för företaget att utvidga sin verksamhet.

3 § Med dotterföretag i 1 och 2 §§ avses sådan juridisk person i vilken en svensk juridisk person direkt eller genom annan juridisk person

1. äger så många aktier eller andelar att den har mer än hälften av rösterna för samtliga aktier eller andelar, eller

2. på grund av aktie eller andelsinnehav eller avtal ensam har ett bestämmande inflytande och en betydande andel i resultatet av verksamheten.

Investeringsplan och redovisning

4 § Svensk juridisk person som själv eller genom utländskt dotterföretag driver rörelse i Sydafrika eller Namibia skall årligen upprätta en investeringsplan för denna rörelse med angivande av finansieringsmetoder. Planen skall innehålla förutom uppgift om investeringar i anläggningstillgångar, uppgift om hyra av sådana tillgångar som omfattas av förbudet enligt 2 § första stycket 2. Regeringen får meddela närmare föreskrifter om sådan plan.

5 § Svensk juridisk person som själv eller genom utländskt dotterföretag driver rörelse i Sydafrika eller Namibia skall årligen till kommerskollegium redovisa hur verksamheten i dessa länder utvecklas. Redovisningen skall avse

1. produktion, omsättning, antal anställda, företagna investeringar och andra sådana förhållanden som har betydelse för kontroll av efterlevnaden av denna lag.

2. löner och anställningsvillkor samt sociala förhållanden för de anställda.

Regeringen får meddela närmare föreskrifter om sådan redovisning.

Undantag från investeringsförbud m. m.

6 § Regeringen kan för visst fall efter ansökan medge undantag från 1 eller 2 § avseende sådan svensk juridisk person, som sedan den 1 juli 1979 eller tidigare själv eller genom utländskt dotterföretag driver rörelse i Sydafrika eller Namibia. Undantaget får inte göra det möjligt för sökanden att utvidga sin verksamhet i Sydafrika eller Namibia.

Ett medgivande får återkallas eller ändras om de uppgifter på vilka det grundats var oriktiga.

7 § Ansökan om undantag från investeringsförbudet skall inges till kommerskollegium före kalenderårets utgång och avse samtliga de investeringar som sökanden vill göra under det kommande verksamhetsåret. Regeringen får för visst fall medge undantag från denna bestämmelse, om det föreligger särskilda skäl.

Uppgiftsskyldighet beträffande tekniköverföring m. m.

8 § Svensk juridisk person skall till kommerskollegium lämna uppgift om

1. överlåtelse eller upplåtelse av patent eller tillverkningsrätt till sydafrikanskt eller namibiskt företag.

2. förvärv av sådant utländskt företag som äger aktie eller andel i sydafrikanskt eller namibiskt företag.

Regeringen får meddela närmare föreskrifter om uppgiftsskyldigheten.

Tillsyn

9 § Kommerskollegium utövar tillsyn över efterlevnaden av denna lag och av föreskrifter och villkor som meddelats med stöd av lagen.

Kollegiet får ålägga svensk juridisk person att tilhandahålla sådana uppgifter och handlingar som behövs för tillsynen. Ett åläggande får förenas med vite.

Ansvarsbestämmelser m. m.

10 § Den som bryter mot 1 eller 2 § döms, om gärningen skett uppsåtligt, till böter eller fängelse i högst två år eller, om gärningen skett av grov

oaktamhet, till böter eller fängelse i högst sex månader. I ringa fall skall inte dömas till ansvar.

För anstiftan av eller medhjälp till brott mot 1 eller 2 § döms inte till ansvar.

11 § Till böter döms den som uppsåtligen eller av grov oaktamhet

1. underlåter att fullgöra skyldighet enligt 4 §, 5 § 1, eller 8 § 1, eller

2. vid fullgörande av skyldighet som avses i första punkten eller 9 § andra stycket lämnar oriktiga uppgifter.

12 § Svensk medborgare, vilken som företrädare för juridisk person har utom riket brutit mot 1 eller 2 §, döms efter denna lag och vid svensk domstol, även om 2 kap. 2 eller 3 § brottsbalken ej är tillämplig.

13 § Utbyte av brott enligt denna lag skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart oskäligt.

Egendom som använts såsom hjälpmedel vid brott enligt denna lag kan förklaras förverkad, om det är påkallat till förebyggande av brott eller det i övrigt föreligger särskilda skäl. Detsamma gäller egendom med vilken tagits befattning som utgör brott enligt denna lag. I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

14 § Beslut av kommerskollegium enligt denna lag får överklagas hos kammarrätten genom besvär.

15 § Allmänt åtal för brott enligt denna lag får väckas endast efter medgivande av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985. 6 och 7 §§ i lagen upphör att gälla vid utgången av år 1990.

2. Genom lagen upphävs lagen (1979: 487) om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia.

3. I fråga om ansökan om undantag för investering under år 1985 gäller äldre bestämmelser.

Sammanställning av remissyttrandena över Sydafrika-kommitténs betänkande

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av justitiekanslern (JK), riksåklagaren (RÅ), Göta hovrätt, kammarrätten i Stockholm, Stockholms tingsrätt, styrelsen för internationell utveckling (SIDA), kommerskollegium (KK), exportkreditnämnden (EKN), överstyrelsen för ekonomiskt försvar (ÖEF), juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), statens industriverk (SIND), patent- och registreringsverket (PRV), fullmäktige i Sveriges riksbank, Nordiska afrikainstitutet, ILO-kommittén, Sveriges Exportråd, Svenska Handelskammarförbundet, Internationella Handelskammarens Svenska Nationalkommitté, Jernkontoret, Sveriges grossistförbund, Sveriges köpmannaförbund, Sveriges industriförbund, Sveriges hantverks- och industriorganisation (SHIO-Familjeföretagen), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Landsorganisationen i Sverige (LO), Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Sveriges redareförening, Svenska bankföreningen, Isolera Sydafrika Kommittén (ISAK)¹, Kooperativa förbundet (KF), Svenska Ekumeniska Nämnden gemensamt med Svenska Missionsrådet och Sveriges Kristna Ungdomsråd (SEN, SMR och SKU), Svenska industritjänstemannaförbundet (SIF), Svenska metallindustriarbetareförbundet (Metall), Sveriges mekanförbund, Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer (LSU, tidigare Sveriges ungdomsorganisationers landsråd), Atlas Copco AB, AB SKF, Alfa Laval AB, Esselte AB, Secoroc AB (Fagersta AB) och Sandvik AB.

Vidare har yttranden inkommit från Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund gemensamt med Sveriges Kristna Socialdemokrater (SSKF och SKSF), Sveriges Arbetsledareförbund (SALF), Statsjäntemannaförbundet, avdelning 426 (statskontoret) och AB Distrikt, Centerns Ungdomsför-

¹ I Isolera Sydafrika Kommittén ingår följande organisationer: Afrikagrupperna i Sverige, Afrikagruppernas Rekryteringsorganisation, Arbetarpartiet Kommunisterna, Centerns Kvinnoförbund, Centerns Ungdomsförbund, Elevorganisationen, Folkpartiets Kvinnoförbund, Folkpartiets Ungdomsförbund, Frikyrkliga Gymnasiströrelsen, Förbundet Vi Unga, Föreningen Svenska U-landsvolontärer, Internationella Arbetslag, Kommunistiska Höskoleförbundet, Kommunistisk Ungdom, Kooperativa Konsumentgillesförbundet, Kristen Demokratisk Ungdom, Kristna Fredsförelsen, Kristna Studentrörelsen, Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer, Metodistkyrkans Ungdom, Riksförbundet Kyrkans Ungdom, Svenska Baptisters Ungdomsförbund, Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen, Svenska Kvinnors Vänsterförbund, Svensk Kubanska Föreningen, Svenska Missionsförbundets Ungdom, Svensk Tanzaniska Föreningen, Sveriges Blåbandsungdom, Sveriges Folkhögskoleelevers Förbund, Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund, Sveriges Kommunistiska Ungdomsförbund, Sveriges Kristna Ungdomsförbund, Sveriges Socialdemokraters Kvinnoförbund, Sveriges Socialdemokraters Ungdomsförbund, Sveriges Unga Katoliker, Utrikespolitiska Föreningarnas FN-förbund, Vänsterpartiets Kommunisterna.

bund (CUF) och dess lokalavdelning i Uppsala, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund (SSU), Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU), Kristna Fredsrörelsen, Afrikagrupperna i Sverige (AGIS) och Kommunistisk Ungdom.

Riksåklagaren har bifogat yttranden från överåklagaren i Malmö åklagardistrikt samt cheferna för länsåklagarmyndigheterna i Västmanlands län och Västerbottens län.

1 Allmänna synpunkter

Utredningsförslagen har fått ett blandat mottagande under remissbehandling.

Förslagen tillstyrks eller får ett i huvudsak positivt mottagande av arbetstagarorganisationerna (*LO, TCO, SIF, Metall* och *SALF*), *SIDA, KF, Nordiska afrikainstitutet, ISAK, SEN, SMR* och *SKU, LSU, de politiska ungdomsförbunden m.fl.*

Arbetstagarorganisationerna avstyrker dock utredningens förslag om att investeringsförbudslagens regler om undantag från förbudet skall upphöra att gälla med utgången av år 1990.

Flertalet av *ungdoms-, solidaritets- och de kyrkliga organisationerna* menar att utredningen borde ha gått längre och föreslår en avveckling av svensk näringsverksamhet i Sydafrika.

Från näringslivets sida och då i första hand från *Industriförbundet, SAF* och *de berörda företagen* avstyrks förslagen. Eftersom lagens syften inte kunnat uppnås bör den avskaffas i stället för att skärpas. Industriförbundet/SAF anser att lagen strider mot folkrätten och att Sverige inte bör bidra till att sprida användandet av extra-territoriell lagstiftning. Sanktioner bör företas endast på basis av beslut fattade av FN:s säkerhetsråd.

SIF och *Metall* förordar en förenkling av gällande lagstiftning och föreslår, såsom ett alternativ till nuvarande ordning, att möjligheter skapas för företagen att träffa överenskommelse med regeringen om en ram för investeringar att genomföras utan föregående prövning.

2 Den svenska Sydafrikapolitiken

De myndigheter som anmodats att avge yttranden har med undantag för JK, SIDA och KK förklarat sig inte ta ställning till utformningen eller innehållet i den svenska Sydafrikapolitiken.

JK: Lagen (1979:487) om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia (Sydafrikalagen) tillkom i syfte att genom en begränsning av svensk näringsverksamhet i Sydafrika och Namibia påverka den sydafrikanska raspolitiken och samhällsordningen. I enlighet med FN-stadgan

hävdar Sverige dock som grundläggande princip att sådana internationella sanktioner som Sydafrikalagen innebär förutsätter en rekommendation eller ett bindande beslut i FN:s säkerhetsråd. Sydafrikalagen som innebär ensidiga svenska sanktioner är således inte förenlig med den traditionella svenska inställningen. De svenska lagstiftningsåtgärderna var emellertid avsedda att medverka till att andra stater och säkerhetsrådet skulle ta ställning till vidgade sanktioner mot Sydafrika.

De uteblivna effekterna av lagstiftningen borde mot bakgrund av Sveriges principiella inställning till unilaterala sanktionsåtgärder snarast ha lett till slutsatsen att lagen skulle avskaffas eller att den i varje fall skulle göras tidsbegränsad i förening med att information spreds om den till andra länder. Skäl saknas för att, särskilt under nu angivna förhållanden, skärpa lagen ytterligare. Sannolikheten för att utvecklingen skall gå i önskad riktning på grund av en skärpning av lagen måste bedömas som ringa, medan skärpningen troligen får negativa effekter för de drabbade företagen och de anställdas sysselsättning.

SIDA: Kommittén har tagit ett brett grepp på sitt utredningsuppdrag, vilket gjort det möjligt att inte bara sätta in de olika delarna av den svenska Sydafrikapolitiken i deras rätta sammanhang, utan också att ge dem deras rätta proportioner. Inom ramen för den samlade svenska Sydafrikapolitiken utgör sålunda det svenska biståndet ett högst betydande inslag. Av det totala bilaterala biståndet om ca 4 miljarder kronor för budgetåret 1984/85 är över 40% eller 1.7 miljarder kronor, avdelade för utvecklingssamarbete och humanitära insatser i södra Afrika. Detta kan jämföras med storleken av de svenska investeringarna i Sydafrika, som år 1981 beräknades uppgå till ett sammanlagt värde av omkring 490 miljoner kronor.

Sydafrikalagen, sedd som ett uttryck för svensk utrikespolitik, samverkar med biståndspolitikerna i södra Afrika. Biståndet har till syfte att bistå de självständiga staterna i deras strävanden att stå emot sydafrikanska påtryckningar och att efter hand göra sig mindre beroende av de ekonomiska relationerna med Sydafrika. I biståndet ingår ett omfattande humanitärt stöd till befrielse rörelser och till apartheidpolitikens offer. Utvecklingsinsatser, humanitärt bistånd och åtgärder syftande till att apartheid avskaffas bör alltså betraktas som delar i en samlad utrikespolitik.

Styrelsen ansluter sig principiellt till kommitténs rekommendationer om fortsatt och utökat svenskt bistånd till Sydafrikas självständiga grannländer och till befrielse rörelserna men önskar samtidigt erinra om de hinder, som biståndsmyndighetens kapacitetsbrist i förening med mottagande instansers politiska, organisatoriska och administrativa svårigheter utgör för en ökning av det redan relativt omfattande svenska biståndet.

KK: Kollegiet kan för egen del ha förståelse för synpunkten att lagen – trots att den inte lett till åsyftat resultat – inte nu bör avskaffas. Däremot är det svårt att tro att kommitténs förslag om skärpningar i olika avseenden kan leda till meningsfulla resultat. Risken för att dessa skulle bli kontrapro-

duktiva är uppenbar. De skärpningar som föreslås ökar den administrativa belastningen och de rättsliga betänkligheterna. Detta kan rimligen inte öka benägenheten hos andra länder att efterlikna den svenska förebilden. I formell mening kan skärpningen anses innebära en framflyttning av de svenska positionerna men i fråga om huvudsyftet, dvs. att genom andra länders efterföljd påverka den sydafrikanska regimen, torde effekten bli den motsatta.

I betänkandet framställs den framväxande svarta fackföreningsrörelsen som den kraft som skulle kunna slå en bräsch i apartheidsystemet. Möjligheterna härtill skulle ökas av att krafter inom det sydafrikanska näringslivet sägs uppfatta apartheidsystemet som ett hinder mot ekonomiska framsteg. Om lagstiftningen av olika skäl bör behållas syns det naturligt att i första hand söka länka den till denna utveckling i Sydafrika. En möjlig ordning vore att företagen som en förutsättning för fortsatta investeringar och kvarblivande i Sydafrika åläggs att tillvarata möjligheterna att vidta aktiva och konkreta åtgärder för att främja en utjämning mellan svarta och vita i företagen samt att årligen redovisa vad som gjorts härvidlag. Härigenom skulle en kraft för utveckling i rätt riktning i Sydafrika kunna aktivt understödjas samtidigt som önskemålet att genom lagstiftningsåtgärder kunna markera en skarp hållning också skulle tillgodoses. Vidare, och inte minst, skulle företagen härigenom få tillfälle att genom egna åtgärder påverka förutsättningarna för sitt kvarstannande och inte bara behöva passivt åse utvecklingen. Det är svårt att förutse hur en sådan inriktning av lagstiftningen skulle inverka på möjligheterna till andra länders efterföljd. Dock torde möjligheterna vara större med en sådan utformning än med de av kommittén föreslagna skärpningarna. Den här förordade utformningen torde också på ett minst lika gott sätt tillgodose de moraliska och politiska skälen för lagstiftningen.

Näringslivets organisationer och företagen delar den allmänna uppfattningen att apartheid är ett avskyvärt system, oförenligt med de grundläggande mänskliga rättigheterna och oförenligt med ett modernt industrisamhälle. Allmänt uttalas dock en kritisk inställning till den svenska politikens utformning främst vad avser lagstiftningen avseende förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia.

Handelskammarförbundet: Förbundet är kritiskt mot den svenska Sydafrikadebatten och den svenska Sydafrikapolitiken som lätt kan ge intryck av opportunism. För att skapa tilltro i omvärlden till vårt engagemang i kampen för bättre villkor för de svarta bör Sverige inte ensidigt fokusera intresset till förhållandena i Sydafrika utan konsekvent fördöma varje form av förtryck och brott mot mänskliga rättigheter i Afrika och övriga delar av världen. Det som händer i vissa andra afrikanska länder är väl så avskyvärt som situationen i Sydafrika. Som exempel kan nämnas utvecklingen i Uganda. Enligt vittnesförhör i amerikanska kongressen har mer än 100 000 människor dödats av militären i Uganda sedan 1981. Händelserna i södra

Zimbabwe är ett annat exempel på brott mot mänskliga rättigheter. Går man utanför Afrika kan man exempelvis peka på Vietnams ockupation av grannländer. Förbundet vill mot denna bakgrund vidga debatten och det svenska engagemanget till att omfatta även övriga afrikanska stater som bryter mot de mänskliga rättigheterna.

Förbundet förordar att Sverige med kraft fortsätter att fördöma apartheidpolitiken men att detta bör ske inom ramen för FN:s rekommendationer. Sverige bör inte frångå principen att endast vidta ekonomiska sanktioner som är beslutade av FN.

Jernkontoret anser det förvånande att kommittén förordar en fortsättning av den verkningslösa svenska politiken utan någon analys av olika handelspolitiska handlingslinjer. Kontoret tror inte på den linje som valts i Sydafrikapolitiken men skulle dock ha sett det som politiskt respektabelt och rakryggt om kommittén tagit en klar, otvetydig ställning till om svenska företag i Sydafrika skall "överleva på sparlåga" eller om man verkligen menar att verksamheten där skall avvecklas.

Grossistförbundet: Ekonomiska bojkotter strider mot den traditionella och för Sverige viktiga principen om frihandel som Sverige på goda grunder försvarar i internationella fora. Ett undantag är sådana bojkotter som beslutas av FN:s säkerhetsråd. Lagen belyser inkonsekvensen i den svenska Sydafrikapolitiken. Både frågan om investeringsförbud och oljeembargo har varit föremål för resolutioner i FN:s generalförsamling. Sverige och övriga nordiska länder har röstat för resolutionerna. Beslut om sanktioner har dock inte fattats av säkerhetsrådet. Sverige deltar, på principiella grunder, inte i oljeembargot. Sydafrikakommittén säger i betänkandet att "ett svenskt deltagande i oljeembargot inte skulle stå i överensstämmelse med den svenska principståndpunkten beträffande ensidiga sanktionsåtgärder på det ekonomiska området". Trots detta principiella motstånd infördes investeringsförbudslagen 1979. På samma grunder som vi avrådde från att lagen infördes unilateralt avstyrker vi nu de skärpningar som Sydafrikakommittén föreslår.

Industriförbundet: All internationell erfarenhet visar att ekonomiska sanktioner är mycket ineffektiva som påtryckningsmedel för att ändra de politiska förhållandena i andra länder. Detta gäller särskilt unilaterala sådana. Sanktioner bör därför endast företas om de beslutas i FN:s säkerhetsråd.

Den svenska Sydafrikalagen strider mot folkrätten. Även om lagen formellt riktar sig mot de svenska moderbolagen innebär den i praktiken ett ingripande mot sydafrikanska rättssubjekt. Den internationella utvecklingen på detta område gör det angeläget att Sverige inte bidrar till att sprida ett okontrollerat användande av extra-territoriell lagstiftning.

Sveriges Sydafrikapolitik bör omprövas i syfte att finna mer konstruktiva vägar för att förbättra de svartas villkor i Sydafrika. Lagen är ett dåligt uttryck för moralisk protest och solidaritet.

Den största nytta som kan uppnås genom svenskt näringsliv för de svarta i Sydafrika är att de svenska företagen får vara kvar på marknaden och ges ekonomiska möjligheter att föra en företagspolitik som bidrar till att förbättra denna folkgrupps villkor. Övervägande skäl talar för att Sydafrikalagen upphävs.

Industriförbundets inställning i denna del delas också av *Bankföreningen*. Även *Internationella Handelskammarens Svenska Nationalkommitté* ansluter sig till Industriförbundets yttrande.

SIHO-Familjeföretagen anför att denna typ av utrikes- eller snarare inrikespolitik vars syfte må vara gott drabbar enbart – åtminstone hittills – svenska företag och deras anställda i Sverige och inte minst i Sydafrika. Det hade varit naturligt att utredningen stannat för att föreslå ett avskaffande av nuvarande investeringsförbud. I all synnerhet som kommittén framhåller att avgörande för de svartas situation i Sydafrika är den fortsatta industrialiseringen som kräver ökad utbildning även av de svarta och därmed ger stöd åt deras krav på ökat inflytande och förändringar i den vita befolkningens attityder. Ett vidgat investeringsförbud kommer i stället att medföra försämrade arbets- och utbildningsmöjligheter för de svarta arbetarna. Detta har också påpekats av ledare för denna grupp.

SAF: Föreningen tar bestämt avstånd från apartheid och har tillsammans med andra arbetsgivarorganisationer inom *ILO* medverkat till att *ILO* redan år 1964 antog sin första deklaration mot apartheid. Föreningen erinrar också om den Deklaration mot apartheid som år 1973 enhälligt antogs av Internationella Arbetsgivarorganisationen, *IOE*.

Föreningen har inga invändningar mot det övergripande målet för den svenska Sydafrikapolitiken men anser däremot att Sydafrikalagen motverkar det uppställda målet, dvs. att på fredlig väg medverka till att apartheid avskaffas. Samtidigt skadas vitala svenska intressen och hindras svenska företag att fullgöra både sedvanliga åtaganden mot sina anställda och planerade sociala insatser. Föreningen är övertygad om att det finns bättre sätt än Sydafrikalagen att visa solidaritet med de svarta. Utredningen kunde t.ex. ha undersökt möjligheten att via Svenska Kyrkan slussa svenska biståndsmedel till Sydafrika för utbildning och annat stöd åt den svarta majoriteten.

Föreningen anför vidare att Sydafrikalagen utgör ett brott mot grundläggande principer i folkrätten. Det utmärkande för lagen är att den svenska regeringen detaljstyr verksamheten vid svenskägda företag i andra länder via svensk lag och straffrättsligt ansvar för styrelseledamöterna i de svenska moderbolagen. Via svensk lag tvingas såväl svenska moderbolag som dotterbolag i Sydafrika och i tredje länder att tjäna som instrument för den svenska utrikespolitiken.

Föreningen erinrar om de mycket allvarliga konsekvenserna för det internationella ekonomiska samarbetet om denna form av extra-territoriell lagstiftning sprider sig till andra länder och områden. Förbundet hänvisar i

sammanhanget till de dokument som antogs av OECD-regeringarna i maj 1984 och som ingår i 1984 års "översyn av 1976 års Deklaration och Beslut om internationella investeringar och multinationella företag". Den främsta nyheten i 1984 års översyn är att OECD antagit en serie regler som syftar till att förhindra att ett medlemsland inför lagar och bestämmelser som har extra-territoriell tillämpning och därigenom dels kan komma i konflikt med ett annat lands lagar eller allmänna policy, dels därigenom utsätter multinationella företag för "conflicting requirements". Förbundet menar att Sydafrikalagen är ett tydligt exempel på den typ av extra-territoriell lagstiftning som OECD-reglerna avser att försöka förebygga.

Arbetsstagarorganisationerna uttalar sitt stöd för den svenska Sydafrikapolitiken och ställer sig i stort sett positiva till de förslag som lagts fram av Sydafrikakommittén. Samma inställning redovisas av *KF*.

SIF: Förbundet har under många år ägnat förhållandena i Sydafrika stor uppmärksamhet och har aktivt deltagit i det arbete som följer av Sydafrikalagens tillämpning. Utöver detta försöker förbundet på olika sätt stödja de svartas befrielsekamp, inte minst via internationella fackliga organisationer. Yttre påtryckningar genom internationella aktioner av olika slag kan givetvis också ha betydelse. Förbundet stöder därför det arbete som görs från svensk sida i olika internationella sammanhang på att få till stånd effektiva sanktionsåtgärder. Viktigast är att FN:s säkerhetsråd fattar enhälligt beslut om åtgärder mot Sydafrika p.g.a. det hot mot världsfreden som apartheidsystemet innebär.

De möjligheter som finns att stödja en fredlig utveckling mot demokrati och rättvisa i Sydafrika bör utnyttjas. Det är därför viktigt att svenska företag kan fortsätta att verka i Sydafrika för att ge oss möjligheten att genom de svenska företagen påverka villkoren för de svarta. Vid en avveckling frånhänder vi oss möjligheten att vara pådrivande i denna utveckling. Ett tillbakadragande av svenska företag lämnar utrymme för sydafrikanska apartheidintressen att ta över och detta påskyndar sannolikt inte en positiv utveckling för de svarta.

Metall: Förbundet stöder de krafter som genom samfällda internationella åtgärder vill isolera Sydafrika för att på så sätt öka det politiska trycket för förändringar. Förbundet hyser dock stor tveksamhet mot ensidiga svenska åtgärder och förespråkar ett arbete som i första hand går ut på att uppnå en gemensam internationell praktisk/konkret politik mot Sydafrika. Investeringsförbud kan då vara en del av en sådan mer sammanhållen politik. De större västländerna har ett avgörande ansvar i denna politik. En stor del av vårt gemensamma arbete måste därför riktas mot regeringar, politiska partier och folkrörelseorganisationer i västvärlden. Genom ett aktivt opinionsarbete kan regeringarna förväntas ändra sina attityder och öka det politiska och ekonomiska trycket mot Sydafrika. Därigenom kommer vår egen sanktionsmetod på investeringsområdet att bli framgångsrik i en mer praktisk mening.

Förbundet menar att den svenska Sydafrikapolitiken, i jämförelse med andra länder, hävdar sig väl. Sverige ligger långt framme när det gäller FN-arbetet och biståndet och är ett av de få länder som genomfört ett förbud mot nyinvesteringar.

Metall stöder Sydafrikakommitténs betänkande i många avseenden. En fortsatt starkt negativ hållning mot rasistregimen är inte bara viktig utan också nödvändig. Hållningen ska manifesteras inom ramen för FN-arbetet, fortsatt och ökad biståndsgivning till södra Afrika, men också en restriktiv hållning mot de svenska företagens verksamhet i Sydafrika.

Förbundet anser att den viktigaste politiska handling vi kan företa oss idag är att verkligen försöka förmå andra länder att skärpa sin hållning mot den sydafrikanska regimen. Utan en sådan kraftig omsvängning i både attityder och praktisk politik blir vår egen politik enbart symbolisk. Förbundet kommer även i fortsättningen att arbeta hårt för att den internationella fackliga rörelsen ökar sitt agerande mot apartheid och förutsätter att regering, politiska partier och andra organisationer verkligen tar krafttag i denna uppgift. Utredningen öppnar ju entydiga möjligheter till ett internationellt opinionsarbete.

TCO: Förbundet har bl. a. genom den Fria fackföreningsinternationalen stött de fackliga organisationerna i Sydafrika i deras kamp mot de vitas förtryck. Även på annat sätt har TCO nationellt och internationellt givit sitt stöd åt kampen mot apartheid i Sydafrika.

Som utvecklingen varit inom Sydafrika sedan lagen tillkom och trots den ringa internationella effekt som det svenska investeringsförbudet medfört, finner TCO det välgrundat att förbudet mot investeringar i svenska företag i Sydafrika bibehålles. Det är vidare nödvändigt att fler länder aktivt deltar i kampen mot apartheid för att den skall bli framgångsrik. En viktig förutsättning för att få en ökad förståelse för denna kamp är att information sprids om de konkreta åtgärder som hittills vidtagits inom den svenska Sydafrikapolitiken. TCO vill därför starkt understryka värdet av kommitténs förslag om att särskilt stöd bör utgå för att sprida kunskap om den svenska Sydafrikapolitiken både inom Sverige och utomlands. I denna upplysningsverksamhet bör de politiska partierna, de fackliga organisationerna och andra folkrörelser delta.

LO utgår från att det i Sverige råder enighet om att Sverige ska ta avstånd från och fördöma den sydafrikanska apartheidpolitiken. Detta måste då rimligtvis också innebära att vi är beredda att offra något för att ge eftertryck åt vad vi känner. *LO* tillstyrker därför kommitténs förslag.

LO pekar vidare på att de svenska företagen har en mycket liten del av den totala utländska produktionen i Sydafrika: enligt beräkningar mindre än 1%. En lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia blir med tanke på detta och det faktum att andra investerarländer ej följer efter, en symbollag. *LO* bedömer dock symbolvärdet vara så stort att lagen bör behållas, även om andra nationer ej följer efter.

KF: Konsumentkooperationen har för egen del tagit ställning genom restriktioner och i många fall inköpsbojkotter vad gäller varuutbytet med Sydafrika. Samtidigt har konstaterats att effekterna av dessa åtgärder inte hindrat att handeln med Sydafrika tillvuxit. I detta läge syns våra egna insatser främst ha fungerat som moraliskt stöd till dem som arbetar för människovärdets återupprättande.

Förbundets grundläggande värdering är att konsumentintresset bäst tillgodoses genom fri utrikeshandel. De åtgärder som *KF* och dess medlemsföreningar redan vidtagit mot apartheidpolitiken är därför ur principiell synpunkt extraordinära. Trots att föreslagen lagstiftning har konsekvenser som syns svåröverskådliga och i vissa delar tveksamma är förbundet dock berett att tillstyrka denna. Sverige bör i enlighet med förslagen göra ansträngningar för att genom internationell samverkan ekonomiskt och politiskt isolera Sydafrika. För nödvändig internationell opinionsbildning blir då särskilt väsentligt att redovisa svensk Sydafrikapolitik. För folkrörelsernas medverkan härvid föreslås i utredningen att samhällsbidrag skall kunna utgå vilket tillstyrks.

ST Statskontoret och AB Distrikt: Den svenska politiken har ett brett stöd i den svenska opinionen, inte minst inom den svenska fackföreningsrörelsen. De svenska fackförbunden hjälper, bl. a. genom LO/TCO:s biståndsnämnd och olika solidaritetsinsamlingar, till att bygga upp en demokratisk fackföreningsrörelse i länder, där det fackliga arbetet förtrycks. TCO har bl. a. genom kongressbeslut fördömt förtrycket i Sydafrika. Stats tjänstemannaförbundet har antagit ett internationellt handlingsprogram, som i ett särskilt avsnitt behandlar läget i södra Afrika.

Förbunden tillstyrker den skärpning av lagen som kommittén föreslår och anför att detta är ett viktigt steg framåt i arbetet att isolera Sydafrika och avskaffa apartheid. Sverige måste dock gå ännu längre och avveckla alla ekonomiska intressen i Sydafrika.

SALF stöder internationella åtgärder i syfte att isolera Sydafrika för att på så sätt öka det politiska trycket för förändringar. *SALF* förespråkar ett arbete som går ut på att uppnå en gemensam internationell praktisk/konkret politik mot Sydafrika. Investeringsförbud kan vara en del av en sådan mer sammanhållen politik. En fortsatt stark negativ hållning mot rasistregimen är inte bara viktig utan också nödvändig. Hållningen ska manifesteras inom ramen för FN-arbetet, fortsatt och ökad biståndsgivning till södra Afrika, men också en restriktiv hållning mot de svenska företagens verksamhet i Sydafrika. Den viktigaste politiska handling vi kan företa oss idag är att verkligen försöka förmå andra länder att skärpa sin hållning mot den sydafrikanska regimen.

Även *ungdoms-*, *solidaritets-* och *de kyrkliga organisationerna* ger sitt stöd till den svenska Sydafrikapolitiken. Flertalet av dessa anser dock att den borde skärpas ytterligare bl. a. genom en avveckling av svensk näringsverksamhet i Sydafrika och ett förbud mot handel med Sydafrika.

SEN, SMR och SKU: Bakom vårt remissyttrande står ett femtiotal kristna kyrkor, samfund, missionsorganisationer och ungdomsrörelser i Sverige. Genom våra tre samarbetsorgan – SEN, SMR och SKU – uttrycker vi vårt stöd för en aktiv svensk antiapartheidpolitik. En väsentlig del av en sådan politik är humanitär hjälp, bistånds- och utvecklingsprojekt till förmån för den svarta folkmajoriteten i Sydafrika och Namibia och deras grannstater. Ett annat inslag i denna solidaritetspolitik är ekonomiska påtryckningar på apartheidregimen. De kristna rörelserna i Sverige har sedan flera år aktivt sökt skapa opinion för en begränsning av Sveriges ekonomiska förbindelser med Sydafrika och Namibia.

Den nu föreliggande utredningen om svensk Sydafrikapolitik har framlagt några förslag till begränsning av Sveriges ekonomiska förbindelser med apartheidregimen. Vi anser dock att Sverige på flera punkter kan gå längre än vad utredarna föreslår. Någon effektiv åtgärd för att begränsa överföring av svensk teknologi till Sydafrika föreslås inte. Genom att inte på något sätt reglera handeln – t.ex. genom licenstvång el.dyl. – riskerar man nu att investeringsförbudets ekonomiska effekt urholkas. Sverige bör vidare betydligt mer aktivt än f.n. söka påverka andra stater – genom diplomatiska och andra internationella kanaler – att på olika sätt utöva påtryckningar mot regimen i Pretoria.

ISAK: Det är ISAK:s uppfattning att svensk Sydafrikapolitik bör utformas utifrån målsättningen att den skall ge ett så kraftigt stöd som möjligt till motståndskampen och i motsvarande grad försvaga apartheidregimen. Vi menar att Sverige har råd att bära denna solidaritet med de förtryckta i Sydafrika och att en majoritet av vårt folk är beredd att bära de kostnader som krävs.

Svenska sanktioner mot Sydafrika är viktiga som påtryckningsmedel på regimen samt för arbetet med att driva fram internationella sanktioner genom FN och i andra länder. Sanktioner är ett komplement till befrielsekampen och är en av de möjligheter vi har att stödja oppositionen i Sydafrika i att medverka till att den förändring som är ofrånkomlig sker på fredlig väg och inom sådan tid att ett blodbad om möjligt undviks.

Sydafrikautredningen föreslår i betänkandet en rad åtgärder för att förbättra den nuvarande Sydafrikalagen. ISAK välkomnar dessa förslag. Vi menar dock att förslagen bör ingå i en plan för att avveckla de svenska företagens verksamhet i Sydafrika och Namibia samt att åtgärder mot handeln bör införas.

AGIS: Enligt direktiven har Sydafrikakommittén haft att utvärdera den nuvarande lagstiftningen, men inte att belysa förutsättningar och effekter av mer omfattande ekonomiska sanktioner mot Sydafrika eller att föreslå sådana. Det har bidragit till att egentligt underlag för överväganden om en samlad isoleringspolitik saknas i själva utredningen. En stor del av den kritik som Afrikagrupperna anser kan riktas mot det delvis bristfälliga underlaget i utredningen återfaller således på de regeringar som beslutat om direktiven.

Afrikagrupperna menar att en total ekonomisk bojkott måste beslutas om Sverige i tid ska kunna ge ett effektivt stöd till det folkliga motståndet mot apartheid, att folkmajoritetens organisationer i Sydafrika står bakom kraven på bojkott, att Sveriges internationella förpliktelser i GATT och andra sammanhang inte innebär något avgörande hinder för en sådan bojkott, samt att bojkotten kommer att innebära en ytterligare ekonomisk politisk belastning för en redan hårt trängd regim i Sydafrika, samt att Sveriges uppoffringar är högst rimliga mot bakgrund av det våld och det lidande som en sanktionspolitik kan bespara folken i hela södra Afrika.

LSU: Landsrådet har bland sina medlemsorganisationer huvuddelen av de svenska ungdomsorganisationerna, såväl partipolitiska som partipolitiskt obundna. Det har under en längre tid funnits en bred majoritet bland medlemsorganisationerna för att Sverige på olika sätt bör försöka isolera Sydafrika. Sydafrikakommitténs betänkande har inte förändrat den bilden.

Som representant för merparten av de svenska ungdomsorganisationerna, står vi fast vid vårt tidigare krav på att Sverige så långt möjligt bör isolera Sydafrika. Det innebär att vi stödjer de skärpningar kommittén föreslår men anser att Sverige bör gå längre. Vi anser att regeringen bör utse en ny kommitté med uppgift att ta fram förslag till hur de svenska investeringarna i Sydafrika ska avvecklas och svensk handel med Sydafrika så långt möjligt begränsas.

Svenska investeringar gynnar Sydafrika och svenska intressen utnyttjar otillbörligt rasåtskillnad för att förbättra sina resultat. Det är grunden för ställningstagandet att dispensmöjligheterna bör avskaffas och svenska företag åläggas att dra sig tillbaka från Sydafrika. Oberoende av hur effektiva svenska insatser mot Sydafrika blir, är förtrycket där till sin natur så unikt att svenska insatser mot det är motiverade. Genom att upprätthålla kontakter med Sydafrika bidrar Sverige, om än i liten omfattning, till rasåtskillnadssystemets fortlevnad.

Kristna Fredsrörelsen stöder de riktlinjer för agerande som Sydafrikakommittén presenterar. Sverige bör medverka till att förändringar i Sydafrika sker på fredlig väg innan en våldsam omvälvning med ofantliga lidanden blir nödvändig. I relation till kommitténs beskrivning av situationen i Sydafrika samt dess ställningstagande att Sverige ska medverka till en fredlig utveckling i Sydafrika lägger kommittén fram förvånansvärt få förslag till förändring av den nuvarande lagen. För att göra Sydafrikalagen effektiv och trovärdig bör kommitténs förslag kompletteras med ett förslag som innebär att de ekonomiska sanktionerna mot Sydafrika skärps ytterligare och att en plan för att avveckla de svenska företagen i Sydafrika och Namibia utarbetas.

SSKF och SKSF: Vi konstaterar med stor tillfredsställelse att utredningen drar den enligt vår mening självklara slutsatsen att det inte finns några skäl att avskaffa eller försvaga den lagstiftning som i så hög grad varit ett uttryck för ett svenskt avståndstagande gentemot en utpräglad rasistregim.

Allra minst får de utblivna internationella effekterna, dvs. det faktum att så få eller inga länder tagit efter vårt exempel, leda till en sådan uppgivenhet. Liksom utredningen menar vi att detta i stället måste leda till ytterligare informations- och opinionsarbete i olika internationella fora.

SSKF och SKSF tillstyrker förslagen till skärpningar i lagen och menar också att Sverige mycket aktivt bör verka för ett vidgat nordiskt samarbete när det gäller en gemensam hållning gentemot Sydafrika. Gemensamma nordiska aktioner skulle ge ytterligare slagkraft åt opinionsarbetet internationellt.

SSU: Kommittén har inte låtit den bakgrund som man själv tecknar i betänkandet också få sin logiska följd i det nya lagförslag som man lägger fram. Kommittén har således inte på ett övertygande sätt löst den kanske för svensk politik (och internationell opinion) viktigaste frågan: hurvida Sverige efterlever sin egen kritik eller endast "säger en sak och handlar på ett annat sätt", dvs. hur pass trovärdig vår Sydafrikapolitik är. Enligt vårt förmenande finns det bara en lösning på detta dilemma: att framlägga en avvecklingsplan för de idag verksamma svenska företagen. Det är vad vi menar är den logiska följderna av bakgrundsbeskrivningen. Tidsaspekten i en avveckling är naturligtvis viktig i detta sammanhang, inte minst med tanke på de konsekvenser ett dylikt beslut kan komma att få på den svenska arbetsmarknaden. För att minimera dessa negativa erfarenheter anser SSU 15 år kunna vara en rimlig tidsperiod att ge företagen och Sverige genom normala arbetsmarknadspolitiska insatser möjlighet till en avveckling under ordnade former.

CUF: Förbundet ser med tillfredsställelse på de förslag som utredningen lagt om en skärpning och utvidgning av Sydafrikalagen. Samtidigt är vi besvikna över att utredningen inte lagt några förslag som syftar till en total avveckling av svensk företagsverksamhet i Sydafrika och Namibia. Det bästa sätt som Sverige kan medverka till att "en våldsamt omvälvning med ofantliga lidanden för både svarta och vita undviks" är att genomföra en total isolering av Sydafrika i syfte att få till stånd en internationell isolering som tvingar apartheidregimen på fall.

CUF förespråkar en total planmässig avveckling av svensk företagsverksamhet i Sydafrika och Namibia. Ett första steg bör vara att omedelbart avskaffa dispensmöjligheterna i nuvarande lagstiftning. Även handeln med Sydafrika bör avvecklas eftersom även den stöder apartheidregimen och är intimt förknippad med företagsinvesteringar. GATT-avtalet innebär enligt förbundets uppfattning inte ett hinder för Sverige att genomföra en handelsbojkott mot Sydafrika.

Uppsala CUF-distrikt: De förslag till skärpning som lagts fram av Sydafrikakommittén är bra men dessvärre inte tillräckliga. Övervintringsteorin håller inte. Alla företag i Sydafrika måste följa sydafrikansk lag och därmed medverka i rasismen. Företagen medverkar i militariseringen. Det är nödvändigt att man upprättar en plan över hur man skall bryta det ekonomiska samarbetet med Sydafrika.

FPU: Vi ser med tillfredsställelse att Sydafrikakommittén föreslår en skärpning i praktiken på vissa punkter i svensk Sydafrikapolitik. Men tyvärr är det relativt små förändringar man föreslår. FPU anser att Sydafrikapolitiken är obefogat försiktig.

Sydafrikalagens tillkomst 1979 var ett viktigt framsteg. Tyvärr har den ytterst generösa tillämpningen av dispensmöjligheten i viss mån urholkat lagen. Därför är det bra att utredningen säger att de moraliska argumenten för investeringsförbudet bör tillmätas stor vikt. Ett annat klarläggande som utredningen gör är att man framhåller att svenska företag tvingas delta i rasdiskrimineringen genom att de måste följa sydafrikans lag. Förhoppningsvis kan dessa påpekanden lägga grunden till ställningstaganden i dispensärenden på politisk och moralisk grund snarare än rent juridiskt som hittills.

Tanken om övervintring bygger på föreställningen att företagen kan stå neutrala i konflikten mellan rasismens förespråkare och den röstlösa svarta folkmajoriteten. Utredningen har själv konstaterat att detta inte är möjligt. Därför borde det bli ett självklart svenskt ställningstagande att svenska företag inte ska tillåtas spela denna roll i ett förtryckarsystem. FPU förordar därför ett totalt tillbakadragande av de svenska investeringarna, inte enbart ett nyinvesteringsstopp. Dock tas ett steg i rätt riktning: kommittén föreslår att dispensinstitutet tidsbegränsas till år 1990, och avvecklas därefter. Detta är en klar framflyttning av positionerna i svensk Sydafrikapolitik. FPU menar dock att dispensmöjligheten bör avskaffas omgående.

Handeln med Sydafrika har ökat kraftigt under den tid som lagen verkat, med ca 300%. En heltäckande svensk Sydafrikapolitik som syftar till att begränsa och hindra ekonomiska relationer mellan länderna bör kompletteras med ett stopp för all handel.

Kommunistisk ungdom: Sydafrikautredningen gör en riktig analys av utvecklingen och den nuvarande situationen i Sydafrika. Däremot drar man inte de nödvändiga slutsatserna av detta. Det finns inget som tyder på att apartheidpolitiken i Sydafrika skulle vara på väg att mjukas upp. Tvärtom tyder utvecklingen på ett ökat förtryck, ökad militarisering och ett försök av regimen att cementera apartheid. Det är därför märkligt att utredningen inte föreslår åtgärder som svarar upp mot det ökade förtrycket. Skärpningen av den svenska Sydafrikalagen borde vara betydligt större.

3 Utvecklingen i Sydafrika och södra Afrika efter år 1978

Betänkandet s. 35–67

Flertalet remissinstanser har inte riktat någon invändning mot utredningens beskrivning av utvecklingen i Sydafrika och södra Afrika och av de faktiska förhållandena.

Industriförbundet anser dock att kommittén tonat ned eller inte redovisat sådana omständigheter som talar för att en uppluckring och ett upphävande av apartheid skulle kunna ske genom minskad konfrontation och fredlig samverkan mellan de olika befolkningsgrupperna. Kommittén synes överskatta möjligheterna att en förbättring av de svartas villkor skulle kunna ske med våld.

Industriförbundet invänder också mot beskrivningen att apartheidmotståndet blivit mer militant och mer enat och att samtidigt splittringen bland regimanhängare ökat. Även om det finns betydande militanta inslag i apartheidmotståndet genom ANC:s verksamhet anser förbundet att kommittén underlåtit att tillfredsställande redovisa de rörelser och organisationer som arbetar utan våldsmetoder.

Förbundet anför att viktiga förändringar särskilt sedan mitten av sjuttio-talet ägt rum i det sydafrikanska arbetslivet. Innebörden av dessa är att diskrimineringen av svarta arbetare och tjänstemän på ett radikalt sätt minskat. Genom främst ändrad lagstiftning, förändrade attityder hos arbetsgivare och ökade insikter hos de svarta anställda har en god grund lagts för att inom överskådlig tid få bort all rasdiskriminering på arbetsplatserna. En sådan utveckling har givetvis stor betydelse för de svartas möjligheter att på lika villkor och genom egna arbetsinsatser skapa bättre materiella och sociala levnadsförhållanden. Då diskrimineringen försvinner på arbetsplatsen och också på arbetsmarknaden i stort får detta följdverkningar på andra områden i samhället. Nya värderingar om likaberättigande liksom ett nytt synsätt på medmänniskan gör sig gällande, vilket efter hand bidrar till nödvändiga förskjutningar i det politiska och sociala mönstret.

SAF beklagar starkt att Sydafrikakommittén systematiskt underskattat allvaret och betydelsen av såväl det sydafrikanska näringslivets motstånd mot apartheid som de förändringar i arbetslivet som åstadkommits särskilt under de senaste fem åren. Dessa förändringar grundas inte heller enbart – vilket kommittén förutsätter – på behovet av utbildad svart arbetskraft utan framför allt på moraliska värderingar samt en växande insikt om att rasdiskriminering och avsaknad av grundläggande mänskliga rättigheter är oförenlig med utvecklingen mot ett modernt industrisamhälle och marknadsekonomi. Enligt föreningens mening erbjuder Sydafrikas fortsatta utveckling till ett modernt industrisamhälle den starkaste drivkraften till förändrade attityder, till utjämning och till avskaffande av rasdiskriminering även utanför arbetslivets område.

4 Företagens roll i utvecklingen i Sydafrika

Från näringslivets organisationers och de berörda företagens sida hävdas uppfattningen att de utlandsägda företagen i Sydafrika genom sin närvaro kan positivt bidra till en förändring av samhällssystemet.

Industriförbundet: Näringslivet insåg tidigt det omöjliga och mänskligt orimliga i att bibehålla ett rassegregerat arbetsliv. Därför har från det hållet gjorts, och görs, aktiva och framgångsrika insatser för att påverka arbetsmarknadslagstiftning, förbättra de svartas anställningsvillkor samt ordna mer tillfredsställande utbildning och en anständigare bostadssituation. Härvid har de utlandsägda företagen, däribland svenska, allsomoftast varit föregångare.

Genom den ekonomiska utvecklingen, som innebär ökad efterfrågan på utbildad arbetskraft, kommer integrationssträvandena att främjas. Utvecklingen inom näringsliv och arbetsmarknad har visat så klara förbättringar rörande de svartas villkor att det är detta område av samhällslivet som sannolikast kan utgöra grogrund för en demokratisk utveckling som omfattar även de svarta. Då diskrimineringen försvinner på arbetsplatser och också på arbetsmarknaden i stort får detta följdverkningar på andra områden i samhället. Nya värderingar om likaberättigande liksom ett nytt synsätt på medmänniskan gör sig gällande vilket efter hand bidrar till nödvändiga förskjutningar i det politiska och sociala mönstret.

SAF: Enligt föreningens mening erbjuder Sydafrikas fortsatta utveckling till ett modernt industrisambälle den starkaste drivkraften till förändrade attityder, till utjämning och till avskaffande av rasdiskrimineringen även utanför arbetslivets område. De snabba och djupgående förändringarna i det sydafrikanska arbetslivet kan på sikt inte undgå att påverka attityder, handlingsmönster etc. inom andra delar av samhället.

Handelskammarförbundet: Så länge Sverige inte kan få med sig andra länder i en verksam bojkott inom ramen för FN gör de svenska företagen mer nytta än skada i landet. Kontakten med yttervärlden är viktigare för att förbättra förhållandena i Sydafrika än en isolerad svensk aktion med negligerbar effekt.

Grossistförbundet: De svenska företagens närvaro innebär positiva möjligheter för opinionsbildare. Även om de naturligen måste verka inom det regelsystem som finns i landet, kan de genom sitt uppträdande tjäna som förebilder vad gäller socialt ansvar, arbetsmiljö, utbildning, fackföreningsverksamhet etc. Förutsättningarna för en förbättrad situation för den svarta befolkningen förbättras genom ekonomiskt framåtskridande, som ökar efterfrågan på svart arbetskraft och därmed förutsättningarna för yrkesutbildning.

SIF: Vi bör utnyttja de möjligheter som finns att stödja en fredlig utveckling mot demokrati och rättvisa i Sydafrika. Det är därför viktigt att svenska företag kan fortsätta att verka i Sydafrika för att ge oss möjligheten att genom dessa påverka villkoren för de svarta. Vid en avveckling frånhänder vi oss möjligheten att vara pådrivande i denna utveckling.

En annan bild av företagens roll i utvecklingen i Sydafrika tecknas av *ungdoms-, solidaritets- och de kyrkliga organisationerna*. Nedan redovisas några av dessa.

ISAK: Företagens fortsatta medverkan i Sydafrikas näringsliv bidrar till att förstärka det apartheidsystem man med lagen vill bekämpa. Mot enstaka mycket marginella positiva effekter av svenskt deltagande i det sydafrikanska näringslivets kollektiva agerande måste ställas det faktum att de svenska företagen allt mer integreras i apartheidregimens totala strategi.

LSU: Svenska investeringar gynnar Sydafrika och svenska intressen utnyttjar otillbörligt rasåtskillnaden för att förbättra sina resultat. Genom nya lagar och p.g.a. det hårdnade läget kan svenska företag tvingas medverka i Sydafrikas krig mot sina egna förtryckta medborgare. Argumentet att svenska investeringar skulle underminera apartheidsystemet motsägs av att det officiella Sydafrika på alla sätt uppmuntrar utländska investeringar medan de svartas egna representanter i de flesta fall förespråkar investeringsstopp och sanktioner.

CUF: De svenska företagens verksamhet i Sydafrika och Namibia innebär tveklöst ett stöd för apartheidregimen. Företagen överför teknologi och tillverkar varor av strategisk betydelse. De betalar bolagsskatten som till stor del går till regimens ökade militärutgifter. Företagen omfattas av säkerhetslagstiftningen och kan i konfliktsituationer tvingas att använda våld för att försvara apartheidpolitiken.

FPU: Svenska företag måste följa alla sydafrikanska lagar, även rasistiska sådana om t.ex. tvång för svarta att bära pass där det skrivs in var de arbetar och får uppehålla sig. Arbetare på svenska företag i Sydafrika blir årligen arresterade för brott mot dessa passlagar. Svarta är i lag förbjudna att ta vissa arbeten – detta måste svenska företag respektera vid tillsättningar av platser. Det är dessutom en myt att svenska företag skulle ha möjlighet att radikalt bryta mot apartheidsystemet och föregå med gott exempel: man har separerade personalmatsalar med olika matsedlar (”traditionell” mat för de svarta), samt separerad företagshälsovård, som om svarta och vita skulle lida av olika sjukdomar. Naturligtvis kan svenska företag inte bryta så mot ett helt lands traditioner som man kanske vill gesken av. De senaste åren har vidare tillkommit en rad lagar som väver in även internationella företag i Sydafrikas totala försvarsstrategi.

5 Effekter av lagstiftningen

Betänkandet s. 103–113.

5.1 Effekter i Sverige

KK: Investeringsförbudet har otvivelaktigt verkat hämmande på utvecklingen av svensk företagsamhet i de båda länderna. De med stöd av meddelade dispenser gjorda investeringarna har varit av begränsad omfattning. Några företag har i samband med lagens ikraftträdande och därefter avvecklat sin verksamhet. Med undantag för de s. k. indirekta förvärven

har givetvis inga nyetableringar skett på marknaden. Samtidigt skall sägas att det svårligen kan hävdas att de företag som stannat kvar på marknaden hämmats i någon betydande grad i sin utveckling till följd av investeringsförbudet. Det huvudsakliga skälet härför är att den sydafrikanska ekonomin under senare år präglats av en kraftig recession med minskat expansionsbehov hos företagen som en följd. I ett längre perspektiv och vid en allmän ekonomisk uppgång i Sydafrika skulle däremot följderna av redan nuvarande lagstiftning bli besvärande för företagen eftersom en konkurrenskraftig verksamhet svårligen kan bedrivas om den ej får expandera när så är ekonomiskt möjligt och lämpligt. En skärpt lagstiftning och framför allt ett borttagande av dispensmöjligheten skulle efter hand omöjliggöra företagets verksamhet i Sydafrika i nuvarande former. Om investeringar helt skall förbjudas efter 1990 torde effekten bli att företagen avyttrar sin verksamhet i Sydafrika. Redan hotet om ett sådant förbud torde föranleda överväganden i den riktningen. Det bör påpekas att en avyttring knappast innebär att verksamheten nedläggs utan drivs vidare av andra. Sydafrikanska intressen skadas således inte, utan tvärtom uppkommer möjlighet till förmånliga företagsförvärv.

AMS: Begränsningen av svenska företags investeringar i Sydafrika kan medföra vissa negativa konsekvenser för sysselsättningen i Sverige. Vid den svenska Sydafrikapolitikens utformning förutsattes dock att sådana problem skulle kunna lösas genom normala arbetsmarknadspolitiska insatser. Styrelsen anser att de eventuella sysselsättningseffekterna av den nu föreslagna skärpningen av lagstiftningen torde bli ringa, men vill ändå understryka vikten av att man utförligare redovisar de bedömningar som görs rörande lagstiftningens effekter på arbetskraftsefterfrågan i Sverige. En sådan redovisning skulle, enligt styrelsens mening, vara av värde för planeringen av de arbetsmarknadspolitiska insatser som eventuellt kan bli påkallade i framtiden.

SIND: För flertalet av de berörda företagen spelar visserligen den sydafrikanska marknaden en underordnad roll, men för de företag som levererar utrustning till gruvindustrin är den dock betydande. Härtill har den marknaden också en indirekt betydelse för utveckling av produkter som kan exploateras på andra marknader. Förbudet mot investeringar hämmar självfallet de svenska företagen och försvagar deras konkurrenskraft på den sydafrikanska marknaden. Om förbudet utvidgas till att även avse leasing av tillgångar – vilket i och för sig vore i enlighet med lagens anda – försämras situationen givetvis ytterligare. Behovet i dagsläget av investeringar och därmed förmågan att hålla ut trots investeringsförbudet, varierar mellan de berörda företagen. På lång sikt kan emellertid lagen få till resultat att de svenska företagen får avveckla sin verksamhet i Sydafrika, även om möjligheten till dispens bibehålls. Det kommer vara svårt att i längden driva industriell verksamhet "på sparlåga". Ett avskaffande av dispenserna kommer av allt att döma att avsevärt påskynda en avveckling

av de svenska företagens verksamhet. En isolerad avveckling av de svenska dotterbolagens verksamhet i Sydafrika kommer sannolikt inte nämnvärt skada Sydafrikas intressen, däremot gynnar den de svenska företagens konkurrenter. Hur sysselsättningen i Sverige påverkas kan man inte bedöma med säkerhet. Leveranser från Sverige till dotterbolag i Sydafrika beräknas motsvara 1000 arbetstillfällen. Det är inte säkert att företagen avvecklar sina dotterbolag där. På lång sikt bör en större eller mindre del kunna ersättas med ökad försäljning i resten av världen. Vissa av de svenska leverantörerna av gruvutrustning kan dock få svårt att även på lång sikt ersätta bortfallet av exporten till Sydafrika, vilket kan leda till vissa omställningsproblem för den arbetskraft som berörs. Till detta kommer de mer svårbedömbara konsekvenserna för företagens konkurrenskraft på grund av Sydafrikas betydelse som referensmarknad för gruvindustrin. En avveckling av de svenska dotterbolagens verksamhet i Sydafrika får sammanfattningsvis negativa effekter för svensk sysselsättning och ekonomi men de blir totalt sett sannolikt inte särskilt allvarliga, även om man inte kan utesluta att de i enstaka fall blir mer betydelsefulla. Allt talar för att de negativa återverkningarna på Sverige blir större än på Sydafrika.

ÖEF har yttrat sig över frågan om utredningsförslagets påverkan på Sveriges försörjningsberedskap och anför att man för sin del inte funnit att någon försämring härvidlag ägt rum under de år lagstiftningen varit i kraft. De åtgärder som nu föreslagits bedöms mot bakgrund av tidigare analyser och erfarenheterna under perioden 1979–1984 samt de behov som föranleds av 1982 års försvarsbeslut inte medföra några allvarliga konsekvenser för försörjningsberedskapen enligt ÖEF.

Från *näringslivets organisationers och företagens* sida har påpekats de risker för förlust av arbetstillfällen och försämrade exportmöjligheter som en skärpning av gällande lagstiftning skulle medföra. Vidare framhålls de konsekvenser som en avveckling eller fortsatt begränsning av näringsverksamheten har för de sydafrikanska svarta anställda.

Industriförbundet: Ett borttagande av svenska investeringar i Sydafrika skulle innebära stora kapitalförluster och tusentals förlorade arbeten i Sverige och Sydafrika – förluster som inte motiveras av något uppnåeligt mål. Den ekonomiska skada företagen åsamkas genom investeringsförbudet begränsas inte till värdet av den produktion som uteblir på grund av att byggnads- och maskininvesteringar inte får göras. Den allvarligaste skadan kommer av att investeringsförbudet undergräver förtroendet hos anställda och kunder för företagens förmåga och vilja att långsiktigt ge anställningstrygghet och att uthålligt betjäna marknaden. För dotterbolagens ledning är det en stor och svår uppgift att övertyga olika intressenter om företagens överlevnadsförmåga. Företagen har svårigheter att rekrytera och behålla nyckelpersoner.

SAF: Föreningen erinrar om att Sydafrika utgör den ojämförligt viktigaste marknaden för svensk export och tillverkning i Afrika. Den förra utred-

ningens förhoppning att Sydafrikalagen skulle bidra till att öppna alternativa marknader i Afrika har inte infriats. Om en fortsatt eller skärpt lagstiftning leder till att dotterbolagen i Sydafrika måste läggas ner och exporten upphör kan man räkna med ett bortfall av 3 000–4 000 arbetstillfällen i Sverige. För några svenska regioner och orter kan effekterna på sysselsättningen bli mycket besvärande. De indirekta och långsiktiga effekterna för svensk ekonomi kan bli ännu allvarligare. Som exempel kan nämnas att de tre svenska företag som huvudsakligen levererar till gruvindustrin, genom ett påtvingat avtåg skulle överlämna en av sina nu viktigaste marknader till sina främsta konkurrenter på världsmarknaden. En del av dessa konkurrenter är sydafrikanska. Som kommittén noterat är tillgången till den sydafrikanska gruvindustrin särskilt viktig för produktutvecklingen och därmed för de svenska företagens konkurrenskraft. Om svenska företag av rent politiska skäl av sitt hemlands regering tvingas bort från en viktig marknad finns det också påtaglig risk för att svenska företags trovärdighet som leverantörer kommer att ifrågasättas även på andra håll. Det "pris" som Sverige får betala omfattar också kapitalförluster för svenska företag. Sådana har redan uppkommit genom att dotterbolagen inte kunnat investera i takt med behovet.

Exportrådet, Handelskammarförbundet, Grossistförbundet, Mekanförbundet m.fl. påpekar att utredningens förslag skulle få negativa konsekvenser för svensk export.

Bland företagen framför *AB SKF* att lönsamheten vid SKFs sydafrikanska dotterbolag har försämrats. Ett tillverkande bolag har avvecklats. Leveransvolymerna till denna marknad från systerbolagen inom koncernen har minskat. Marknadsandelar har förlorats, i främsta rummet till importörer av japanska lager. Verksamheten behäftas med osäkerhetsmoment och en teknisk stagnation som hämmar företagets möjligheter att upprätthålla sina marknadspositioner. Ytterligare inskränkningar i verksamheten skulle allvarligt hämma den sociala utvecklingen till skada för enskilda anställda och för SKFs anseende. Sysselsättningsförluster skulle dessutom uppkomma, förutom vid anläggningar i Sverige och vid flera koncernfabriker utomlands, framför allt i Sydafrika där många medarbetare skulle försättas i en svår ekonomisk och social situation.

Alfa Laval AB pekar på svårigheterna att rekrytera utbildad arbetskraft speciellt på högre och mera ansvarsfyllda poster. Ända sedan lagen trädde i kraft har man haft svårt att övertyga personalen om att företaget skall fortleva. Konkurrenterna använder lagstiftningen för att övertyga kunden om att Alfa Laval inte är att räkna med i framtiden. Om lagen skärps torde en nedläggning av verksamheten bli nödvändig med friställning av ca 150 medarbetare, varav 50 svarta, som följd. Effekterna i Sverige av en sådan nedläggning torde omfatta ca ett 50-tal anställda.

Atlas Copco AB menar att investeringsförbudet innebär en starkt hämmande faktor, inte bara för den lokala tillverkningen, utan också när det

gäller försäljningen i Sydafrika av produkter exporterade från främst de svenska tillverkningsenheterna. En ytterligare skärpning skulle få till följd minskad sysselsättning inom koncernen och ett minskat teknologitillskott till Atlas Copcos totala utvecklingsarbete.

De svenska sanktionsbestämmelserna skapar vidare hos kunderna osäkerhet om Atlas Copcos förmåga till framtida leveranser. En skärpning av Sydafrikalagen skulle öka dessa hinder för Atlas Copco och i motsvarande mån underlätta för företagets sydafrikanska och amerikanska konkurrenter. Exporten från Sverige till Sydafrika uppgår till ca 100 MSEK, vilket motsvarar en sysselsättning på ca 300 personer, arbetare och tjänstemän. Ett mer eller mindre stort bortfall av exporten till följd av investeringsförbudet m. m. skulle slå ojämnt, men skulle främst drabba sysselsättningen i Örebro, Nacka och Kalmar. Om Atlas Copco i Sydafrika på sikt måste avveckla sin verksamhet drabbas 700 anställda, representerande alla raser. Med familjemedlemmar betyder detta ca 3 000 personer.

Enligt *Esselte AB* ter det sig något orealistiskt att tala om att de svenska dotterbolagen i Sydafrika bereds möjlighet till övervintring och överlevnad till den dag annorlunda förhållanden råder. På sikt kommer deras möjligheter till anpassning till marknadens krav och till den tekniska utvecklingen att leda till en utarmning.

Secoroc AB (Fagersta AB) menar att utredningsförslaget i realiteten innebär att svenska företag på sikt ej kan fortsätta sin verksamhet i Sydafrika. Detta skulle få starkt negativa effekter på affärsresultatet inom Secoroc AB. Förutom bortfall av utdelning och royalty från det sydafrikanska dotterbolaget, bortfaller resultatet på leveranserna från Sverige. Möjligheterna att bedriva målinriktat produktutvecklingsarbete försämras. Antalet anställda inom Fagerstaorten bedöms som en följd av de föreslagna åtgärderna komma att minska med 50–75 personer. Detta är mycket allvarligt på en ort, som idag är synnerligen hårt drabbad av sysselsättningsminskningar som en följd av nedskärningar och strukturomvandling inom specialstålindustrin. Utredningsförslaget skulle vidare medföra stor osäkerhet för den personal som verkar inom det sydafrikanska dotterbolaget. Nyckelpersoner kommer med största sannolikhet att inom kort tid söka sig till andra arbetsgivare, varvid risken för ett snabbt sönderfall av verksamheten kommer att bli akut. Konkurrentföretag skulle sannolikt härvid komma i åtnjutande av den teknologi, varpå företagets marknadsställning bygger, vilket skulle bli till stort men för bolaget på marknader även utanför Sydafrika. Den osäkerhet som Sydafrikalagen skapat och som ytterligare poängteras av den tid efter annan återkommande debatten om en skärpning av lagstiftningen, inverkar skadligt på bolagets möjlighet att framstå som en tillförlitlig leverantör eller samarbetspartner. Denna negativa påverkan gäller även Secoroc AB:s verksamhet i stort.

Sandvik AB: De investeringsbegränsningar som rått under en längre tid förhindrar företaget att i önskad takt förbättra arbetsförhållandena i våra

fabriker. Affärsmässigt kan konstateras, att Sandviks försäljning i Sydafrika utanför bergborrområdet i huvudsak är baserad på export från Sverige och väsentligt bidrar till såväl lönsamhet som sysselsättning i Sverige (ca 400 personer berörda). Företagets ställning på bergborrområdet är mycket speciell. Om konkurrenter genom den föreslagna lagstiftningen skulle kunna överta våra affärer och eventuellt vårt know-how inom bergborrning, skulle detta innebära en stor fara för Sandviks och Atlas Copcos affärer på detta område. I det större arbetsmarknadspolitiska perspektivet kan 2–3 000 arbetstillfällen synas vara en låg siffra. Om man däremot betänker, att det i det aktuella fallet är enskilda företag som drabbas och att i fallet Sandvik-orten Sandviken kanske skulle få uppleva ett bortfall av 3–400 personer, är detta en oerhört hög siffra. Normala arbetsmarknadspolitiska insatser torde här inte på långt när vara tillräckliga.

Redareföreningen: Den ekonomiskt mest betydelsefulla delen av svensk sjöfartsverksamhet till och från Sydafrika representeras av den linjesjöfart som numera drivs genom Rederi AB Transocean, i vilket Transatlantics och Broströms Sverige-baserade linjetrafik samlats. Om rederiet till följd av vikande lastunderlag skulle tvingas inställa Sydafrikatrafiken finns inte längre ekonomiska förutsättningar att fortsätta den också i biståndssammanhang betydelsefulla trafiken på angränsande u-länder. En nedläggning av Transoceans linje skulle med all sannolikhet leda till försäljning av de båda där engagerade fartygen med åtföljande förlust av 150 à 175 arbetstillfällen till sjöss och till lands i Sverige och 20 à 30 i Sydafrika.

Bland de fackliga organisationerna framför *Metall* och *SALF* att man delar utredningens syn när det gäller de svenska företagens överlevnad tills vidare i Sydafrika. De ska alltså kunna överleva "på sparlåga" tills situationen ändras i positiv riktning. Om situationen genomgår försämringar ska en beredskap finnas för ett snabbt borttagande.

Metall: När det gäller företagens möjlighet att överleva på sparlåga tar inte kommittén konsekvenserna av sitt eget resonemang. Det är riktigt att ett företag kan överleva en viss tid om det får möjlighet att återinvestera förslitet realkapital; men om den tekniska utvecklingen går fort och marknaden ökar kraftigt så försämras de svenska företagens konkurrensförmåga i snabb takt. Att överleva på sparlåga kommer vid en sådan utveckling att bli en ren illusion. De svenska produktionsbolagen i Sydafrika sysselsätter omkring 3 000 personer. I Sverige torde omkring 1 000 personer vara anställda i produktion direkt till de sydafrikanska dotterbolagen. Siffran blir högre om man inräknar även den export som blir möjlig tack vare att företagen faktiskt finns i Sydafrika. Sambandet mellan att vara på plats med produktion och svensk export är svårt att uppskatta i antalet jobb. Det räcker med att konstatera att detta samband finns.

Förbundet anser att utredningen tar för lätt på jobben – framför allt i Sydafrika. Den som förlorar ett jobb i ett svenskt dotterbolag i Sydafrika har utomordentligt svårt att finna ett annat och likvärdigt arbete. Det finns

inget utbyggt socialförsäkringsskydd. Arbetslösheten blir därför tyngre att bära än i något annat land.

Förbundet tror att det är viktigare med jobben i de svenska dotterbolagen i Sydafrika än i moderbolagen i Sverige. Med en hårdare politik mot de svenska Sydafrikaföretagen, skulle jobb gå förlorade även i Sverige. Dessa förluster är lättare att bära än i Sydafrika. Vissa företag och orter kommer dock att drabbas hårdare genom att beroendet av dotterbolagen är större.

Om regeringen väljer en hårdare politik mot Sydafrika som hotar de svenska jobben måste också regeringen se till att extraordinära insatser sätts in på de orter där viss indragning kan komma att ske.

TCO: Genom möjligheten till övervintring ges de svenska företagen en chans att på likvärdig grund arbeta i sydafrikansk ekonomi sedan apartheidsystemet avvecklats. Dessutom kan svenska företag redan nu så långt sydafrikansk lagstiftning tillåter verka för mer jämställda villkor för sina svarta anställda. En avveckling av svensk företagsamhet i Sydafrika kommer att leda till att inhemska och utländska konkurrenter övertar den svenskägda verksamheten helt eller delvis. Minskad sysselsättning i såväl Sverige som Sydafrika skulle bli en följd medan några positiva resultat i kampen mot apartheid inte skulle kunna uppvisas. De svenska dotterföretagen har liten betydelse för den sydafrikanska ekonomin. De sysselsätter drygt 3 000 personer i Sydafrika. Här hemma beräknas ca 1 000 personer ha jobb till följd av internleveranserna mellan moder- och dotterföretag. Inkluderas även den övriga exporten till Sydafrika uppskattas antalet arbetstillfällen till 2–3 000.

Nordiska afrikainstitutet har förordat en noggrannare utredning om investeringsförbudets och andra sanktionsåtgärders effekter på den svenska ekonomin. De enda bedömningar som har framförts, framhåller institutet, är uträkningar av de berörda företagen samt Industriförbundet om hur stor andel av omsättningen som kan anses härröra från produktion på eller för den sydafrikanska marknaden. Dessa tal har sedan använts för att ange hur stor del av sysselsättningen som är Sydafrikarelaterad. Siffrorna har varierat mellan 2 000 och 4 000 anställda i företag i Sverige, som skulle ha sina arbeten på grund av Sydafrikamarknaden. Denna beräkningsmetod är emellertid långt ifrån den enda möjliga. Institutet anser att detta är ett område där ekonomisk expertis både inom och utom Sverige borde kunna anlitas för att ge underlag för en realistisk bedömning av alternativen.

Även *ISAK* anser att en opartisk utredning i denna fråga skulle vara värdefull och ge underlag för en bedömning av huruvida normala arbetsmarknadspolitiska insatser är tillräckliga eller om särskilda åtgärder är nödvändiga.

SEN, SMR och SKU ställer frågan vad Sverige som land är berett att betala i form av uteblivna vinster, försämrad handelsbalans eller arbetslöshet och efterlyser en redogörelse för vad olika skärpningar av Sydafrikalagen eller rent av en avveckling av svensk företagsamhet skulle kosta. Man

uttalar att priset för vår solidaritet med den svarta majoriteten självfallet inte ska betalas av enskilda arbetare eller fackklubbar genom ökad arbetslöshet – priset bör gemensamt betalas t.ex. genom garanterad sysselsättning för dem som riskerar att stå utan arbete. Organisationerna menar att det har stort symboliskt värde att vi faktiskt är beredda att ta konsekvenserna av en skärpt hållning gentemot Sydafrika. Man är villig att medverka i en utredning av både de etiska och samhällsekonomiska sidorna av frågeställningen om solidaritetens pris.

AGIS: Afrikagrupperna anser det vara möjligt att med tillgång till bl. a. de uppgifter företagen förfogar över göra kvantitativa uppskattningar av de konsekvenser som räknas upp, även om uppskattningarna ibland kan bli grova. Det går också att klarare än kommittén gör precisera för vilka produktgrupper och företag, samt genom vilka mekanismer sysselsättning och försäljning påverkas. Om detta redovisas i en utredning med opartiska experter kan bedömningarna av kostnader bli föremål för en mer kvalificerad debatt och olika åtgärder för att minimera eventuella mer betydande förluster diskuteras.

5.2 Effekter i Sydafrika

Från *näringslivets organisationer* framhålls att den svenska lagstiftningen inte haft någon effekt på förhållandena i Sydafrika och Namibia. Allmänt framhålls att ekonomiska sanktioner är ineffektiva instrument för att åstadkomma politiska förändringar.

Industriförbundet och *SAF* hänvisar i sina yttranden till de studier som nyligen gjorts vid bl. a. EG-parlamentet och Institutet för Internationell Ekonomi i Washington och vid Harvarduniversitetet. Slutsatserna i dessa studier är enstämmiga och pekar på att sanktionsvapnet visat sig ha mycket dålig effekt när det gäller uppställda mål att påverka andra stater.

Nordiska afrikainstitutet menar att alla unilaterala åtgärder ingår i en totalitet som påför den sydafrikanska regimen väsentliga extrakostnader för att bevara systemet. Enbart oljeembargot, som visserligen inte på långa vägar har lyckats skära av leveranserna totalt, har fört till ungefär 2 miljarder USD årligen i extrakostnader. Andra typer av åtgärder verkar i samma riktning, om än inte i samma storleksordning. Under den lågkonjunktur Sydafrika nu erfar med en negativ tillväxttakt är det självklart att alla extrakostnader märks och således bidrar till att försvaga regimen. Institutet anför vidare att därtill måste läggas att unilaterala sanktionsåtgärder, i avsaknande av bindande och allomfattande sanktioner genom FN, är en uppmuntran till motståndsrörelsen, politiskt och moraliskt såväl som materiellt. En försvagning av regimen är ett motsvarande stärkande av motståndet.

Samma argument framförs av *ISAK m.fl.*

Vad avser effekterna av lagstiftningen på de svarta anställda i Sydafrika

har *näringslivets organisationer* och *de berörda företagen* enhälligt framhållit de förödande konsekvenser som arbetslöshet i Sydafrika kan medföra för den svarta befolkningen. Man påpekar att utredningens underlåtenhet att beakta dessa anställda är ett uttryck för en häpnadsväckande likgiltighet för enskilda människors levnadsvillkor.

SAF: Den svenska Sydafrikalagen berör uppskattningsvis närmare 20000 personer – anställda och deras anhöriga. De är alla för sitt levebröd direkt beroende av de svenska dotterföretagen i Sydafrika. 20000 personer motsvarar hela befolkningen i en medelstor svensk kommun – t.ex. Nynäshamn. Om de svenska dotterföretagen till följd av lagen tvingas lägga ner eller kraftigt inskränka sin verksamhet i Sydafrika är det således ett mycket stort antal människor som riskerar att förlora både levebrödet och någorlunda anständiga levnadsvillkor. En lag som får sådana konsekvenser svarar illa mot kommitténs tal om att den svenska lagen är ett uttryck för moralisk protest och solidaritet. De 20000 kommer att drabbas – fast lindrigare – även om de svenska dotterföretagen kan fortleva trots skärpt lagstiftning.

Lagens omödelbara effekt är att undergräva de svenska dotterföretagens möjligheter att genom investeringar och en lönsam produktion bygga ut, modernisera och därmed erbjuda sina anställda en god arbetsmiljö och goda levnadsvillkor, hyggliga löner. Den minskar också möjligheten att befordra jämställdheten mellan vita och svarta genom att förbättra villkoren för den minst kvalificerade arbetskraften, genom att utbilda svarta och genom andra åtgärder som förbättrar de svartas sociala förhållanden – t.ex. med avseende på bostäder. Nuvarande Sydafrikalag och dess tillämpning har redan börjat beskära de svenska företagens möjligheter i nämnda hänseenden. En skärpning av lagen kommer att ytterligare slå mot marginalerna och därmed mot förutsättningarna att driva en god, framåtsyftande, icke-diskriminerande personalpolitik. Möjligheterna för de svenska företagen att framgent uppträda som ett föredöme minskar. Sydafrikalagen försvårar också för de fackliga organisationerna. Deras rekrytering är beroende av att de kan utverka bättre arbetsförhållanden för sina medlemmar. Det gäller särskilt bland grupper som saknar fackliga traditioner.

Flertalet av *näringslivets organisationer* och *företagen* redovisar synpunkter och åsikter liknande dem som anförts av SAF.

5.3 Efterföljd

Flertalet remissinstanser noterar att ett av lagens syften, nämligen att andra länder skulle följa vårt exempel, inte uppnåtts.

Från *näringslivets organisationer* och från *företagen* framhålls att det inte torde vara sannolikt att utredningens förslag skulle vara ägnat att i högre grad än 1979 års lag förmå andra stater att följa det svenska exemplet. Inget i förslaget kan föranleda ändrad uppfattning hos de stater som

hyser misstro mot sanktioner som ett effektivt instrument eller hos de stater som hyser juridiska betänkligheter mot att genomföra unilaterala sanktionsåtgärder utan stöd av bindande sanktioner i FN:s säkerhetsråd. *SAF* finner det anmärkningsvärt att kommittén avstått från att bedöma sannolikheten av att den svenska lagstiftningen skulle få någon efterföljd av vikt för utvecklingen i Sydafrika.

Även *KK* finner det svårt att tro att kommitténs förslag om skärpningar i olika avscenden kan leda till meningsfulla resultat. Risken för att dessa skulle bli kontraproduktiva är uppenbar.

Metall: Lagen kommer att bli svårtillämpad och inte mindre byråkratisk än idag. Man kan utgå ifrån att andra länder kommer att tveka att införa liknande sanktioner på grund av den krångliga karaktären. Förbundet menar därför att all politisk fantasi och uppfinningsrikedom borde användas för att utforma en lagstiftning som är enkel, lätt att ta efter och naturligtvis blir en verklig belastning för den sydafrikanska regimen.

SIF: När lagen infördes fanns förhoppningar om att andra länder skulle följa efter med en liknande lagstiftning. Hittills har lagen emellertid inte fått någon konkret efterföljd i något annat land. Förbundet delar kommitténs uppfattning att detta inte bör leda till slutsatsen att lagen nu bör avskaffas. Ett avskaffande skulle uppfattas som en seger av den sydafrikanska regimen och utnyttjas i dess propaganda. Samtidigt skulle en sådan åtgärd vara en stor besvikelse för dem som inom och utanför Sydafrika bekämpar apartheidsystemet. Det skulle sannolikt också minska Sveriges möjligheter att åstadkomma verksamma sanktioner från FN:s sida.

Det bör också tilläggas att lagen varit i kraft relativt kort tid, vilket kan ha viss betydelse när det gäller andra länders bristande intresse att följa vårt exempel. Erfarenheterna av lagens tillämpning visar dock att lagen behöver förändras, så att lagens syfte uppnås bättre samtidigt som en omfattande administrativ handläggning kan undvikas. Härigenom skulle troligen andra länder ha lättare att ta efter vår lagstiftning.

Nordiska afrikainstitutet framhåller att intresset för lagen som ett exempel på en begränsning av de ekonomiska relationerna med Sydafrika är stort. Någon kopiering av den svenska lagen är däremot inte realistiskt att vänta, eftersom de ekonomiska relationerna med Sydafrika varierar i karaktär och omfattning från land till land.

Afrikainstitutet m. fl. remissinstanser hänvisar till de diskussioner som pågår i bl. a. Danmark och USA om åtgärder av sanktionskaraktär varvid den svenska lagen använts i debatten.

SEN, SMR och SKU anser inte att det avgörande för Sveriges hållning gentemot rasistregimen i Sydafrika är vilka åtgärder andra stater vidtar eller underlåter att vidta. Det övergripande målet för svensk Sydafrikapolitik måste istället vara att från svensk sida efter de resurser som står till buds i vårt land aktivt stödja den svarta folkmajoriteten i deras kamp för en människovärdig tillvaro.

6 Sanktioner på handelsområdet

Betänkandet s. 179–181.

SIDA: Det skulle enligt styrelsens mening ha varit värdefullt, om kommittén närmare än som skett hade angivit de Sveriges internationella åtaganden på handelsområdet som enligt kommittén utgör hinder för restriktioner på vår export till och import från Sydafrika. Väl så intressant i sammanhanget är Sveriges handel med det ockuperade Namibia, där kommittén anfört att åtgärder som kan tolkas som avsteg från frihandelsprincipen bör undvikas. Emellertid bör påpekas, att Sverige i sin utrikeshandel kan uppvisa flera exempel på inskränkningar i frihandeln. I samband med diskussioner kring svensk biståndspolitik har sålunda den svenska protektionismen avseende textil- och beklädnadsvaror samt jordbruksprodukter kritiserats. Mer näraliggande uttryck för ingrepp i frihandelsprincipen är i detta sammanhang naturligtvis frågan om förbud mot kapitalexport till Sydafrika, investeringsförbudet och kommitténs eget förslag om förbud av export av datautrustning, terränggående fordon och drivmedel för militärt och polisiärt bruk.

Nordiska afrikainstitutet: Den stora luckan i kommitténs betänkande är den bristfälliga behandlingen av handelsfrågorna. Mot bakgrunden av den mycket snabba tillväxten av exporten till Sydafrika under de senaste åren, är detta anmärkningsvärt. Varor är bärare av teknologi, i synnerhet maskinutrustning som för närvarande utgör ca 45 % av den totala svenska exporten till Sydafrika. I nyckelfärdiga anläggningar är teknologikomponenten ännu större. Kommitténs ovilja att överhuvudtaget gå in på handelsrestriktioner motiveras utifrån frihandelsprincipen och åtaganden som medlem av GATT. Huruvida GATT-stadgan verkligen är ett hinder för handelsrestriktioner är kontroversiellt. På den punkten finns starkt skilda uppfattningar bland folkrättsexperten. Flera argument har anförts mot den rådande tolkningen:

- a) Redan idag finns många exempel på undantag;
- b) GATT-stadgan medger undantag, som Sverige kunde åberopa, artikel XXI om handelsrestriktioner i säkerhetssyfte samt artikel XXV som medger dispens ("waiver") från GATT-stadgan i enskilda fall;
- c) Prejudikat finns; (Ghanas handelsrestriktioner gentemot Portugal på 1960-talet);
- d) Sydafrika bryter självt grovt mot GATT-stadgan i och med sin subventioneringspolitik;
- e) Eventuella handelsrestriktioner skulle inte ha en handelspolitisk motivering, utan en rent politisk med hänvisning till FN:s ställningstagande till apartheidsystemet;
- f) Andra medlemsländer skulle knappast stödja Sydafrika i fall detta land skulle anföra besvär.

Det finns därför all anledning att utreda GATT-frågan noggrannare från juridisk såväl som politisk och ekonomisk synvinkel. Om GATT inte anses som ett hinder för handelsrestriktioner vore det i sin tur en viktig uppgift att utreda hur ett licensieringssystem för handeln med Sydafrika kunde tänkas fungera, t. ex. efter mönster av det system som gäller för import av jordbruksprodukter till Sverige som en skyddsåtgärd för det svenska lantbruket.

ILO-kommittén: Sydafrikakommittén finner det beklagligt att kraven på effektiv isolering av Sydafrika på handelsområdet inte har vunnit gehör och att något beslut inte kunnat fattas i denna riktning i säkerhetsrådet. Den anser det självklart att Sverige även fortsättningsvis bör kraftigt driva frågan i generalförsamlingen och i de andra fora som kan stå till buds. Till dessa torde få räknas ILO som i deklarationen II:1 av år 1981 förespråkar avbrytande av bl. a. kommersiella förbindelser med den sydafrikanska regeringen.

ST-Statskontoret och AB Distrikt: Utan åtgärder på handelspolitikens område är det stor risk att lagen om investeringsförbud, även när den skärps som utredningen föreslår, inte får den verkan som är avsedd. De svenska företagen i Sydafrika kan även i fortsättningen öka produktionen. Näringslivet har självt påpekat att det är svårt att skilja på investeringar och handel. De svenska företagen i Sydafrika har en stor omsättning inte bara på vad de producerar utan också på vad de importerar för att sälja i Sydafrika.

En stor del av den ökande handeln med Sydafrika under senare år har varit internhandel mellan moderbolag och dotterenheter i Sydafrika. Genom att manipulera prissättningen kan de verkliga investeringarna döljas och risken är därmed stor att de svenska företagen i Sydafrika expanderar i smyg.

Genom den okontrollerade handeln kan också teknologi överföras, t. ex. vid försäljning av s. k. turn key-projekt. En fortsatt handel riskerar också att sätta FN:s vapenembargo ur spel. Det är ju som bekant ibland svårt att skilja på civil och militär utrustning, t. ex. datorer.

ISAK menar att handeln borde ha granskats närmare av utredningen och åtgärder ha föreslagits också för att kontrollera och väsentligt begränsa Sveriges handel med Sydafrika. Detta är desto angelägnare då investeringar och handel intimt hänger samman. Utan kompletterande åtgärder på handelspolitikens område är risken stor att lagen, trots försök att skärpa den och täppa till vissa luckor, möjliggör fortsatt expansion av produktionen hos svenska företag i Sydafrika och därför inte får den verkan som avses. Handeln överför viktig teknologi till Sydafrika och stöder därmed apartheidregimens strävanden att göra den sydafrikanska ekonomin mindre beroende av omvärlden. ISAK vill här speciellt peka på handel inom energiområdet. Internationellt pågår ett arbete för att stödja och följa upp OPEC:s oljeembargo som kostar Sydafrika stora summor. ISAK föreslår att licenstvång på all handel med Sydafrika införs.

En omfattande handel bedrivs mellan de svenska moderföretagen och de sydafrikanska dotterföretagen. Det är uppenbart att denna handel minskar effekterna av investeringsförbudet. Internhandeln bör utredas och lämpliga åtgärder vidtas för att begränsa densamma.

AGIS: Såväl den föregående som den nu aktuella Sydafrikakommittén hänvisar till GATT-överenskommelsen och andra internationella åtaganden som avgörande hinder mot att Sverige skulle begränsa handeln med Sydafrika. Kommittén hänvisar också i den föreliggande utredningen till den principiella hållning som statsmakterna intagit i fråga om beslut i FN:s säkerhetsråd som förutsättning för att bryta GATT:s regler.

Men trots den principiella hållning kommittén refererar till har Sverige vidtagit, och vidtar, åtgärder av sanktionskaraktär utan beslut i säkerhetsrådet och trots GATT-överenskommelsen. Svenska företag har sedan 1950-talet underkastat sig de begränsningar i handeln som USA och övriga NATO-stater infört mot vissa länder för varor på den s. k. COCOM-listan.

Andra avsteg från frihandelsprincipen finns i de förordningar om "handel med vissa länder" som främst reglerar importen av teko-produkter från s. k. lågprisländer. I vissa fall har dessa förordningar baserats på frivilliga överenskommelser, i andra fall är besluten mer klart ensidigt svenska.

Som ett tredje exempel, utöver Sydafrikalagen själv, kan anföras de markeringsåtgärder som kommittén redovisar på sid. 82, enligt vilka "Sydafrika inte kan komma ifråga som exportör av kol till Sverige" resp. "det måste anses oacceptabelt om svenska kraftföretag skulle köpa uran från Sydafrikanska republiken eller Namibia ...". I den mån de nämnda uttalandena ska betraktas som "Åtgärder mot Sydafrika" (rubrik 5.1) måste de rimligen föranleda och följas av ett faktiskt stopp för kolinköp resp. uranhandel. I så fall är de naturligtvis också ett avsteg från frihandelsprinciperna, oavsett vilken legal utformning de fått i resp. fall.

Men vad som sagts visar att ett principiellt ställningstagande för frihandelsprincipen inte utesluter att Sverige kan införa begränsningar eller stopp i handeln med vissa länder och varor. Sålunda är frågan om åtgärder mot Sydafrikahandeln inte primärt en fråga om frihandel eller ej, utan en fråga om vilken kraft regering och riksdag är beredd att lägga bakom påtryckningarna på det rasistiska Sydafrika.

KF anser att möjligheterna att lagstifta om importstopp bör prövas.

CUF och *Uppsala CUF-distrikt* anser att handeln med Sydafrika bör begränsas. *CUF* tillägger att GATT-avtalet inte innebär ett hinder för Sverige att genomföra en handelsbojkott mot Sydafrika. *CUF* vill också att "internhandel" mellan moder- och dotterbolag i Sydafrika skall försvåras.

SSKF och *SKSF*: Förbunden menar att förbud mot import av vissa varor från Sydafrika skulle kunna motiveras. Främst tänker förbunden då på importen av jordbruksprodukter, såsom konserverad och färsk frukt m. m. Även vin- och spritprodukter borde omfattas. Detta är krav som de fackliga representanterna vid Vin- och Spritcentralen länge har framfört.

Att avstå från import av dessa varor skulle inte bara vara ett led i en allmän sanktionspolitik utan också markera ett svenskt avståndstagande från de förhållanden som de sydafrikanska lantarbetarna tvingas leva under, där även kvinnor och barn utnyttjas på ett sätt som bara kan jämföras med slavarbete. Det borde gå att få förståelse för en sådan politik utan att det skulle uppfattas som ett stort brott mot våra åtaganden i GATT.

FPU: En heltäckande svensk Sydafrikapolitik som syftar till att begränsa och hindra ekonomiska relationer mellan länderna bör kompletteras med ett stopp för all handel. Som ett första steg i kartläggningssyfte skulle licens tvång kunna införas generellt. Ett sådant tvång innebär definitivt inte något brott mot GATT:s stadgar om licenserna beviljas. Nästa steg skulle vara att inte bevilja licens för vissa varugrupper. En sådan åtgärds förenlighet med GATT-avtalet bör utredas.

Kommunistisk Ungdom förordar att all import och export mellan Sverige och Sydafrika förbjuds.

7 Förslaget till lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia

7.1 Förbud mot finansiell leasing samt lån m.m. till sydafrikanska staten och dess myndigheter

Betänkandet s. 146–153 och 200–202.

JK: Kommittén har ansett det nödvändigt att komplettera lagen med ett förbud mot leasing. Jag har dock inte kunnat finna att kommittén visat att så skulle vara fallet liksom inte heller att ett sådant förbud inte skulle stå i strid mot de traktatförpliktelser som åvilar Sverige. Delade meningar råder mellan experter om ens ett rent investeringsförbud är tillåtet på grund av sådana förpliktelser. Detta framkom inte minst under den nyssnämnda remissbehandlingen av sydafrikautredningens betänkande. Jag anser således inte att ett förbud mot leasing bör införas.

RA: En av nyheterna i föreliggande förslag är att finansiell leasing skall omfattas av lagen. Eftersom investeringsförbudet nu relativt lätt kan kringgå genom ett leasingförfarande och detta dessutom för aktuella företag ofta är mer gynnsamt ur ekonomisk synpunkt än investeringar synes kommitténs förslag i denna del naturligt. Med hänsyn till intresset av förutsebarhet är det tillfredsställande att de faktorer som karakteriserar finansiell leasing angetts i lagtextförslaget.

Länsåklagarmyndigheten i Västmanlands län anser att det kommer att föreligga svårigheter att tillämpa lagen. Bl. a. synes möjligheterna obefintliga att få in handlingar som styrker kommitténs fyra uppställda rekvisit för finansiell leasing.

Göta hovrätt finner förbudet mot finansiell leasing följdriktigt men konstaterar samtidigt att vissa definitionssvårigheter föreligger

SIDA tillstyrker förslaget om förbud mot finansiell leasing liksom även förbudet mot lån och krediter till sydafrikanska staten och dess myndigheter.

KK förordar i första hand en annan lösning som går ut på att lagstiftningen, om den av olika skäl bör behållas, länkas till utvecklingen i Sydafrika. En möjlig ordning vore att företagen som en förutsättning för fortsatta investeringar och kvarblivande i Sydafrika ålades att tillvarata möjligheterna att vidta aktiva och konkreta åtgärder för att främja en utjämning mellan svarta och vita i företagen samt att årligen redovisa vad som gjorts härvidlag. Om denna väg inte används hävdar *KK* att det i och för sig är svårt att principiellt erinra mot införandet av ett leasingförbud kombinerat med ett dispensförfarande. Leasingförbudet bör dock definieras mera entydigt än enligt kommitténs förslag. Detta inbjuder till definitionstvister och kringgåenden.

KK fortsätter: Kommittén föreslår att företagen åläggs att till kollegiet redovisa förekomsten av tidigare ingångna avtal om finansiell leasing. Självfallet kan det ur kontrollsynpunkt ha ett värde att ha tillgång till en "ingående balans" av detta slag. Å andra sidan skall erinras om att när den nuvarande lagen trädde i kraft föreskrevs ingen sådan skyldighet ifråga om innehavet av anläggningstillgångar. Då det inte synes aktuellt att nu begära in uppgifter om anläggningstillgångar e.d. har en förteckning över löpande leasingavtal värde enbart för kontrollen på just detta område.

KK vill inte motsätta sig ett förbud mot finansiella lån och krediter till sydafrikanska staten m. fl. Införande av ett sådant förbud ger emellertid lagstiftningen en delvis annan inriktning än hittills.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet har, från de synpunkten nämnden har att beakta, ingen erinran mot förslagen. Ingreppet i rent sydafrikanska förhållanden framstår dock genom förbudet mot vissa lån m. m. på visst sätt som mera långtgående än de redan nu gällande.

Metall, LO, TCO och *SIF* tillstyrker förslagen i denna del.

Metall anför: I praktiken har den finansiella leasingen samma funktion som investeringar. Om man väl bestämt sig för att lagen ska vara kvar så bör den också innefatta leasing. Den bör i så fall bli föremål för samma dispensgivning och rätt till dispenser som övriga investeringar. Finansiell leasing kan tyvärr inte införas i lagstiftningen utan att försorsaka ytterligare problem. Redan tidigare har det varit svårt – för att inte säga omöjligt – att särskilja mellan ny- och ersättningsinvesteringar. Det blir inte lättare att göra denna åtskillnad på leasingsidan. Dispensansökningarna kommer också att beröra betydligt högre belopp än tidigare.

ISAK menar att ett allmänt förbud mot all form av leasing är en konsekvent linje för att täppa till detta kryphål i den nuvarande lagen men finner inga hållbara skäl för att som utredningen föreslår göra en åtskillnad mellan finansiell och operationell leasing. Båda metoderna strider mot lagens syfte och målsättning. *ISAK* finner det ej godtagbart att ingångna leasing-

avtal, som kan vara upp till sju år, får fortsätta att löpa tiden ut. ISAK menar vidare att avsaknaden av utredning om legoproduktionen är en uppenbar brist och det är ISAK:s förhoppning att en utredning skyndsamt utförs som behandlar legoproduktionen vid svenska dotterföretag och som föreslår åtgärder mot densamma. ISAK stöder kommitténs förslag att även lån och kreditgivning till den sydafrikanska staten, dess myndigheter och statsägda företag bör förbjudas.

SEN, SMR och SKU finner det positivt att investeringsförbudet utvidgas till att omfatta även leasing och krediter till sydafrikanska staten m.fl.

7.2 Mindre investeringar m. m.

Betänkandet s. 131–132.

JK: Kommittén har föreslagit att undantag skulle gälla från investeringsförbudet för vissa investeringar till ett belopp understigande 100 000 kr. per år. Syftet med detta är att underlätta tillämpningen av lagen. I likhet med kommittén anser jag det angeläget att lagtillämpningen underlättas. Det "dispensfria" beloppet borde dock kunna sättas betydligt högre, vilket skulle innebära minskad byråkrati och besparingar för både företag och myndigheter vid handläggningen av dispensärenden.

Kammarrätten i Stockholm: Kommittén föreslår att tillgångar understigande 100 000 kr. skall få anskaffas utan hinder av förbudet i 2 § första stycket 1 under förutsättning att tillgången i fråga inte gör det möjligt för företaget att utvidga sin verksamhet. Denna förutsättning bör komma till klarare uttryck i lagtexten (2 § andra stycket) förslagsvis enligt följande " – – – understigande 100 000 kr per år *förutsatt att anskaffningen inte gör det möjligt – – –*".

Göta hovrätt tillstyrker förslaget.

KK förordar i stället för en bestämd beloppsgräns om 100 000 kr., att man tillåter sådana mindre investeringar som enligt svensk god redovisningssed får omkostnadsföras vid anskaffningen. Undantaget för mindre investeringar måste också gälla leasing.

ISAK, SEN, SMR och SKU anser att förslaget att tillåta investeringar till ett sammanlagt värde av högst 100 000 kr. per år förefaller vara en onödigt generös markering.

7.3 Definition av dotterföretag

Betänkandet s. 158–163.

RA: Kommitténs förslag att justera lagens koncernbegrepp så att det kommer i överensstämmelse med det i aktiebolagslagen angivna tillstyrks. Även om de svårigheter som från utrednings- och bevissynpunkt föreligger när det gäller relationerna mellan moderbolag och dotterbolag därigenom inte elimineras så är förslaget ägnat att underlätta rättstillämpningen.

Länsåklagarmyndigheten i Västmanlands län: Den föreslagna ändringen i 3 § är klarläggande och tillstyrkes. Svårighet att få fram i punkt 2 angivet avtal kan förutses och därmed möjligheten att styrka det bestämmande inflytandet och den betydande resultatandelen. Likaledes kan svårigheter uppstå att styrka att den svenska juridiska personen har en betydande andel i resultatet i de fall då andelen tas ut genom affärstransaktioner mellan skilda juridiska personer, varav några finnes utomlands.

Göta hovrätt: Justeringen av koncernbegreppet framstår som välmotiverad.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet: Kommittén föreslår en mindre justering av definitionen å dotterbolag för att åstadkomma en närmare överensstämmelse med motsvarande definition i aktiebolagslagen. Fakultetsnämnden har icke något att tillägga i det hänseendet utöver en erinran om att aktiebolagslagens koncernbegrepp inte utan vidare kan appliceras på dotterbolag som lyder under utländsk bolagsrätt.

ISAK anser att det är olyckligt att företag kan äga mindre poster i sydafrikanska företag utan att falla under Sydafrikalagen.

SEN, SMR och SKU anser att man här måste vara uppmärksam, så att en ev. ny praxis inte kommer att innebära att ännu färre företag än f.n. faller under investeringsförbudet och KK:s tillsyn. Det är redan nu otillfredsställande att t.ex. ASEA inte alls förekommer i KK:s redovisningar.

7.4 Redovisning av utvecklingen av verksamheten i Sydafrika och Namibia

Betänkandet s. 132–135.

Kammarrätten i Stockholm: Allmänt sett är det angeläget att företagen inte utan starka skäl betungas av en uppgiftsskyldighet. Kammarrätten anser därför att någon förpliktelse inte bör åläggas företagen när syftet endast är att regeringen skall få viss information om utvecklingen av de svenska företagen i Sydafrika. Lagtexten bör jämkas så att däri sägs att företagen endast om det är möjligt också bör lämna sådana upplysningar som anges i 5 § första stycket 2 och 8 § första stycket 2 i kommitténs förslag.

KK är principiellt tveksam att ålägga redovisningsskyldighet om sociala förhållanden eftersom den inte är förknippad med något förbud.

ISAK anser det av största vikt att även övriga företag som har en mindre ägarandel skall avge årsredovisningar. I årsredovisningen bör ingå att redovisa omfattningen av och vad som ingår i internhandeln.

7.5 Undantag från förbudet mot investeringar m.m. och handläggningsordning

Betänkandet s. 115–131 och 137–141.

JK: Om möjligheterna till dispens upphör i enlighet med kommitténs förslag torde detta med all sannolikhet leda till att företagen tvingas avveckla verksamheten i Sydafrika. Förutom att det medför friställningar kommer det enligt min mening att aktualisera frågan om ersättning till företagen för ekonomiska förluster. Vid tillkomsten av Sydafrikalagen förutsattes också att ersättning skulle kunna utgå på grund av investeringsförbudet även om en lagfäst ersättningsrätt inte föreslogs (se SOU 1978: 53 s. 176 och prop. 1978/79: 196 s. 43; jfr. även prop. 1971: 77 s. 22 ff). Dessa konsekvenser av ett upphävande av dispensmöjligheterna har kommittén inte berört. Enligt min mening skulle ett upphävande av dispensmöjligheterna kunna komma att förorsaka staten en vittgående ersättningsskyldighet. Det kan inte uteslutas att för en sådan skyldighet åberopas artikel I i tilläggsprotokoll nr 1 den 20 mars 1952 till den europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Vad avser den föreslagna handläggningsordningen ifrågasätter JK om inte handläggningen av det enskilda ärendet går snabbare om inte alla ärenden kommer in samtidigt till KK.

Göta hovrätt har ingen invändning mot ändrad handläggningsordning.

Kammarrätten i Stockholm: Även andra åtgärder än investeringar är förbjudna enligt lagen (jfr rubrikerna till 1–3 och 6–7 §§). Det torde vara avsett att 7 § skall omfatta ansökningar om undantag från samtliga de i 1 och 2 §§ angivna förbudspunkterna och alltså inte enbart investeringsförbudet (jfr bet. s. 153 ang förbudet mot finansiell leasing). I så fall bör 7 § anges gälla "undantag från investeringsförbudet m.m." och avse "samtliga de åtgärder enligt 1 och 2 §§ som sökanden vill företa under det kommande verksamhetsåret". Vidare bör "m.m." i lagens rubrik sättas direkt efter "investeringar".

Stockholms tingsrätt: Det förekommer ytterst sällan och då i rena undantagsfall beroende på särskilda omständigheter att till lagar eller lagregler redan då de beslutas fogas bestämmelse om deras upphörande. Tingsrätten anser att dispensmöjligheten inte bör vara tidsbegränsad på sätt som föreslås. Den föreslagna bestämmelsen bör alltså utgå. För den händelse bestämmelser om att dispensmöjligheten skall upphöra år 1990 anses vara av sådan betydelse att de skall redan nu medtagas, bör det enligt tingsrätten ske genom att dispensbestämmelserna medtages i form av övergångsbestämmelser och att de således inte infogas i själva lagtexten.

KK har inte någon erinran mot handläggningsordningen men finner det problematiskt att ge de fackliga organisationerna tillgång till ett preliminärt ställningstagande i dispensärenden.

KK fortsätter härom: Ur praktisk synpunkt innebär det att tiden för kollegiets ställningstagande pressas ihop ytterligare. Av större vikt är att mot förslaget kan resas principiella betänkligheter. Syftet med remissförfarandet är att myndigheterna skall kunna få in sådana uppgifter som behövs för ett ärendes avgörande eller få tillgång till sakkunskap som de själva saknar. Med den av kommittén förespråkade ordningen görs remissförfarandet snarast till ett forum för en intressent att diskutera en myndighets tilltänkta ställningstagande i ett visst ärende, något som knappast är rimligt.

Industriförbundet: De dispensansökningar företagen gjort hittills under den nuvarande lagen har skett under en period av lågkonjunktur i Sydafrika. Under den väntade högkonjunkturen krävs ökade insatser för att de svenskägda företagen inte skall förlora nödvändiga marknadsandelar till konkurrenterna. För att klara den önskvärda "övervintringen" kommer i flera fall mer omfattande investeringar att erfordras än varom företagen ansökt under den gångna perioden.

Industriförbundet fortsätter: Kommittén skiljer mellan ny- och ersättningsinvesteringar och förmodar att undantag från investeringsförbudet i princip bör ges endast på sådana investeringar som är nödvändiga för att företagen efter hand skall kunna ersätta försliten, föråldrad, etc. anläggningstillgång.

Förbundet instämmer i vad Bo Eklöf anför: I en värld av tekniskt framåtskridande, där inte endast tillverkningsteknik, distributionsmetoder och administrativa system förändras i en allt snabbare takt utan också själva efterfrågan på produkter och tjänster oupphörligen byter skepnad, är detta en ohållbar begränsning. Ett företag, vars investeringar begränsas till ersättning av förslitna och föråldrade anläggningstillgångar och som är förhindrat att satsa på nya produkter, metoder och system, slås obönhörligen ut. Förlorare är företagets anställda och ägare. Vinnare är de konkurrerande företagen på marknaden.

Kommittén anser (sid. 135), att i den mån företagen inte kan peka på en positiv utveckling syftande till en förbättring av de svarta anställdas villkor, detta förhållande bör beaktas vid prövningen av ansökan om dispens. Förbundet vill understryka att vad som framför allt motverkar en förbättring av de svarta anställdas villkor vid de svenskägda företagen är Sydafrikalagen. Kommittén försätter här lättvindigt företagen i ett dilemma. Förbättring av de svartas villkor förutsätter ju att företagen kan utvecklas ekonomiskt.

Förbundet vill framföra principiella invändningar mot förslaget (sid. 140) att vid remiss till fackliga organisationer dessa skall få tillgång till ett preliminärt ställningstagande från kommerskollegium i varje enskilt fall. Förslaget har korporativa drag som är betänkliga.

Genom att fixera datum då dispensmöjligheten skall upphöra uppnås samma effekt beträffande bortfall av överlevnadsmöjligheter som ett direkt

snabbt beslut härom skulle ha medfört. Försäljning av företag skulle riskeras komma att ske under sådan press att betydande kapitalförluster blev oundvikliga.

Om lagen skall innehålla en seriös överlevnadsmöjlighet kan dispensmöjligheten inte särskiljas från lagens giltighet i övrigt. Skall Sydafrikalagen överhuvudtaget finnas bör lagen som helhet tidsbegränsas. För Sverige och för de Sydafrikaanställda oavsett hudfärg har lagen enbart negativa konsekvenser.

Införs en ny lagstiftning bör den bli föremål för samlad översyn före utgången av 1987.

SAF: Dispenser är lagens instrument för att möjliggöra att företagen överlever utan att expandera.

De svenska regeringarnas dispensgivning har varit ytterst restriktiv. Det är tydligt att lagens långsiktiga överlevnadsmål i flera fall fått ge vika för kortsiktiga partipolitiska överväganden – främst att slippa kritik.

Under de gångna fem åren har de svenska dotterbolagen bara fått investera för ca 30 milj. kr, vilket är mindre än de investerade året före lagens tillkomst. Det föreligger därför ett betydande uppdämt investeringsbehov.

Enligt föreningens bedömning är det – även inom ramen för befintlig lagstiftning – nödvändigt att väsentligt liberalisera dispensgivningen om den önskade övervintringen skall vara möjlig.

Sydafrikakommitténs förslag till skärpningar av lagen skulle drastiskt försämra de svenska dotterföretagens möjligheter att överleva. Det gäller bl. a. förslaget att låta förbudet/dispensgivningen även omfatta den för företagen utomordentligt viktiga leasingen av maskiner och inventarier. För att upprätthålla företagets förmåga att överleva torde det bli nödvändigt att lämna dispenser för att företagen skall kunna leasa i åtminstone nuvarande omfattning.

Det mest akuta hotet mot förmågan att överleva är förslaget att låta lagens dispensmöjligheter upphöra 1990 – om inte riksdagen fattar särskilt beslut om annat. Om och när dispensmöjligheterna upphör, upphör också möjligheten att fortleva.

De svenska dotterföretagen skulle således försättas i den omöjliga situationen att bara kunna planera och investera om ett tidsperspektiv som idag är fem år och som de närmaste följande åren förkortas till fyra, tre, två, ett, respektive noll år.

Företagens kunder och leverantörer – som genomgående är producerande företag – kommer givetvis att vara föga intresserade av att köpa de svenska företagets produkter eller leverera insatsvaror om de räknar med att leveranser i respektive riktning och särskilt serviceåtaganden och försörjning med reservdelar upphör vid en given snar tidpunkt. Ju närmare 1990, desto svårare skulle det också bli för de svenska företagen att behålla de kvalificerade medarbetare som krävs för att fortsätta verksamheten. Dessa faktorer sammantagna medför att ett beslut om att dispenserna

upphör 1990 kan få en snöbollseffekt. De svenska dotterföretagen kan snabbt försättas i en akut kris och tvingas lägga ner verksamheten och sälja tillgångarna med stora svenska kapitalförluster som följd.

Denna skärpning av lagen kan således få de för Sverige ogynnsamma konsekvenser som Sydafrikakommittén varnat för och som den velat undvika. Den kan också innebära att levnadsbetingelserna för de 20 000 människor som är beroende av de svenska dotterföretagen, snabbt och radikalt försämrats. Den påtalade risken skulle väsentligt reduceras om riksdagen i stället beslutar att lagen i dess helhet skall göras till föremål för en omprövning före 1990. Föreningen är för sin del övertygad om att nackdelarna med Sydafrikalagen vid den tidpunkten kommer att vara så uppenbara att det då finns goda förutsättningar att lagen avskaffas.

Liknande synpunkter framförs av *de berörda företagen*.

Grossistförbundet: Den nuvarande dispensordningen behöver inte skärpas. Redan i dagsläget syns lagen och det dispensförfarande som utbildats ha lett till minskande omfattning av de svenska dotterbolagens verksamhet i Sydafrika. Med en ytterligare skärpning och införande av förbud mot leasingförfarande föreligger risk för företagens överlevnad redan i ett kortare perspektiv än Sydafrikakommitténs "övervintringsperspektiv".

LO hänvisar i denna del till *Metalls* yttrande.

Metall anser det vara rätt att tillsätta en ny utredning om ett par år för att på nytt pröva vår svenska sanktionspolitik. Dispensmöjligheten är en del av lagen och ska då prövas tillsammans med hela lagstiftningen. Dispenserna behöver inte bli föremål för särskild uppmärksamhet. Förbundet tycker det är fel att helt avbryta rätt till dispens vid en viss tidpunkt och på så sätt låta företagen klara sig bäst de kan. Regering och riksdag ska i stället tala klarspråk om företagens vara eller inte vara i Sydafrika. Den kommande prövningen bör alltså baseras på de förutsättningar som finns vid prövningstillfället. Att redan nu låsa sig för en politik efter år 1990 är att gå händelserna alltför långt i förväg.

Om lagen bibehålls och flyttas fram är det en riktig åtgärd att ändra handläggningsordningen i enlighet med utredningens förslag. Det blir både lättare och svårare. Lättare genom att handläggningsordningen får en fast rutin. Svårare genom att leasing införs och dispensernas storlek ökar.

TCO: De erfarenheter av dispensförfarandet, som kommittén redovisar är enligt *TCO*:s uppfattning goda. Dispensinstitutet bör därför såsom kommittén föreslår, bibehållas med de förändringar som kommittén föreslår.

Enligt *TCO*:s uppfattning borde det vara möjligt att låta möjligheterna att erhålla dispens från investeringsförbudet vara beroende av en redovisning från företagets sida om de åtgärder som de inom ramen för sydafrikansk lagstiftning vidtagit för att förbättra de svartas arbetsvillkor, fackliga strävanden och sociala villkor i övrigt. Härvidlag skulle de lokala fackliga organisationerna i Sverige kunna spela en viktig och positiv roll när det gäller att utforma de konkreta kraven på företagen.

TCO finner dock inte att kommittén anfört något giltigt skäl för att fastställa en tidsgräns. Redan med nu gällande lagstiftning har regeringen möjlighet att vägra dispens från investeringsförbudet. TCO finner det dessutom självklart att en ny utredning för översyn av den svenska Sydafrikapolitiken lämpligen bör tillsättas inom en femårsperiod. I utredningsuppgiftet bör givetvis även ingå en översyn av dispensförfarandet.

Kommitténs uttalade målsättning är emellertid, som redan sagts att verksamhet bör få bedrivas på sparlåga. En tidsbegränsning motverkar, enligt TCO:s uppfattning, syftet med utredningens egna förslag. TCO avstyrker därför utredningens förslag på denna punkt.

TCO tillstyrker en förenklad handläggning.

SIF avstyrker förslaget att fastställa en bestämd tidsgräns för slopande av dispensmöjligheten eftersom detta direkt motverkar kommitténs grundinställning och företagets möjligheter till övervintring. Förbundet förordar att dispensgivningen kopplas till konkreta åtaganden från företagets sida att förbättra villkoren för de svarta. De fackliga organisationerna i Sverige måste ges en vidgad roll vid detaljutformningen av åtgärdskraven och som remissinstans innan överenskommelse träffas och dispens ges.

Nordiska afrikainstitutet tycker att det är svårt att se en saklig motivering till att utställa datumet för dispensförfarandets upphörande till 1990. Om möjligheten till dispens från lagen betraktas som en risk för att lagen urholkas och om den ger ett intryck av ambivalens i den svenska politiken skulle större konsekvens uppnås om dispensmöjligheten omedelbart inskränktes eller slopades.

ISAK: Inför en eventuell fortsatt dispensgivning bör lagens anda som förbudslag kraftigare markeras genom stor restriktivitet med dispenser. Utredningens förslag är att dispensklausulen i lagen skall upphöra fr. o. m. utgången av år 1990, om inte speciellt beslut fattas av riksdagen innan dess. Att på detta sätt vänta ytterligare 5–6 år med att pröva om läget i Sydafrika är allvarligt nog för ett tillbakadragande är enligt vår mening en grov undervärdering av allvaret i den nuvarande situationen. Att vänta till 1990 kan också ses som ett officiellt erkännande av att de svenska företagen skulle kunna fortsätta verka i Sydafrika utan att utgöra ett stöd för apartheidregimen. ISAK tolkar kommitténs betoning av den beredskap som krävs som ett förslag om att en avvecklingsplan redan nu upprättas, något som torde vara nödvändigt för att möjliggöra snabba ingripanden.

SEN, SMR och SKU finner det positivt att man angett en tidsgräns för hur länge dispensmöjligheten i princip skall finnas kvar. Dock föreslås att redan nu fattas ett principbeslut om gradvis avveckling av svensk företagsamhet i området. Avvecklingen bör givetvis ske inom en noga angiven tidsplan och på ett sådant sätt, att svenska intressen skadas så lite som möjligt. Rent konkret bör företagen ifråga åläggas att upprätta en avvecklingsplan, som ska syfta till fullbordad avveckling, såvida inte dramatiska förändringar inträder dessförinnan till förmån för den svarta folkmajorite-

ten i området. Mot denna avvecklingsplan ska sedan regeringen och riksdag väga de årliga investeringsplaner som företagen enligt utredningens lagförslag skall upprätta och bedöma huruvida dispens från investeringsförbudet kan anses motiverad utifrån avvecklingsperspektivet.

LSU menar att de nuvarande dispensreglerna på ett olyckligt sätt fokuserat intresset på de tillfällen då relativt generösa dispenser givits. Genom att lagen i praktiken tillåtit ganska stora investeringar och leasing varit oreglerat har opinionsbildningen försvårats. Det skulle sannolikt vara lättare att driva opinion kring en lag som konsekvent stoppade investeringar i Sydafrika.

7.6 Särskilda åtaganden

Betänkandet s. 135–136.

Metall: Utredningen pekar på, som ett alternativ till nuvarande lagstiftning, frivilliga överenskommelser mellan företagen och regeringen. Utgångspunkten för sådana frivilliga överenskommelser är naturligtvis fortfarande en restriktiv Sydafrikapolitik och med den nuvarande lagstiftningen som bas. Det innebär att företagen inte får expandera, men att man tar större hänsyn till den omvärld som företagen faktiskt lever i. Man erkänner då också att det är en utomordentligt stor skillnad mellan expansion och en faktisk möjlighet till överlevnad.

Förbundet föreslår att regeringen noga undersöker förutsättningarna för en sådan förenklad lagstiftning som kan ha följande utseende:

1. Lagen kvar, men regeringen ges möjlighet att träffa överenskommelse med Sydafrikaföretagen om att de inte ska expandera i Sydafrika. Regeringen och företagen fastställer någon slags relativ gräns för den investeringstakt som behövs för överlevnad. Detta borde kunna uttryckas i procent av förädlingsvärdet. Måttet är inte exakt, men är så tilltaget att man klart kan påvisa en restriktiv hållning mot företagen.

2. Företagens investeringar och leasing kontrolleras i efterhand genom uppgiftsskyldighet från företagen till regeringen. Om det visar sig att företagen gått för långt i sin expansion korrigeras detta efter hand. Om ingen korrigerande sker av kursen, kan regeringen bestämma att företagen ska omfattas av den strängare lagstiftningen, dvs. dispensansökningar för både investering och leasing ska ske på förhand som i nuvarande lagstiftning.

3. Företagen förbinder sig i den frivilliga överenskommelsen med regeringen att satsa på ett socialt program inom företagen. Detta program ska kunna uttryckas i pengar och det ska också ha ett antal givna områden där satsningar faktiskt kan ske till de svartas förmån. Till exempel:

- a) löner
- b) utbildning och befordran
- c) sociala förmåner typ sjukförsäkring, pensioner, yrkesskadchjälp m. m.
- d) bostäder

- e) fackets möjligheter att arbeta inom företaget
- f) arbetsmiljö.

SIF tillstyrker kommitténs förslag mot bakgrund av att de restriktiva delarna i lagen finns kvar, vilket torde kunna fungera som en lämplig press på företagen vid överläggningarna med regeringen. En viktig del i en sådan överenskommelse bör vara, att företagen förbinder sig att aktivt verka för att förbättra de svartas anställnings- och sociala villkor. Företagen bör således åläggas att redovisa en detaljerad plan för konkreta åtgärder på området. Det bör gälla t.ex. fackliga rättigheter, löner, övriga anställningsvillkor, rekrytering, utbildning och personalutveckling, övriga sociala förmåner etc. Även här kan givetvis de fackliga organisationerna i Sverige spela en viktig roll vid detaljutformningen av åtgärdskraven. I redovisningen efter årets utgång bör företagen kunna visa på konkreta framsteg för att slippa tvånget att söka dispens för kommande års investeringar.

SALF vill att frågan prövas om möjligheterna att stödja en förändring i Sydafrika genom att företag som arbetar för en förbättring av situationen kan medges ökad dispens. Företagen skall då förbinda sig i frivilliga överenskommelser med regeringen att satsa på ett socialt program inom företagen. Detta program ska uttryckas i pengar och det ska också ha ett antal givna områden där satsningar kan ske till de svartas förmån, t.ex. sociala förbättringar, löner och arbetsmiljö.

ISAK avvisar kommitténs förslag.

7.7 Överlåtelse och upplåtelse av patent och tillverkningsrätter

Betänkandet s. 165–177.

JK: Kommitténs förslag i denna del fyller inte någon funktion utan innebär endast besvärande byråkrati.

KK anser alla skäl tala för att Sverige även på tjänstehandelsområdet bör värna om frihandelsprincipen och därför ej överväga införande av restriktioner i denna handel med Sydafrika. På tjänstehandelsområdet pågår för övrigt arbete både i GATT och OECD som syftar till liberaliseringar internationellt. Självfallet kan ändå införas en uppgiftsskyldighet av det föreslagna slaget. Värdet av en sådan torde dock vara tämligen begränsat.

PRV: Verket vill understryka att lagstiftningsåtgärder i syfte att förhindra svenska juridiska personer att söka patent i Sydafrika skulle vara oförenliga med tankarna bakom 1883 års Pariskonvention. Verket delar kommitténs uppfattning att ett generellt förbud mot tekniköverföring genom överlåtelse eller upplåtelse av patent eller tillverkningsrättigheter bör undvikas. Ett registrerings- och övervakningssystem är att föredraga. Tillämpningen av det föreslagna systemet kan emellertid bli mycket vanskelig. Kommitténs motivering till den föreslagna regleringen visar hur oklar gränsen är mellan sådan överföring av teknik som omfattas av den föreslagna uppgiftsskyldigheten och transaktioner som faller utanför. Vanligt

är t.ex. att försäljning av maskiner kombineras med utfästelse att ställa expertis till förfogande för maskinernas installation och för att säkra deras ekonomiska drift. Motiven ger ingen ledning för bedömningen i vilken mån sådana avtal skall betraktas som avtal, varigenom know-how licensieras, och följaktligen vara underkastade uppgiftsskyldighet. De skäl som kommittén anför mot ett förbud talar sålunda också – om än med något mindre styrka – mot en straffsanktionerad uppgiftsskyldighet.

Frågan kan också ställas om inte en politisk åtgärd mot Sydafrika som begränsar sig till en uppgiftsskyldighet blir nästintill meningslös, särskilt som kommittén inte ser någon rimlig möjlighet att ens framdeles införa ett förbud. Eftersom uppgiftsskyldigheten endast tar sikte på en ganska begränsad del av teknikutbytet mellan Sverige och Sydafrika kan den information som inhämtas genom regleringen knappast tjäna ett ändamål som står i rimlig proportion till den administration som regleringen trots allt förutsätter.

TCO, SIF och Metall tillstyrker kommitténs förslag.

ISAK: Utredningen beskriver de olika sätt på vilka tekniköverföring sker. Här går man mycket hastigt förbi frågan om handelns betydelse för tekniköverföring. Detta är en allvarlig brist. *ISAK* finner kommitténs förslag otillräckliga och menar att det redan idag torde vara möjligt att förbjuda licensöverenskommelser som avser överlåtelse eller upplåtelse av patent eller tillverkningsrättigheter inom ett begränsat område t.ex. energisektorn och samtidigt övervaka omfattningen av övrig handel. En utvärdering av övervakningen bör sedan göras med syfte att föreslå ytterligare åtgärder.

SEN, SMR och SKU: Positivt är att man ålagt företag att rapportera om överföring av patent och licenser. Svenska företag bidrar idag – både genom export från Sverige och genom sina dotterbolag i Sydafrika till att stärka apartheidregimens oberoende inom energi- och militärsektorerna. Det är därför angeläget att statsmakterna på något sätt i lag reglerade vilka typer av tekniskt kunnande (i form av utbildning, materiel och tillverkningsprojekt) som får överföras från Sverige till Sydafrika.

SSKF och SKSF tillstyrker kommitténs förslag.

SSU anser att man på ett klarare sätt i lagtexten bör framhålla risken för tekniköverföring inom områdena data och energi.

FPU tillstyrker förslaget.

7.8 Indirekta företagsförvärv

Betänkandet s. 153–158.

JK: Kommittén har beträffande s.k. indirekta förvärv föreslagit att svensk juridisk person, som vid förvärv av ett utländskt företag varit ingår sydafrikansk tillgång, skall anmäla detta till kommerskollegium. Kommittén har inte angivit något skäl för att en sådan ordning införs. Underlåten-

het att lämna uppgift föreslås inte heller straffsanktionerad. Jag anser inte att det finns anledning att den föreslagna bestämmelsen införs i lagstiftningen om investeringsförbud.

KK har ingen erinran mot kommitténs förslag.

ISAK menar att ett förbud mot indirekta företagsförvärv av sydafrikanska dotterbolag bör ingå i lagen.

7.9 Tillsyn, infordrande av uppgifter m.m. samt överklagande av tillsynsmyndighetens beslut

Betänkandet s. 141–142 och 210–213.

JK: I specialmotiveringen till 9 § andra stycket har kommittén föreslagit att kommerskollegiet får ålägga varje svensk juridisk person att tillhandahålla sådana uppgifter och handlingar som kollegiet anser sig behöva för tillsynen över efterlevnaden av lagen om investeringsförbud. Åläggandet får enligt förslaget förenas med vite. Enligt min mening är det att gå väl långt i strävandena att utforska om lagen efterlevs om även andra företag än de som direkt berörs av lagen skall kunna tvingas att lämna upplysningar. Kommittén har inte ens angivit i vilka hänseenden uppgifter skulle lämnas. Förslaget, som innebär ytterligare byråkrati, är enligt min mening alltför oprecist för att kunna läggas till grund för lagstiftning.

Kammarrätten i Stockholm: Det framgår varken av lagtexten eller motiven vilka uppgifter företagen skall vara skyldiga att lämna ut som underlag för den tillsyn som skall ankomma på kommerskollegium eller mot vilka företag ett åläggande kan riktas. I det fortsatta lagstiftningsarbetet måste klargöras vad som är avsett och lagtexten förtydligas i enlighet därmed.

I motiven till 14 § sägs att beslut som kommerskollegium meddelar enligt lagen får överklagas. De beslut som torde komma i fråga är ålägganden enligt 9 § andra stycket – med eller utan vite. Det kan till en början sättas i fråga om ålägganden, som inte är förenade med vite, överhuvud bör vara överklagbara. Härtill kommer emellertid att kommittén utan att redovisa några närmare överväganden föreslår att kammarrätten skall vara besvärinstans. Med hänsyn till lagens innehåll och utformning finner kammarrätten att regeringen och inte en domstol utgör den naturliga besvärinstansen när det gäller de beslut som kommerskollegium fattar i egenskap av regeringens tillsynsmyndighet över lagens efterlevnad. Bestämmelsen härom bör föras in omedelbart efter 9 §.

KK: Kollegiet har ingen principiell invändning mot att en tillsynsfunktion införs. Det bör dock sägas att förhållandena hittills inte varit sådana att ett nämnvärt behov av en offentlig tillsyn förelegat. Att förutse hur omfattande en tillsynsuppgift kommer att bli är inte möjligt. Den nya lagen innefattar bestämmelser som träffar en betydligt större och mera obestämd krets än den nuvarande, främst då bestämmelsen om uppgiftsskyldighet beträffande tekniköverföring. Erfarenheten talar för att inte minst i den

allmänna debatten kommer att framföras ett betydande antal uppgifter om olika förhållanden som kan påkalla aktivitet från en tillsynsmyndighets sida.

Kollegiet finner det vidare uppenbart att ett genomförande av samtliga eller huvuddelen av kommitténs förslag kommer att medföra en kraftigt ökad arbetsbelastning på detta område för kollegiet vilken ej kommer att kunna bemästras inom ramen för existerande resurser. En förstärkning blir helt nödvändig. Om lagstiftningen däremot utformas såsom kollegiet förordat, dvs. att nuvarande lagstiftning i huvudsak bibehålls varvid dispensmöjligheten dock anknys till åtgärder för att utjämna förhållandena mellan svarta och vita i företagen, bedömer kollegiet att arbetsuppgifterna bör kunna klaras utan betydande resursförstärkning.

ISAK stöder kommitténs förslag om att kommerskollegium skall bli tillsynsmyndighet med uppgift och befogenhet att kontrollera lagens efterlevnad.

SEN, SMR och SKU är positiva till att kommerskollegium får uttryckliga befogenheter att vara tillsynsmyndighet och övervaka förbudets efterlevnad.

7.10 Ansvar

Betänkandet s. 177, 207, 210 och 212.

RÅ: Straffbestämmelserna i förslagets 10 och 11 § har i huvudsak sin motsvarighet i 1979 års lag. Någon erinran mot dessa föreligger inte från min sida. Jag vill dock under hänvisning till vad länsåklagaren i Västmanlands län anfört ifrågasätta om formuleringen av förslagets 11 § 2 p täcker vad man enligt motiven vill uppnå med denna kriminalisering.

Länsåklagarmyndigheten i Västmanlands län: Ansvarsbestämmelsen i 10 § förutsätter uppsåt eller grov oaktsamhet, varjämte brott icke föreligger i ringa fall. Det vore tacknämligt om i motiven gavs någon antydning om vilka kriterier som gör oaktsamhet grov och när ringa fall kan anses föreligga. Visserligen krävs för åtal medgivande på sätt anges i 15 §, därvid får förutsättas att åtalsmedgivande icke förekommer i de ringa fallen eller när eventuell oaktsamhet är grov. Ur förundersökningssynpunkt vore det emellertid värdefullt att få ledning av motiven. Av betänkandet kan utläsas att ringa fall skulle föreligga om överträdandet icke medför att det sydafrikanska företaget utvidgar sin verksamhet. Svårighet att motbevisa ett påstående om att verksamheten icke utvidgats genom den ifrågasatta investeringen kan befaras.

I 11 § 2 straffbelägges lämnandet av oriktiga uppgifter. Enligt specialmotiveringen skall förtigande av uppgifter innefattas i detta rekvisit. Jag kan emellertid väl föreställa mig att de uppgifter, som lämnas, i sig är riktiga och fullständiga men genom sättet varpå de lämnas leder till oriktiga slutsatser. Jag ifrågasätter om icke rekvisitet bör vara "vilsledande upp-

gifter'', vilket torde innefatta såväl oriktiga som ofullständiga och ej lämnade uppgifter men även i sig riktiga uppgifter, som lämnas på sådant sätt att felaktiga slutsatser drages.

Kammarrätten i Stockholm: Enligt 11 § 1 i förslaget är visst uppgiftslämnande straffsanktionerat (4 §, 5 § 1 och 8 § 1), medan det i fråga om en del andra uppgifter visserligen föreligger uppgiftsskyldighet men denna saknar påföljd för det fall att skyldigheten inte iakttas (5 § 2 och 8 § 2). Endast beträffande 8 § första stycket 2 motiveras avvikelser. I den delen anges (bet. s. 210) att uppgiftsskyldigheten enligt andra punkten – till skillnad från första punkten – inte skall tjäna som underlag för ett eventuellt framtida förbud och därför inte föreslås bli straffsanktionerad. Kammarrätten kan inte finna att bärande motiv har förebringats för en sådan skillnad, som måste framstå som svårförståelig för företagen. Om uppgifterna verkligen anses så väsentliga att de behöver omfattas av en uppgiftsskyldighet bör också underlåtenhet att fullgöra skyldigheten vara förenad med sanktion.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet: I sitt tidigare yttrande kritiserade fakultetsnämnden det då framlagda förslaget för att det ville använda en inom straffrätten etablerad term ''medverkan'' i en ny och speciell betydelse innefattande även vissa fall av passivitet. Kritiken vann gehör hos departementschefen såtillvida att uttrycket ''medverka'' byttes mot ''bidra''. Det senare uttrycket synes dock rent språkligt, liksom det förra, förutsätta viss aktivitet. Sakligt sett kvarstår också betänkligheterna mot att genom tämligen vaga motivuttalanden söka kriminalisera passivitet som i andra sammanhang allmänt sett menats inte kunna eller böra medföra straffansvar.

ISAK anser det av stor vikt att brott som upptäcks kraftigt beivras och att lagen formuleras så att även anstiftan av eller medhjälp till brott bestraffas.

SEN, SMR och SKU finner det svårbegripligt att man i lagen inte ens vill straffbelägga uppsåtliga handlingar i Sverige, som syftar till brott mot lagen. Det är nu fritt fram för olika företagskonsulter att ge ut handböcker i hur man kringgår investeringsförbudet.

7.11 Förverkande och åtal

Betänkandet s. 213.

Kammarrätten i Stockholm anser att det inte nu bör öppnas en möjlighet i 15 § till en delegation av åtalsprövningen. Kammarrätten jämför t.ex. regeringens exklusiva åtalsprövningsrätt enligt 2 § lagen (1977: 1016) med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område.

8 Sydafrikakommitténs övriga förslag och ställningstaganden

8.1 Upplysning internationellt om den svenska Sydafrikapolitiken

Betänkandet s. 111–112.

Flertalet remissinstanser ställer sig positiva till förslaget och betonar vikten av att informationsverksamheten om Sydafrikapolitiken intensifieras.

SAF, å andra sidan, anser att det är principiellt tveksamt att låta staten via statsbidrag engagera politiska partier och organisationer som instrument för att genom övertalning och "information" påverka andra länders lagstiftning i viss riktning. Än mer oacceptabelt är, enligt SAF, om kommittén tänkt sig att de föreslagna statsbidragen för information i utlandet skall förbehållas dem som är beredda att propagera för den svenska lagens efterföljd – men däremot inte utgå till partier och organisationer, som är motståndare till lagen.

8.2 Ny prövning av den svenska Sydafrikapolitiken

Betänkandet s. 113.

Arbetstagarorganisationerna tillstyrker utredningens förslag att i god tid före år 1990 tillsätta en utredning med uppgift att utvärdera lagen. De förutsätter att hela lagen då blir föremål för utvärdering.

SAF föreslår i första hand att Sydafrikalagen redan nu avskaffas, i andra hand att riksdagen beslutar att efter utredning ompröva lagen i dess helhet före år 1990.

ISAK:s uppfattning är att en sådan utredning bör tillsättas redan under 1985 för att följa den snabba utvecklingen i södra Afrika och den svenska Sydafrikapolitiken. Vid tillsättandet av en ny utredning bör åtminstone en expert/ledamot utgöras av en representant för de många folkrörelserna och organisationer som företräder en konsekvent sanktionspolitik.

LSU anser att regeringen bör utse en ny kommitté med uppgift att ta fram förslag till hur de svenska investeringarna i Sydafrika ska avvecklas och svensk handel med Sydafrika så långt möjligt begränsas.

SSKF och SKSF: Att låta tidsbegränsningen av dispensmöjligheten föregås av en ny utredning kan synas onödigt men samtidigt är det viktigt att vi regelbundet och med inte alltför långa mellanrum summerar vad som hänt i Sydafrikafrågan och drar nya slutsatser. Det är en viktig markering i den internationella debatten och en lika viktig stimulans för den inhemska opinionen att vi vaksamt följer utvecklingen och visar oss beredda till nya steg i vår sanktionspolitik

8.3 Namibia

Betänkandet s. 181–185.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet finner – eftersom kommittén inte föreslår något importförbud – icke anledning att vidare ingå på frågan men anmärker att den inte finner kommitténs påstående, att Sverige inte längre skulle ha några ur GATT-avtalet härflytande förpliktelser beträffande handeln med Namibia, övertygande.

Nordiska afrikainstitutet: Institutet anser det lämpligt med en särskild utredning om svenska företags exploatering av Namibias naturtillgångar. FN:s generalförsamling har i flera resolutioner uppmanat medlemsländerna att vidta åtgärder, inklusive nationell lagstiftning, för att säkra efterlevnad av dekretet om skydd mot exploatering av Namibias naturtillgångar. Visserligen har Sverige de senaste åren lagt ned sin röst gällande dessa resolutioner, men de gemensamma nordiska röstförklaringarna innehåller inga reservationer mot de paragrafer som gäller dekretet (operativa paragrafer nr 28 i res 37/233A och nr 46 i res 37/233A för åren 1982 resp. 1983) som motivering för röstnedläggningen.

Institutet finner det förvånande att det beträffande handeln med Namibia inte har föreslagits åtgärder, eftersom volymen är mycket blygsam och således skulle få obetydliga negativa effekter i Sverige, samt att Namibia inte är medlem av GATT. I detta sammanhang vore det viktigt att ta reda på i vilken grad handelsstatistiken återger verkligheten.

ISAK: Ett importförbud från Namibia har ringa betydelse men är viktigt som politisk manifestation mot den olagliga sydafrikanska ockupationen av Namibia. ISAK stöder därför reservanternas förslag om att importförbud bör införas.

Även *AGIS* föreslår förbud mot import från Namibia.

SEN, SMR och SKU menar att ett förbud mot import från Namibia torde få stor symbolisk betydelse, eftersom Sverige därigenom skulle visa att det tar Namibia-dekretet på allvar.

Uppsala CUF-distrikt: Ett importförbud från Namibia bör införas. Namibia har en unik ställning i världen och därför kan man genomföra speciella åtgärder.

SSKF och SKSF ansluter sig till synpunkterna i Jan Bergqvists reservation när det gäller importförbud från Namibia. Den frihandelsprincip som Sverige anslutit sig till gäller ju i första hand att motverka protektionism. Förbunden har svårt att tro att någon skulle tolka ett svenskt importförbud som ett avsteg från denna princip när det i stället handlar om att inte vilja handla med en olaglig regim.

FPU: Ett importförbud bör omedelbart kunna verkställas för att uppfylla de åtaganden vi gjort, t.ex. i Namibiadekretet. Importförbudet bör råda så länge som Namibia är ockuperat av Sydafrika. Det står inte heller i strid med GATT-avtalet.

8.4 Offentlig upphandling

Betänkandet s. 185–187.

SIDA: Inom ramen för Sveriges utvecklingssamarbete med länderna i södra Afrika – varav tre (Botswana, Lesotho och Swaziland) är länkade till Sydafrika genom den sydafrikanska tullunionen – händer det att frågan om inköp av sydafrikanska varor reses. Styrelsen vill i detta sammanhang framhålla att svenska biståndsmedel i princip inte får utnyttjas för sådana inköp, vare sig för SIDA:s egen verksamhet eller för biståndsprojekt i mottagarländerna. När så varit påkallat har för den skull också bindning till svenska leveranser avtalsfästs.

KK: Kommittén uttalar att bl. a. statliga företag har frihet att avstå från inköp i Sydafrika och att detta förhållande bör utnyttjas när så är möjligt samt att regeringen bör i lämplig form markera sitt intresse av att så sker. Eftersom GATT:s artikel XVII som bl. a. innehåller regler om icke-diskriminering och affärsmässighet vid upphandlingar är tillämplig i sammanhanget finns enligt kollegiets mening anledning iakttas försiktighet med dylika markeringar.

ISAK anser att regeringen bör ge kommun-stat-utredningen direktiv som öppnar möjligheten för kommuner och landsting att göra solidaritetsyttringar. Svenska statliga företag och myndigheter bör inte handla med Sydafrika. Regeringen bör på lämpligt sätt reglera detta.

SSKF och SKSF föreslår en "informationskampanj" speciellt riktad mot de statliga företagen i Sverige t. ex. Vin- och Spritcentralen och Statens Järnvägar så att dessa företag konsekvent intar samma hållning till kontakter med Sydafrika som ägaren/staten gör. I detta avseende bör man ha rätt att ställa lite större krav på de statliga företagen i fråga om medvetenhet.

8.5 Oljeembargo, FN:s vapenembargo och Sveriges förbud mot export av krigsmateriel m.m. till Sydafrika

Betänkandet s. 187–188 och s. 194–198.

JK: Kommittén har föreslagit att ett tillägg görs till 1 § förordningen (1977: 1127) om vissa sanktioner mot Sydafrika som innebär ett utvidgat exportförbud med avseende på datautrustning och därtill hörande programvara samt terränggående fordon och drivmedel. Enligt kommitténs mening skulle en sådan utvidgning av Sveriges nuvarande förbud mot export av krigsmateriel och liknande materiel till Sydafrika vara förenlig med säkerhetsrådets beslut om vapenembargo. Utvidgningen skulle därmed inte strida mot GATT-avtalet. Jag delar inte oreserverat kommitténs uppfattning i detta hänseende. Jag ser inte heller någon anledning till att frågan om ändringar i den nyss angivna förordningen tas upp i samband med den förevarande genomgången av tillämpningen av Sydafrikalagen.

Göta hovrätt har ingen erinran mot förslaget i fråga om krigsmateriel-export.

Också *SIDA* stöder kommitténs förslag i denna del

ISAK delar kommitténs uppfattning om vikten av att stärka FN:s vapenembargo och stöder kommitténs förslag. *ISAK* vill också ytterligare poängtera betydelsen av kontroll och begränsning av export inom den elektroniska sektorn liksom vad gäller kärnvapenteknik. Elektronisk utrustning kan som regel användas till både civila och militära ändamål. Det är därför angeläget att den nya utredningen speciellt uppmärksammar den sydafrikanska krigsindustrin och dess internationella kontakter.

SEN, SMR och SKU: Mot bakgrund av att Sverige redan självmant ålagt sig minst lika omfattande exportrestriktioner ifråga om östblocket, är utredningens förslag knappast särskilt långtgående, även om det är välkommet. Det hade varit både befogat och möjligt att föreslå ytterligare inskränkningar i svensk teknologiexport till Sydafrika. Inom energiförsörjningsområdet t.ex., spelar svensk teknologi en stor roll.

TCO och *Metall* tillstyrker kommitténs förslag.

SSKF och SKSF tillstyrker kommitténs förslag i fråga om krigsmateriel-export.

Nordiska afrikainstitutet rekommenderar en närmare utredning om efterföljandet av det av Förenta Nationernas säkerhetsråd år 1977 beslutade vapenembargot mot Sydafrika.

8.6 SAS flygförbindelse till Johannesburg

Betänkandet s. 188–190.

SIDA: Styrelsen finner att kommittén mer ingående kunde ha redogjort för de alternativ som föreligger. Den uttalade premissen att SAS förbindelse vid nedläggning av sträckan Nairobi – Johannesburg måste avslutas i Nairobi – och därför bli olönsam – är inte den enda tänkbara. Inom ramen för SADCC arbetar de nio medlemsstaterna i södra Afrika f.n. på att bygga upp ett ifrån Sydafrika oberoende nät av flygförbindelser, med Zimbabwes huvudstad Harare som centrum. För detta arbete utgår svenskt och nordiskt bistånd, bl.a i form av teknisk expertis till SADCC:s transport- och kommunikationskommission i Maputo (Moçambique). Mot denna bakgrund vill styrelsen förorda att Sverige tar initiativ till en studie varigenom förutsättningarna för en SAS-förbindelse till södra Afrika med Harare som slutpunkt undersökes. Upprättandet av en sådan förbindelse skulle utgöra ett stöd för de nordiska biståndsinsatser som redan är under utförande på flygtrafikens område i södra Afrika. Förbindelsen skulle också möjliggöra för den stora grupp av nordiska resenärer som inom och utom biståndet reser på länderna i området att undvika mellanlandningar i Johannesburg.

ISAK: Nedläggningen av SAS flyglinje till Sydafrika ses som ett viktigt mål för de nordiska antiapartheidrörelsernas gemensamma strävan. *ISAK*

tolkar kommitténs förslag som att regeringen snarast bör ta upp frågan med de övriga delägarna i SAS och att kontakt även tas med andra länder som har flygtrafik på Sydafrika.

SEN, SMR och SKU tror att det skulle vara möjligt att finna andra länder och flygbolag vars förbindelser med Sydafrika är marginella och där man skulle kunna överväga motsvarande åtgärd.

SSKF och SKSF menar att Sverige mycket aktivt bör verka för ett vidgat nordiskt samarbete när det gäller en gemensam hållning gentemot Sydafrika. Gemensamma nordiska aktioner skulle ge ytterligare slagkraft åt opinionsarbetet internationellt. Ett första konkret steg måste vara att lägga ned SAS flygningar på Johannesburg.

8.7 Åtgärder på sportens, kulturens och vetenskapens områden

Betänkandet s. 192–194.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet finner de svenska viseringsåtgärderna tvivelaktiga ur rent rättsliga synpunkter. Det är visserligen icke någon allmän mänsklig rättighet garanterad av vare sig FN-konventionen eller Europarådskonventionen att besöka Sverige. Att för inresa till Sverige för vetenskapliga eller kulturella ändamål diskriminera mellan medborgare i den sydafrikanska republiken beroende på deras politiska eller rasliga hemvist eller aktiviteter kan inte väcka respekt då det gäller att bekämpa och motverka just sådana tendenser.

ISAK föreslår att de vetenskapliga och akademiska relationerna utreds för att sedan åtgärdas med visumlagstiftning liknande den för idrottsmän och artister. Det vetenskapliga samarbetet mellan sydafrikanska företag i Sverige och t.ex. högskolor i Sverige bör upphöra.

Uppsala CUF-distrikt: Högskolan i Luleå är ett exempel på att statliga forskningsmedel går till projekt med sydafrikanska intressen. Man bör utarbeta klara regler för vilka projekt de svenska myndigheterna kan stödja.

8.8 Internationella valutafonden (IMF)

Betänkandet s. 198–200.

Riksbanken: Fullmäktige vill först framhålla att IMF:s betalningsbalansstöd till medlemsländerna inte är långivning i traditionell mening. IMF:s egna resurser består av de inbetalningar medlemsländerna gjort i reservtillgångar och egen valuta. Medlemskapet ger rätt att vid betalningsbalansbehov utnyttja fondens resurser, att göra s. k. dragningar, i en omfattning som primärt bestäms av medlemmens insats. För vissa dragningar gäller i stort sett automatik, dvs. ett medlemslands begäran blir inte föremål för detaljerad prövning. Denna automatik har ansetts angelägen för att medlemmen snabbt skall kunna möta uppkommande betalningsbalansproblem.

Politiskt motiverade avståndstaganden från sådana automatiska dragningar skulle helt förändra förutsättningarna för denna del av IMF:s verksamhet. Enligt fullmäktiges mening bör Sverige värna om principen att ett medlemsland i en internationell organisation skall ha de rättigheter som följer av medlemskapet, om landet i övrigt respekterar sina förpliktelser enligt organisationens stadga. Det framstår som särskilt viktigt för små länder att slå vakt om denna princip.

Sydafrika har under den aktuella perioden förutom ovannämnda dragningar erhållit IMF-stöd som kombinerats med ekonomiska anpassningsprogram. Därvid har lånebesluten, som fattats av IMF:s direktion, föregåtts av en närmare granskning av landets ekonomiska politik och utveckling. Det är att observera att dessa diskussioner vid samtliga tillfällen varit av ekonomisk-teknisk karaktär. Ingen direktionsledamot har gjort rent politiska markeringar. Ej heller har något land begärt formell omröstning. Vad gäller den nordiske representantens agerande har hemmamyndigheternas inställning varit att Norden – med hänsyn till IMF-stadgans regler och fondens praxis – inte bör ta initiativet till en politisering av IMF:s verksamhet. Däremot har den nordiske direktören under 1983 och 1984 instruerats att framföra ekonomisk kritik riktad mot Sydafrikas arbetsmarknadspolitik.

Enligt fullmäktiges mening bör här redovisade principer för IMF:s betalningsbalansstöd till Sydafrika tillämpas även fortsättningsvis. Vid de tillfällen då det blir fråga om stöd kombinerat med anpassningsprogram bör man från nordisk sida inrikta sig på att komma med kritiska synpunkter av ekonomisk karaktär. Denna kritiska granskning skall givetvis innefatta ogynnsamma effekter av apartheidpolitiken på landets ekonomiska utveckling och därmed också på externbalansen. Som ovan antytts har de nordiska länderna kunnat enas om en sådan handlingslinje.

Fullmäktige vill slutligen beröra en institutionell fråga som bör beaktas när det gäller kravet på en svensk reaktion mot lån till Sydafrika. De fem nordiska länderna är företrädade av en exekutivdirektör i IMF. Instruktioner till direktören fastställs – och måste fastställas – genom en sammanjämkning av de fem ländernas synpunkter. Om ett land i valkretsen håller fast vid en avvikande mening leder det i praktiken till att direktörens möjligheter att agera blockeras.

ISAK anser att regeringen bör ge klara direktiv till riksbanken angående ett svenskt avståndstagande till frågan om lån till Sydafrika. Den nordiska representanten bör ha klara politiska markeringar att agera utifrån. Sverige bör tillsammans med de övriga nordiska länderna på lämpligt sätt agera för att Sydafrika utesluts ur IMF.

SEN, SMR och SKU anser att Sverige här kan gå mer aktivt tillväga och verka för en uteslutning av Sydafrika ur IMF. Här behövs medvetna svenska påtryckningar både på de övriga nordiska länderna och på andra stater.

Uppsala CUF-distrikt menar att Sydafrika genast måste ut ur IMF.

Innehåll

Propositionen	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	3
Utdrag av regeringsprotokoll den 1 november 1984	6
1 Inledning	6
2 Allmän motivering	7
2.1 Utgångspunkter	7
2.1.1 Utvecklingen i Sydafrika och södra Afrika från år 1978 ..	7
2.1.2 Kraven på internationella åtgärder	11
2.1.3 De utländska investeringarnas roll i Sydafrika	15
2.1.4 Den svenska Sydafrikapolitiken	17
2.1.5 Lagen om förbud mot investeringar i Sydafrika och Na- mibia	19
2.1.6 Handels sanktioner	24
2.2 Slutsatser och motiv för en fortsatt aktiv och skärpt svensk Sydafrikapolitik	26
2.3 Lag om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia ...	29
2.3.1 Förbud mot lån m. m. till sydafrikanska staten och dess myndigheter	30
2.3.2 Förbud mot finansiell leasing	31
2.3.3 Mindre investeringar m. m.	33
2.3.4 Definition av dotterföretag	34
2.3.5 Investeringsplan	35
2.3.6 Redovisning av utvecklingen av verksamheten i Sydafri- ka och Namibia	35
2.3.7 Undantag från förbudet mot investeringar m. m.	36
2.3.8 Handläggningsordning	38
2.3.9 Särskilda åtaganden	39
2.3.10 Överlåtelse och upplåtelse av patent och tillverknings- rätter m. m.	41
2.3.11 Indirekta företagsförvärv	43
2.3.12 Tillsyn m. m.	44
2.3.13 Ansvar	47
2.3.14 Förverkande och åtal m. m.	48
2.4 Sydafrikakommitténs övriga förslag och ställningstaganden ..	48
2.4.1 Upplysning internationellt om den svenska Sydafrikapo- litiken	49
2.4.2 Ny prövning av den svenska Sydafrikapolitiken	50
2.4.3 Namibia	50
2.4.4 Offentlig upphandling	52
2.4.5 Oljeembargo och FN:s vapenembargo samt det svenska förbudet i anledning därav mot export av krigsmateriel m. m. till Sydafrika	53
2.4.6 SAS flygförbindelse med Johannesburg	55
2.4.7 Åtgärder på idrottens, kulturens och vetenskapens områ- den	56
2.4.8 Internationella valutafonden (IMF)	58
3 Upprättat lagförslag	60
4 Specialmotivering	60
5 Hemställan	70
6 Beslut	70

Bilaga 1	Sydafrikakommitténs sammanfattning av sitt betänkande .	71
Bilaga 2	Sydafrikakommitténs författningsförslag	74
Bilaga 3	Sammanställning av remissyttrandena över Sydafrikakom- mitténs betänkande	77

